K.T.

ZANÎNGEHA VAN YÜZÜNCÜ YILÊ

ENSTITUYA ZIMANÊN ZINDÎ

MAKEZANISTA ZIMAN Û ÇANDA KURDÎ

ŞÊX TAHİRÊ ŞOŞÎ (1917-1962) DI EDEBIYATA KURDI DE

(Teza Lîsansa Bilind)

AMEDEKAR

Bewar Abdullah Salih

ŞÊWIRMEND

Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ

Van – 2021

T.C.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

KÜRT EDEBIYATINDA ŞEYH TAHİR ŞOŞI (1917-1962)

(Yüksek Lisans Tezi)

HAZIRLAYAN

Bewar Abdullah Salih

DANIŞMAN

Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ

Van – 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Bewar Abdullah Salih tarafından hazırlanan "**KÜRT EDEBIYATINDA ŞEYH TAHİR ŞOŞI (1917-1962)**" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.		
Danışman: Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ Arap Dili ve Belagatı ABD, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Y. Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		..……….…………..
Başkan: Doç Dr. Mahmut DÜNDAR Van YYÜ Yaşayan Diller Enstitüsü Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Y. Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		..……….…………..
Üye: Dr. Öğrt. Üyesi Osman ASLANOĞLU Hakkari Üniv. Arap Dili Belagatı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Y. Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		..……….…………..
Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Y. Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		..……….…………..
Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Y. Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		..……….…………..
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Y. Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		..……….…………..
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Y. Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		..……….…………..
Tez Savunma Tarihi:	29/11/2021	
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Y. Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum. ……………………..……. Doç. Dr. Abdülhadi TİMURTAŞ Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürü		

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (29/11/2021)

(İmza)

(**Bewar Abdullah Salih**)

(Teza Lîsansa Bilind)

Bewar Abdullah Salih

ZANÎNGEHA VAN YÜZÜNCÜ YILÊ

ENSTÎTUYA ZIMANÊN ZINDÎ

ŞAXA MAKEZANISTA ZIMAN Û ÇANDA KURDÎ

Tebax - 2021

ŞÊX TAHİR ŞOŞÎ (1917-1962) DI EDEBîYATA KURDÎ DE

KURTE

Zana, Xweşnivîs, Hozanvan û dahênekar Şêx Tahirê Şoşî, Yek ji wan edebiyatnasên herî mezin, bi ‘ilim di bilindahiya edebiyata Kurdî de, Pir berhemdar e. Şêx Tahirê Şoşikî, bi piranî wek mela û kasib hatiye naskirin. Rûh û jîyana xwe kirîye şemalkek ji bo ku Xwedayê xwe ji xwe razî bike û bi serbilindî biçe ba Wî. Ji bo civaka xwe bi zanist, bi zanîn, bi rewiştê edebiyat û kultura neteweyî mezin bike. Herwiha wî dixwast gelê xwe bide nasîn û beramberî milletên cîhanê de bibêje ku em jî xwedî berhem û edebiyat in, me jî weke her neteweyeke din xizmetek û karek ber bi çav heye.

Şêx Tahir, Wek ´alim û edebiyatnasek Kurd, Li gundek ku gelek alim jê peydabûne hatiye dinê. Her çiqas ew bi ilme din hatibe nas kirin jî, Şêx, Di eynî wextî de di edebiyata Kurdî de xwediyê ciyeke girîng e. Wî, feqatiya xwe dest pê nivîsîna hozanan kiriye. Bandora li ser Şoşikî, ji malbta wî tê ku malbata wî di warê ilm û zanistê de navdar hatiye zanîn.

Di edebyata Kurdî de nivîskar, hozanvan, zana û melayan dewrek girîng heye. Her wiha Şêx Tahirê Şoşkî, yek ji wan kesan e ku di çend beşên cüda de ciyawaziya xwe daye nişan dayÎn. Nemaze xebata wî ya ber bi çav ku pirtûka wî ya bi navê "Gulzar" ku tê de jîyana pêxemberê me Hz. Mihemed (s), wek helbest hatiye nivîsandin. Şêx Tahirê Şoşikî, di tekya û medreseyên gundê xwe de li gel gelek feqiyên gund perwerde dibine. Ji ber bandora alimên ji gundê wî derketî, ew jî di warê zanist û helbestan gelek pêş

dikeve. Şoşikî, li cem gelek seydayên qedir bilind yên dewra xwe xwenina xwe derbas kiriye. Di vê xwendinê bes ne bi xwendina olî tene meşxûl bûye. Wî di eynî wextî de xwe wek zanist û hzanwaneke giran biha perwerde kiriye ku Şêx Tahir, bi vê ferqiyeta xwe ketiye di nav edebiyata Kurdî de.

Peyvên Sereke	Edebiyat, Şoş, Zana, Şêx, Gund, Hozan, Jîyaname.
Hejmara Rûpelan	89+IX
Şêwirmend	Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ

(Yüksek Lisans Tezi)

Bewar Abdullah Salih

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Aralık-2021

ŞEYH TAHIR ŞOŞI (1917-1962) KÜRT EDEBIYATINDA

ÖZET

Büyük alim ve şair Şeyh Tahir Şoşikî, Kürt edebiyatı alanındaki en büyük edebiyatçılardan biridir. O, Kendi döneminde ürettiği edebiyat eserleriyle tanınmaktadır. Ruhu ve yaşamı, inandığı rabbini memnun etmek ve olmak için kendisine amaç edinmiştir. Toplumunu bilim, ilim ve milli edebiyat ve kültür etiği ile beslemek için, aynı zamanda bilim ve edebiyatına da sahip olduğumuz insanlarını dünya milletlerine tanıttı. Başka herhangi bir milletlerin ilmi ve edebi hizmetlerin kadar, hiç şüphesiz Kürtlerin de bu alanda bir hizmetleri olduğuna inancı vardır ve bunun için çalışmaktadır. Bu anlamda Şoşikî, daha talebelik dönemlerinden başlamak üzere bilimle ilglendiği kadar Kürt edebiyatındaki şiirlerle de ilgilenmiştir. Eğitim hayatı kendi köyü içindeki entelektüel denilebilecek bir çok yetişmiş insan arasında geçen Şeyh Tahir Şoşikî, kendi köyündeki bu medrese eğitiminin de etkisiyle farkS meydana getirecek seviyede bir ilim oratay koymuştur.

Kürt edebiyatında yazarlar, şairler, akademisyenler ve melaların önemli bir yeri vardır. Bu anlamda Şoşikî, hem bir medrese alimî gibi kendini yetiştirirken aynı zamanda Kürt edebiyatında öne çıkacak derecede bir farklılıkla kendisini şiire de vermiştir. Şoşikî'nin bu eğitim hayatına etki eden en temel nedenlerden biri de hiç şüphesiz kendi köyünde buluna medrese ve tekyelerin etkisidir. Bir taraftan dinî anlamda medrese eğitimi alırken, diğer taraftan Kürt edebiyatında onun bu farklılığıyla

ortaya çıkaracak şiirler de yazmaya başlamıştır. Onun bu edebi yönü, her anlamda onu öne çıkararak kürt edebiyatında farklı bir konuma geirmiştir.

Anahtar Kelimeler	Edebiyat, Şoş, Zana, Şeyh, Köy, Şair, Hayat.
Sayfa Sayısı	89+IX
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ

(**M.Sc. Thesis**)

Bewar Abdullah Salih

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF LIVING LANGUAGES

December - 2021

SHEX TAHIR SHOSHE (1917-1962) IN KURDISH LITERATURE

ABSTRACT

Sheikh Tahir Shoshi, The great scholar, Poet and poetess, Is one of the greatest literary critics in the field of Kurdish literature and is known for his prolific works of literature. His spirit and life have become a beacon to please his god and to be proud of him. he, And in order to nurture his community with science and knowledge and the ethics of national literature and culture, He also made his people known to the nations of the world that we also have the product and literature of the brain as any other nation has a remarkable service in scientific and literary terms. And Kurdish culture, Therefore, we wanted to emphasize the place of Sheikh in Kurdish literature and his village, where many scholars, writers and workers have products and knowledge, But we have extensively mentioned the village of Shosh, which is the most intelligent and knowledgeable scholar in there's a bone marrow to the family of Sheikh Shoshi Sheikh Tahiri, who all spent their lives writing about science and knowledge and intellectual and hozan and mela and feqat. and it shows their love and devotion to the service of science and its perpetuation.

Writers, poets, scholars and melays have an important role in Kurdish literature. Their differences exist both in the texts and in the poems and other sections. We chose this topic in the field of literature because the work and personality of the famous and well-written scholar Sheikh Tahir Shoshi should not be undermined, especially his remarkable work, which includes a book on the life of the Prophet Muhammad, peace be upon him.

That this village was so famous and famous in the vicinity of Badinan and the most important place to study and April is considered to be another place where we knew that the greatest part of Kurdish literature was academically compared to others. that his work and his products and works will always be alive in the nation and will be found in literature.

Keywords	:	Letters, shosh, judicious, Village, Poetry, Biography
Quantity of Page	:	89+IX
Supervisor	:	Assoc. Prof. Dr. Nesim SÖNMEZ

NAVEROK

KURTE I

ÖZET.. III

ABSTRACT V

NAVEROK VII

PÊŞGOTIN 1

DESTPÊK 4

1. GUNDÊ ŞOŞÊ, ZANA Û ŞÊXÊN WÊ 9

1.1. Gundê Şoşê 9

1.2. Cografyaya Gundê Şoşê 11

1.3. Berî Îslamê Şoş 11

1.4. Gundê Şoşê di Serdema Desthilatdariya Mîrnişîna Badînan de 12

1.5. Şoş di Tevlihevbûna Îslamê de 14

1.6. Sedema Ol û Baweriyên wê 15

1.7. Rola Wê ya Çandî û Şaristanî 16

1.8. Şêx û Hozanvanên Gundê Şoşê û Der Dura Wan 16

1.8.1. Şêx Şemseddîn Kurê Ahmed el-Qutub 17

1.8.2. Şêx Izedîn b. Şêx Şemseddîn 17

1.8.3. Şêx Şemseddîn Kurê Şêx Izeddîn Kurê Şêx Şemseddîn el-Qutub 17

1.8.4. Şêx Abdulwehab Kurê Elî Şoşî eı-Kurdî 18

1.8.5. Şêx Yunus Abu el-Wajid Kurê Şêx Ze`noun Şoşî 18

1.8.6. Şêx Ebduurehaman Kurê Şêx Ebdullah Şoşî: 19

1.8.7. Şêx Îslam Kurê Şêx Abduurahman 19

1.9. Hozanvan û Helbestvanên Gûndê Şoşê 20
1.9.1. Şêx Abdulletif Kurê Şêx Yunis Şoşî (Seyfî) 20
1.9.2. Şêx Tahir Kurê Muhemed Kurê Îslam Şoşî 21
1.9.3. Selman Şoşî 22
1.9.4. Şêx Enwer Şoşî 23
1.10. Şunwarên gundê Şoşê 25
1.10.1. Kehla Şoşê 25
1.10.2. Dibistana Gundê Şoşê 26
2. JÎYANNAMEYA ŞÊX TAHİRÊ ŞOŞÎ Û BERHEM Û BERKARÊN WÎ............28
2.1. Edebîyata Kurdî ya Klasik û Şoşî...28
2.2. Dîroka Edebîyata Kurdî...29
2.3. Destpêka Edebîyata Kurdî 30
2.4. Kesayetiya Şêx Tahir di Edebîyata Kurdî ya Klasîk de. 31
2.4.1. Nasnavên Wî 33
2.4.2. Tesîra Zimanan li Ser Şoşî 33
2.4.3. Nivîsandina Hozanên Wî Hunera Wî ya Destî 36
2.4.4. Hunerên Wî 37
2.5. Jîyannameya Şêx Tahirê Şoşî 37
2.5.1. Navê Wî yê Rasteqîn...38
2.5.2. Binemala Şoşî 39
2.5.3. Jidayîkbona Wî...39
2.5.4. Jîyana Şêxî Çawan Derbaz Bûye 40
2.5.5. Dîvçon û Wergirtina Zanînê...41
2.5.6. Mamosta û Seydayên Wî 44

2.5.7. Feqî û Xwendkarên Li Ber Destê Wî Xwandî: 45
2.5.8. Feqeyên Wî 46
2.5.9. Nexweşî û Mirina Wî 48
2.6. Dahênan di Hoznên Şoşî de 51
2.6.1. Şoşîyê Hozanvan Dahênan û Honermendîya Wî di Hozanê de 51
2.6.2. Dahênana Hunerî 53
2.6.3. Hozana Mêjoyî 55
2.6.4. Hozana Şîret û Nesîhetan 56
2.6.5. Paşmay û Destkarîyên Honerî û Endazey 57
2.6.6. Endaze û Huner di Paşmayên Wî de 57
2.6.7. Şêwekarî 59
2.6.8. Xet û Başnivîsa Xweşnivîsî Şoş 60
2.6.9. Berhem û Berkarên Şoşî 61
2.6.10. Riyazî Nûr (Gulzar) 61
2.6.11. Pend û Şîret 62
2.6.12. Mucîzatên Pêxemberî 64
2.6.12.1. Eş-Şerhu'l-Menzûm ‘ela Urcûzet eş-Şeyx Me‘rûf en-Nodehî 64
2.6.12.2. Fennu'l Qafîye 64
2.6.12.3. el-Muntexeb fî Zikra Mîladî Muhemmed Fexru'l-‘Ecem we'l-‘Ereb 64
2.6.12.4. Mûciz Tarîx Heyatî Wema Şahedtuhu Mine'l Hewadis el-Muhîmme 65
2.6.12.5. Et-Tarîx - We Hazihî Nebzetun min Tarîx el-Hewadis we'l-Weqai’ we Wefat kîbari'r-Rîcalat 65
2.6.13. Nivîsîn û Binecih Kirina Dîwana Mela Ahmedê Cizîrî 65

2.6.14. Nivîsîn û binecih kirina tefsîra Tehqîqu Îşarati'l-Î‘caz fî Mezanni'l-Îcaz 65

2.7. Name û Hin Xebatên Wî Yên Biçûk 65

2.8. Peyîtkirin û Ciwankarîya Kitêban: 67

2.8.1. Cild kirin 67

2.8.2. Xemiladin 67

2.8.3. Cizîbendkirin 67

2.8.4. Xîçkêşan 68

2.9. Berhem û Berkarên Destî 68

2.9.1. Xamê Levena 68

2.9.2. Niklandina Beran 68

2.9.3. Berê Duwê 68

2.9.4. Çêkirina pêtivîyên nivîsînê 69

ENCAM 70

ÇAVKANÎ 72

PÊVEK 77

ÖZGEÇMİŞ 86

LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU 87

PÊŞGOTIN

Şêx Tahir yek ji wan zana û rewşenbîr û xwedî îlhamek ciwan ya hozan û helbesta Kurdî bi awayek herî serinc tê nasîn. Ev yek jî cihê fexir û şanazîyê ye ji bo milletê me. Ji ber ku nivîskar û hozanvanên ewqas mezin di nava me de hene. Hewceye ku weke pêwîst rêz li berhem û berhevkarî û şûnwarên wan bê dayîn. Girîngiya wan bê hesibandin, ev zana û rewşenbîr di bin sobol ji bo gelan û gelên xwe ava dikin pêşda dibin. Lewra edebiyata Kurdî weke rengvedana pêşdaçûna deverê peyda bûye, dema mîrgeh li Amêdîyê bi hêz keftî, lewra ku ev mîrgehên han bûne bingehek sereke ya aborî, sîyasî, rewşenbîrî û edebî. Civaka behdînî di vir de xwe dîtîye, pêşkeftin di edebîyata Kurdî de weke hozan, çîrok, heyranok û stranên gelêrî.

Devera Behdînan yek ji kevintirîn deverên mirov nişîne li cihanê de. Ger berê xwe bidin mêjû. Herwiha Behdînan di niha ve çelengtirîn bingehê rewşenbîriya kurmancîyê ye. Tê pêşbînîkirin ku hê jî dê pêşda çûnê. Dîsa ev devera weke bingeheke zengîn tê dîtin. Ji aliyê sitranên folklorîk, heyranok, çîvanok û çîrokan ve. Di hemû bîvanên hunerî de tê hesibandin. Helbet rola hozanvan û helbetsvanan di nava vê tekstê de dîyar bûye. Li vir bingeha edebîyata Kurdî danîne û ew qas binirx hesibandine. Bi aweyekî giştî bandorek mezin li edebiyatê kirine. Nivîskar, helbestvan, romannivîs, çîroknivîs û rewşenbîr di nava jîngehek paqij û zengîn de jîyane. Lewra ev hozanvan lazime ku lêkolîn lê werin kirin.

Girîngîya lêkonînê di vê yekê deye ku heya roja îro di edebîyata Kurdî de, lêkolînek serbixwe û akademîk li ser hozanvanê navdar Şêx Tahirê Şoşî di edebîyata Kurdî de nehatîye kirin. Herwiha li dor zana û Şêxan di sedema berê de jyana xwe bi zanîn û zanistî, di binemala Şêx Tahîrî de jîyana xwe birye serî. Gelek girînge kesayeta hozanvanên hêja nehên jibîrkirin. Ji bo ku xebata wan di ber avê de neçe girîng were zanîn û hemû alîyên din çarçoveya civaka Kurdî de nameyek akademîk nehatîye naskirin. Vê babetê vedigere bo asta bilnd ya vî kesî ku pir hêz û şîyan di bizava edebîyata Kurdî de. Wî berhemek zor li paş xwe hîştiye.

Sedema hilbijartina mijarê, dizivire ser vê yekê ku edebiyat deqeke herî girîng e. Di nava kultur û çanda her milletekî tê dîtin. Milletê Kurd jî bê beş nîne, ji vê çanda zengîn. Ev çanda çi hozanvan, çi helbestvan çi romannivîs yan çîroknivîs û pexşan heya dîmahîyê. Çunkî civaka Kurdî hewcehiya wan bi van deqên edebî heye. Berevajîya helbest û hozana ye, pirtir ji bo hundir şor dibe û herî zêde di cîhên takekesî de ye û berceste di be. Ev yek bo sedema herî zengînîya deba Kurdî de têt hebûnê civakan hişyar dike. Sedema herî girîng ewe ku ev xizmet û kesayetîyên hanê di nava millet de xurttir bêne nirxandin û berhem û berkarên wan bên xwendin.

Şêx Şoşî ne Tenê hozanvan bûye, belku ew xweşnivîsekî herî dest rengîn bû ye. Di warê nivîsandin û nivîsna pirtûkan de û di warê vê yekê de îcazeya xweşnivîsîyê wergiritiye. Di penela wêyende me berçav kirîye, Herwisa dest rengînî ya çêkirina karên destî li ba wî hemû ye weke levenên qeleman ji bo ku xweşnivîsîyê tê de binvîse. Di jîyana xwe de heta dawîya emrê xwe, mirovekî pir daner, xwedî berhem, çalak bû. Hemû dema xwe bi zanistê û zanîn û rewşenbîrkirinê derbaskirî ye. Her wiha bi raçandina hozanê û dahênan û xweşnivîsîyê karên ew qas bi mifa û cihê serincê boran dîye. Ew qas ihtimam dida dema xwe. Ji ber ku hes dikir hemo dema wî ciwanî derbas be karek ciwan di dema xwe de bike nexasme kirina îbadet û karên çak herweha nivîsandina hozanan bi aweyek cihê serincê lewra wî jîyana pêxember silav lê bin hemû bi hozan nivîsan dîye karên baş li paş xwe hêlayine. Çi weke zana an mela an nivîskar xet xweşya xwe xizmeta kirîye, Ji bi ku xebata wî her bimîne û xwendkar nivîskar mifa jê wer bigirin lêkolîn li ser bikin û civaka Kurdî herwiha ayîna îslamê û edebîyata Kurdî her zindî bimîne.

Çavknîyên ku bingeha sereke di vê lêkolîne de girtî ew jî: D.Hemze Tahir Şoşî, Gulzar, çapa yekem û çapa duyem- D.Hemze Tahir Şoşî, Pend û Şîret- D.Hemze Tahir Şoşî, Î`lam Qeryet Şoş El-Kurdî we dor Elseqafî- Hemdî Selefî û Tahsîn Duskî, Muecim Şoera el-Kurd- Tehsîn duskî, el-Şeyx Tahir eş-Şoşî: Muheqqîqen li Dîwan eş-Şeyx elCizîrî- Tahsîn Duskî, Şêx Tahirê Şoşî û Gulzara Wî- Ahmed Salih Şoşî, Gundê Şoş vekolînek dîrokî û civakî- Ahmed Salih Şoşî, Vekolînek dîrokî li ser Gund û Kelha Şoşê- Sadiq Biahedîn Amêdî, Hozanvanên Kurd.

Ji dil can sopasî û pêzanînên xwe arastey Doç. D. Nesim SÖNMEZ mamosta û şêwirmendê min, ku wî ew qas bi dil û can vekirî ve weke serpirştîya vê lêkolîna min kir î, ku hem mamoste û diwarê dersan de û zanyarî û rexne hînî me kirin alîkarî û palpiştîya min dikir ji bo ku bi serkeftîyane vê nameyê bi dawî bînim, Sipas ji bo zanîngeya van yuzuncîlê bi taybet maka zanista ziman û çanda Kurdî, Herwiha pirtukxaneyên zankoya Duhok Sipasîya dikturê hêja Hemze Tahir Şoşî ku wî bi dilek berfireh zaf alîkarîya min kir. Herwiha sipasîya mamoste Tahsîn Îbrahîm Duskî û Hêriş Kemal Rêkanî dikim ku bi awayek baş alîkarîya min kirin, dîsan sipasîya malbata xwe bab û dayîk û xwişk û bira û hemî mirovên xwe dikim ku hemû deman piştevan û alîkarin di gel min di hemû bîyavên xwendinê de, Sipas ji bû hemû wan mamostayan û hevalan divê demê de alîkarî di gel me kirin.

Bewar Abdullah Salih SALIH

Van-2021

DESTPÊK

Şêx Tahirî cihek mezin di qada edeba Kurdî de girtîye û hem û hez û jîyana xwe di derbarê zanist û zanînê û herwiha di nivîsan û xweşnivîsî û hozanan de derabs kir. Ji bo ku xizmeta mirovatiyê û xizmeta edebiyata Kurdî bike. Şoşî jîyana xwe kiriye şemalek ji bo ku nivîs û berhemên Kurdî û xwendin hertim di pêşdeçonê de bin. Civaka Kurdî herdem di pêşde çunê de bît, ew mirovek zana û xwedî îlhamek cûda bûye ji hemû kesên din ji berku ew ê jî zarok xwendin û nivîsan hîn do li cem bavê xwe. Ev yek dibe palderek ku ew pêtir bixebite li dur xwendin û nivîsandin. Ew her zêde hînî peyvên erebî bû lewra asan dibû ku ew pêtir bixebite di warê xwendin û berdewam li xwendînê bigere li her cihê ku zanist û zanîn lê be, Şêx Tahir netenê hozanvan û helbastvan bûye. Belku gelek karên din li cem wî hebûn, Ji wan karan xweşnivîsek zîrek û lêhatî bûye heya wê yekê îcazeya xweşnivîsiyê hatibi dayîn ji alîyê Muhemed Tahirê Kurdî li mekkeya pîroz destxist. Ji blî vê yekê ew di honera vehandina hozanan de gelek lêhatî û zirek û cuda ji yên din dahênan di hozana Kurd de kirye, Herweha ji bilîmetî ya wî hemî deman heskiriye dema wî bi herwe neçe û dema xwe bi pilan darêje her dema ku betal biba ewî dahênan dikirin ji bo jîyana xwe pê bi rêve bibe. Wî hemî jîyana xwe di rêya xwedê de biriye serî ji bû ku roja hisabê bi serbezrî biçe bal Xwedê û Xwedayê xwe ji razî bike û li dunya û axretê serfiraz bibe.

Lêkolîneke wiha bihê encam dan ji bû edebîyata Kurdî giringîyek mezine. Ev yek di be sedem ku hozanvan nivîskar hewmî janên edebî bên nasandin weke hemu milletên cihanê, milletê me jî çi kêm nîne ji mlletên der dorên me. Ji berku bi salane xebat dikin di edebyata Kurdî de û hemê jarên edebîyatê pexşan û çîrok û hozan û helbest û hemî coreyên din, lewra me weke pêwîst dît ku ev yek bihê zanîn binirix bihê hesibandin.

Ev yek dikeve bal gulistana helbestvan hozanvan rewşenbîrên Kurdan ku ji nav wan de gul hatine çandin ew qaş geşekirin bi edbîyata Kurdî da ye. Her helbestvanek guleke geş dinva vê gulistana honera Kurdî de, Hemo dibin gulstanek bihên xweş geş, Nav û nîşanên wan afrandinên wan binyata wan her tim çavên xwendkar û xwendevanan runî diken bi nvîsnaên xwe, Lewra hertim bila bi xwînin û xebata wan ji bîr nekin her

weha xebatên wan binivîsin ji bo ku deqeyên edeba Kurdî hemî deman di pêşde çunê de bin, Ji ber berku edebîyat binaxeya binekuka netweyane li ser erdê bi wtaya wê yekê ku edeb hobeon û pêşveçona milletane, Her dîsan her ev edebîyateye di be awêneya jîyanê ji bo rengvedana rodawên di nava kumegeh û civaka Kurdî bi awayek ciwan û serinc rakêş.

Xebata ku me encam da ye ji bû wê yekê berhema edebî her di zindî bûnê û dê zîndî bibe. Disan hozan helbestên kesayetîyên Kurd her bimînin. Ji ber ku her netewek bi kultur û tureyê xwe bi nav û deng e, Bi kultur û edebîyata xwe di bêne pêş û pêşkeftinê bi xwe de bibinin. Ji ber wê yekê me ev mijar helbijart ji bû ku xebata wan edebiyatnasan her zindî bi mîne. Gava ji jiyana Bekir Beg bê behis kirin berî her tiştî hozan tê bîra însan. Lê ku bi têr û tesel lê binêrîn kesekî gelek zîrek bûye. Di vehandina hozanan de, karên ciwan yên destî çê dikirin e.

Ger bi awayê dîtingeha janra edebî de li mijarê me mêzekin, Edebîyatnasên me di janra edebî de weke guistaneke bi xemil di nava van nivîsanan de hatin û çûne, û wan herî zêde xebat ji bû gelê xwe kir ev yek çi di hozanan de yan di pexşanan de yan çîrokan de yanher janrek edebî bi nirx hesibadnin, Lewra ev yek pitir guncaw tire ji bû amajeyên civakî û klturî kumelayetî bi hên behis kirin her bi rêka hozan û çîruk romanan û hemî alîyên din ên edebî ji bû rengvedan û xemlandna vê edebîyatê, Çunkî ev edebîyatnas e di bin kesên xwedî berhem xwedî zana û mela û şêx dinava civakan Kurda û musilmanan beriz tên nirxandin.

Şêxan di bîyava rewşenbîrî edebî de cihek beriz girî ye, Çundî di sedmên berê de ew qas zanîn û xwendin belav dikir çendîn mela xwendkarên zîrek li ber destan radibûn, Ev yek di bû sedem ku van şêxan her dem li zanist û zanînê di geran da ku zanîn û zanist edebîyata Kurdî her zindî bimîne, Lewra me awirek daye şêxan di nava devera behdînan de û cihê wan di edebîyata Kurdî de ew qas mezin, Bi taybet ji wan şêxanku rola herî sereke edebîyata kilasîka Kurdî de girtîye ber. pêşhat û guhrînkarîyên di hozanan de û daênan di hozanan de helbet ev yek tiştek mezine ji bû ku edbîyata Kurdî pêşde here û nwîyatîyê bi xwe de bîne ziman.

Sinora xebata me, Başûra Kurdistanê ye û zana û hozanvanên wî alî û sedemên cû da cû da û renvedana wan dinava kultur û edebîyata Kurdan û cîhanê bigiûtî, ermanca me ji vê yekê deverdarîyên behdînan hozanvan û edebîyat nasên çaxa waên bihên nasîn xebata wan neyê jibîr krin pêgeha û bineha edebîyata Kurdan her zêde pêş bieve û berdewam di no xwazîyê de be.

MEBESTA LÊKOLÎNÊ

Nav û nîşana namaye ya me bi navê (Şêx Tahir Şoşî (1917-1962) Di Edebiyata Kurdî De), Ev lêkolîn di çarçoveyeke zanistî şirovekarî û dîrokî û kulturu edebiyata Kurdî de hatîye nivîsandin. Ev yek ji encamê wêde hatîye holê ku lêkolîna me li ser kesayetîyek hozanvan rewşenbîr xweşnivîs dîsan dîroka gundê wî, herwiha zana û şêxên wî gund û binemala şêxî, çunkî heya dawîya van wextan jî lêkolîn di derheqê vê mijarê de bi aweyekî akademîk nehatîye kirin lewra hewceye ev ji bikeve ber tîrjkên lêkolînê û bingeh û rehendên wê werin ronîkirin. Bi hêviya wê yekê bi rîya vê lêkolînê tîrojkek cûda bixim di nava edebayita Kurdî hozanvanên Kurd de.

SİNORÊ LÊKOLÎNÊ

Ev tez, her çiqas li ser Şêx Tahirê Şoşî be jî bi rastî di nav sinôrîn tezek Lîsansa bilind de me li gor heqqê xebat û berhemdayîna Şoşî berfirek nekiriye. Lewre her berhemek Şêx Tahir mijarê tezekê ye ku divê wek tezên Doktorayê li ser wan xebat bête kirin. Lê dîsa jî me ji jiyana Şêx Tahir heta jiyana wî ya li gundê wî, ji berhemên wî heta seyda û xebatên wî dane ber çavê. Lê dîsa jî em bi qasî destûra tezek wiha li ser sekinin.

ASTENGÎ Û PİRİSGRÊKÊN LÊKOLÎNÊ

Her karekî zehmet û bi mifa helbet wê hind astengî bihên holê, lê di lêkolîna me de pirsgrêkên ewqas mezin ne hatin ber singa me. Lê belê tenê ku astengiya sereke ew bû di dema me lêkolîn encam dida ew qas çavkanî zehif nebûn ji berku pitirya çakanîyan bi erebî bûn bi zimanê Kurdî hindek ji wan hatine wergerandin, Lewra ji alîyê çavkanîyê erebî de, ev pirsgirêk ket rêya me de. Herwiha hin çavkanî de sedema jîyana Şêxî de berzene û nehatine kupîkirin, ji ber sedema pêşkeftina wê serdemê.

Herwiha ji berku maweyek nexweşya kuruna li seransrî cihanê bel boye,pirisgrêk ji mere înan hebonê, Çunkî di vê demî de dam û dezgehên hikûmetê. Pirtukxaneya, Zanîngeh maweyrk hatin girtin û daxistin, Lewra me nekarî zû de lîkolîna xwe bi qedînîn, ji berku ev yeke di bû sema pirisgirêk ku em pertokan bi dest êxin dem ji me kuşt, Lê bi alîkarîya hemo mamosta û rewşenbîr û hevalan me û li hind pirtûkxanetan çavkanîyên hewce bi dest xistin ew tengasî derbas kirin.

RÊBAZA LÊKOLÎNÊ

Di vê lokolînê de mêtoda sereke ji nav û nişanê wê de xûya dike, ku mîtodek dîrokî û civak kulturî edebî ye di çarçova keseyatî bernîyas Şêx Tahir Şoşî di edebîyata Kurdî de, herwiha me sûd û mifa ji mîtodên wergirt, Ji bo ku şiroveya rodanên dinava alîyê hozanvanê de haine pêş bas bikin.

PÊKHATEYA LÊKOLÎNÊ

Lêkolîna me ji pêşekî, derwaze û du beşên sereke pêk tê. Di derwazeyê de emê ronahîyê bixin ser wan lêkolîn û nivîsanên li ser vê mijarê pêştir hatine nivîsan din û bas kirin, mînaka wan wekenameyên akadîmîk nehatine nvîsandin, lê belê pirtûka ku ku wî bi xwe nivîsandîn û kurê wî Hemze Tahir Şoşî ev pirtûk nivîsandîye û ew pirtûk bi navê Gulzar tê de wekî beşek ji vê hatiye destxet kirin.

Li beşa yekem de me du tewer xistîye ber dest ku ewji jîyana hozanvanî û helgirtina zanînawî li gor ya pêtvyî ewa wî di edebîyata Kurdî deirî, ew qas giringî di da berhemên xwe

Tewera yekem: Di tewera ewwilî ya xebata me de me qala gundê Şoşê û binayata wê kiriye. Her wiha di vê beşê de binyata navê gund, avabûna wê, mêfaya ku dayî ilm û edebiyata Kurdî wek serencamekî hatiye vegotin. Di vê beşe de eynî wextî seydayên ku ji wî gundî derketî, navê wan hozanvan û helbestvanê wê dewerê hatine nasandin. Di vê beşe gundê Şoşê wek ekolekî derdikeve pêşberê me.

Tewera duyem: Di vê beşe de em derbasê bingeha teza xwe bûne. Edebîata kurdî çîye Herwiha kesayetîya edebîyat nasê me Şêx Tahirî û li ser jiyan û zanîn dahênanên wê di derbarê hozan xweşnivîsya wî, nasnavên wî, malbata wî, feqî û seydayên wî sekinîne. Di vê beşe me beş li ser du tewera ava kiriye. Di tewera ewwilî de ddbîtat û dîroka wê dov de heyata Şoşî, di tewra duyan jî em li ser berhem, xebat, huner û berkarên wî sekinîne. Me xebata xwe bi encamekî bidawî kiriye.

1. GUNDÊ ŞOŞÊ, ZANA Û ŞÊXÊN WÊ

1.1. Gundê Şoşê

Gundê Şêşê yek ji wan gundên kevnar û pirî zana û şunware, Lazime ku gundê Şoş yek ji beçav tirîn Şunwar bihê ber çav kirin lê belê hewceye ku lêkulîn li ser bi hên kirin bi girin bi nirxînin, Çi pênevêt dîruk û şînwarên gundê Şoşê bi lêkulîneke hosa de weke tewer nahê hesibandin lê ji ber ku çen dîn zana û nivîskar mela û feqe li vî gundî jîyayne û zanist û zanîn li paşxwe hê aye, ji berku ev gund gundê Şoşî ye fere em hindek zanîyarî bi din ber çav li vî gundî, Gelek vekulîn û zanyarî li ser vî gundî hatine nvîsîn ji ber ku cihek zengîne bi çînwrên xwe mîna mizgeft û tekîye û kelhe aş û gelekên din, Lê pêtivye bihên nojen kirin û xelkekqesta van şunwarên balkêş û serinc biket.

Gundê Şoş yeke ji gundên kevnar û xwedî cihên şînewar, Dikevîte rojhelatê parêzgeha Dihokê, Rojavayê Qezaya Akrê bi doratîya (21km) û di kevîte jorîya deşta navkurê li devera Zêbarîya, Gunndê Şoşê serinca xwe daye kelha bilind û kevin, ew jî (Kelha Şoş) navdare, Şoş di sedemên berî niho de hijmara kesên wê nêzî Sê hizar kesan niho boye kêmtir ji Du hezar kesan gund berî niha xwedî jimareyek mezin ji xelkî û taxan pêk dihat lê belê heya noke navên wan taxan mayne, Wek(gelî, Knîsarka, Ber qindala, Qesrê, Sîkê, Bêjena....gelekên din), Di nihada gund boye du pişk, pişkek hatîye ber gêra li beramber Kelha Şoş ku di bêjnê (Şoşa biçuk-Qesrok Şoş),li dumahîya çerxê borî nêzîkî sala (1970)jialîyê (Seîyd Tahir) hatîye avakirin pişka dî maye li cihê xwe yê kevin li beramber Kela Şoşê(Kovar Peyv – 5-2015).

Li vir dîyar dibe ku Şoş hejmareke mezin a mrovan lê jîyaye û jîyana xwe di wê sedemê de birye serî, Lê belê noke xelkê gundî qesta Akrê û Dihokê kirye li wir akicî bone jîyana xwe dibin serî.

Peydabûna **Navê Gundê Şoşê:** Helbet li ser nevaê gundê Şoş çendîn buçun hene lê belê me dîkumêntên taybet nedîtin ku navê Şoş ji bo me rave ket, Lê hind çavkanî amaje di din van navan ku hatine dîyar kirin ewjî:

a. **Başoş**: Li gor Toma Elmercî, u ew yek ji nivîskarên Siryanî ye. Di pirtûka xwede ya bi navê Elrosa de wiha dibêjît: Di kevin de, di gotine Şoşê, Başoş. Anku peyva (Ba) li pêş navê wê hatîye. Ku çendîn gundên derdor hene bi doratîya çend kîlo metran ji dûrê hev in. Weke Baqosê, Bamişmiş, Bakirman". (Hemze Şoşî, 2011;8). Ev gunde her di derdorên Akrê de di dîyarin Ji ber wê yekê di gotê Ba-Şoş.

b. **Şeş**: Demê mirov di çîte serbanê kela Şoş li ber dergehê avahîyê ji derve berekê dirêj heye, hindek nivîsîn li ser hatine nexşandin, Lê belê ew nivîsandin di aşkere nînin ûstêreka Şeş rex heye hizir di hête kirin navê Şoş ji vê stêra Şeş rex hat bît.(Ahmed Salih 2015:6).

c. **Xoş**: Weke dîyar di van deveran de cihek ew qas xweş û prî siruşt sersoman heboye. Nexasime gundek weke gundê Şoş. Ji berku cihên Şînwarî û rez û bax û terş tewal û erdên çandinê û ciwanîya vî gundî lewra navê wê ji Xoş (Ahmed Salih, 2015:6).

d. **Şîşe/Şwîşe**: weke me berîya niha behsa siruştê Kurdistanê kirî ku zengîne bi hemî wan dar û çîya û dul nihalan sîlavan. Ji berku Şoş li bal çîyaye, Lewra ger li berên Şoş binêrîn wê wek Şîşe bi birisqin bi taybet dema şikandina beran, lewra navê Şîşe lî danîye.(Imad Abid,2011; 214).

Li gund ji bilî navê malperek li ser riya ku diçe gund bi navê: (Ez ê xaçek bibînim), Bi heman awayî, li nêzîkê gundê (Gundek), ku li rojhilatê bi navê Ushûş, bi qasî (3km) dûrê vê dêrek kevn heye. Ya Cihûyan, şopên perestgeh û navên wan hebûn. Li wir (200) malbatên tê de hene (Imad Abid, 2011; 214).

Navê wê ew di Kurdî de tê vê wateyê: Paqijî, bedewî û paqijî ye, di Kurdî de tê gotin: (Şuşti) wateya: paqij û şûştî, û wekî ku ji hêla xwediyê ferhenga derdorê ve hatî gotin, Ya herî baş. (Sindî, 2010; 2/620).

"Şoş, kelheke gelek mezin û blinde nêzîk(aqer el-hemîdîyet) ji karên musleyê hatîyegotin ew bilint tire ji (aqer)û mezitre jî, Lê belê di bohay de nizimtir e. Mezinê Şoşê ser bi vîyana hinran deye, Şoşî dundeke jî gundên wî ku navê wî (Şermele)" (Mehfoz el-Ebasî,1969;19).

Ji van navan bo me dîyar di be ku Şoş di çendîn sedeyan de jîyan lê he boye, di qonaxên coda de ên jîyanê derbas bû ye, lewra bi sedema van wextan her yek ji wan navan lê hatîye dayîn ku di halê noke de.

1.2. Cografyaya Gundê Şoşê

Ya hatî di dest nivîsanên bajêrên de (Şoş, kelheka parastîye li çîyayên Mosilê de xelkê wê hemo jî Kurd in. Ev rojhelata Mosilê dihêt. Wek Aqril Hamîdîye/Gundê hemîdîye hatiye binav kirine. Yaxût hatiye gotin ku ew gund, ji berk u di navbera du av û beran de ye. Sedem vê navê gund wekî Aqre anku Gund hatiye binav kirin ku paşê bûye gundê Şoşê. Di cihek din de navê wê hatîye ji *el-nar*. Ku bizimanê Kurdî de agr e. Aqir ya ciwane dikevte binê çîyayek ku nav kirîye li hindava dolek ber fireh baxçên zengîn. Yên tê de ku pêk hatîye ji gelek rengên fêkî û daran, ji ber zorîya berhemên wê nav dikir ku ev jî *Kuçka Stenbolê*. Gund 64 mîlan ji başorê rojhelatê Mosilê dûr e. Pitirîya akincîyên wê Kurd in. Ji berku seqaylê wê havnê gelek germ e xelkê wê ji ber akincîbona wê nihala berfireh ya me berî niha amaje pê dayî, du nawçedarî bi ser vene. Ev jî *Surçî û Heft Hoz* in. Sercemê gundîyên wê 174 kesin, her weha Zêbar û Barzan bi servene vê dumahîyê bi lîwayea Hewlêrê ve hatîye girêdan (Mehfoz el-Ebasî, 1969; 18).

1.3. Berî Îslamê Şoş

Gundê Şoş xwedî gelek cihên şunwarîye ku pir di serincin, Heya roja îrojî cih û şunwarên wan mayne di serdemên îslamê de û ber hatina îslama pêroz, lewra mîna hemu navçe û gundên Kurdan li îraqê xwedî cihên taybete ên şonwarî ku xwedî mêjoyek kenvnare, berî hatina aynê pîrozê îslamê, Hewweha berî peyda bona `Îsa pêxember silavên xwedê lê bin.

“Çend dîyanet li Şoş hebon ji wan: mîtray, ku zerdeştî û cî û fele noke jî îslam, ev dîyanet li Şoş hebû cihê bawerê jî ku şonwarên mayne ku mîna kan wan stêreke Şeş alîye, ku hin nivîsan li ser hatîye novîsandin, Herweha lisr banê kelhê perisgehek şikeftek Sê dergehe li jîrîya kelhê dirêjahîya wê(10m)ku bi berî hatîye kulan”(Ahmed salih,2005;6).

“Zerdeştî li gundê jîyayne û ûşonwarên ew şikefta Sê dergehe gelek cihên qewarndî û kun lê hene, û cihên helkirina agirî li nav vê şikeftê hene, dîsan cuhî li şoş hebûn heya vê gavê jî kinîşta wan maye, lê belê şonwarên herfînê li ba wî dîyarin, şunwarên wê yên may dirêjahîya wê nêzîkî(12m) û panîya wê(5m)bilndahîya wê nêzî

(5m), gelek şonwarên wan mayne. Dîsan hebûna dîyaneta fela li gundê Şoş ku li sedê (12z)dibistaneke felayan hebû seyadyên wê li nav keneseyên rojhelatê de nav dar bûn "(Îmad Abusellam,2011;214).

"Herweha lisla 700 berî zayînî mîr (zend) dîwarek bi hêz û mukom li dur (Kelha Şoş)çêkirye, bi rêka qanwîna(exemîdis)av bire serê kehlê bi dehan imbar kur li ser banê kelhê durist kirine ji bû kumkirina avê û helgirtina erzaqî, ji bû ku demên pêtvî bhên bikar înan"(Faîq Akrey,2009: 53).

Di hê gotin ku her du kelhên Akrê û Şoş rastî gelek êrişên dojmin hatine ku zor caran dojminan dest danaye ser kelhê bi dest xistîye lê belê ji dujminan sitandîyeve.

Xwedîyê pertoka (teş`îs el-marizîya)dîyar diket ku li sala(309z)meikek li Şoşê hebû hukim li vê deverê dikir, da dîra kirin ku xelkê wî peristina heywanan dikir, nexisme (marî)belê xweîdê pertoka (Mijdeha Roj)dîyar diket ku dîyaneta Şoş berî vê mêjoyê (Zeredştî) bû. (Enwer Maîy, 2011;51).

Weke me pêştir jî amaje daye wanxalan kuŞoş di qonaxên code code dejîyan lê derbas bo ye û jîyan lê he boye heya roja îrojî hind şînwarên wan mane lêbisede ma hin baran û lehîyan hind ji wan heri fîne lê belê her şonwarên wan mayne ku her kesê bi çe gund wê wan şonwar bi bne.

Dîyaneta îslamê ku di hê gotin li sala (18 mişextî)ya gehiştîye devrê (Şoş)û dîyamneta îslamê heya nihojî berdewame û tekîya (Şêx Şemsedîn Şoşî) (Mizgefta Şoş) ku gorê (Şêx Şemsedîn û Şêx Noredîn) di nav vê tekyayê deye, li slaên 900mişextî de, ev tekyaye hatîye avakirin ku xelkê gund bi çavek pîroz berê xwe didin van Şêxan heya niha jî ev mizgeft û tekyaye avaye hikumeta herêmê ev tekyaye li sala 2011 ev tekyaye nojen kirîye.(Ahmed Salih,2005;7).

1.4. Gundê Şoşê di Serdema Desthilatdariya Mîrnişîna Badînan de

Hîç şik tune ku Şoş û gundê wî Eqreh di dîrok û bûyerên Mîrnişîna Badînan de, Ku di (659 Hicrî 1262 Mîladî) de hate damezrandin, Cîhek berbiçav digire ji ber ku du kelehên wê keleha yekem bûn jihêla başûr.(Mehfoz el-Ebasî, 1969, 51).

Ew di destnivîsê de (Dara Al-Zêoukîye) Hat ku çi tête kurtkirin: Zarokên Şuja al-Din bin al-Amir Najm al-Dîn Xidir bin Mubariz al-Dîn Kak û ew çar kurên Bilad Nehrî,

Colemêrg bûn û Klyis, û yê herî kevin maye Mezinê wan Şeix mûsê Sur li şûna bavê wî li Aqrah û Şoş e, û ji wê malbata Zêwkî hate damezirandin, û du kurên Şêx Şemseddîn hebûn, Bahauddîn û Şemseddîn û Bahauddîn koçberî Amadiyê bû û li wir bicîh bû, û navûdengê wî bi dîndarî û dilnizmiya wî belav bû, Ji ber vê yekê wan ew wekî mîrê xwe saz kirin.

"Ji bo Şemseddîn, Ew çû wir, û dûv re herêm li wî navî hate binav kirin: Şemdina, û Zahid Şer li Hakarîya bicîh bûn, û Munteşa çû Kilis, û her yek bû parêzgar û parêzgarîya wan koçberan dikir ku ew koçber bûn Li ser vê bingehê, Mîrên Badina, Hakarîya, Shamdina û Klis ji heman bav û koka xwe ne, û ew ê bi mîrên Hamîdîyya re têkilî daynin".(Enwer May, 2011; 177-178). Dûv re Aqrah û Şoş ketin hukumdariya Mîrnişîna Bahdîniyan, Piştî destpêkirina serkarê wê (Bahaa el-Dîn Kurê Şems el-Dîn), wê hîngê tarîtiyek tam ket ser tevaya Kurdistanê piştî êrişa Teter ji bo pey Sultan el-Xwarizmî.(Bidlîsî,1953;139)._Ji ber vê yekê di qonaxên cihêreng ên dîroka mîrnişîna Bahdîniyan de, Şoş wekî serfirazî an têkçûnek di dîroka mîrnişîniyê de eleqeyek mezin didomîne, û têkilî di navbera wan de nêz dimîne, Di dema Emîr (Hasan Beg Kurê Seyfuddîn) de, hêzek ji (Aaq Quynlo - Berxê Spî) êrîş kir(Bethin oglu) û bêyî ku baregeha mîrnişîniyê li Amêdîyêh bigire Aqrah û Şoş dagir kir, Ku ayet li dijî wan zivirî piştî êrîşek ji nişka ve û qehremanî ji Zêbarî û Berwarî bi şev li ser dagîrkeran wan bêtirî hezar serbaz kuştin û yên mayî reviyan.(Bidilîsî, 1953; 184).

Di encama vê êrîşê de û di dema hukumdariya Siltan Hesen de, desthilatdarîya Aqrah qelis bû û tevlihev bû, ji ber vê yekê wî ew girêda şahê xwe û ew kir kurê xwe Suleyman Beg - ku bi hezkirina xweya zanist û dibistanên olî navdar bû, û ronesansa zanistî di dema serdestiya wî de gihîşte bilindahiya mezinatîya xwe (el-Ebasî, 1999; 276).

Di dema Şerê Çaldiran (1514 Z) û rêkeftina Mella Idris Al-Badlisi bi Sultan Selîm re, Mîr Hesen, ku serdestiya Mîrnişîna Bahdîniyan dikir, dilsoziya xwe bi dewleta Osmanî re ragihand (Rozbîyanî, 1999; 276).

Di dema Sultan Huseyîn Beg de, birayên wî serwerên li welatên cîran belav kirin, û Suleyman Bey kirin Aqrah Weke mayîna Kurdistanê, welatê Aqrah û Şoşî jî ji hêla parêzgarên Bexda û Mûsilê ve rastî êrişê hat Di salê (1740 mîladî) de, parêzgarê Mûsilê,

Celîlî, li dijî Badînan kampanyayek şand, û herêma Aqrah zirar dît, û artêşên Nader alsoah jî hatin êrîş kirin, talan kirin û talan kirin.(Enwer May, 2011; 191)

Herweha di dema êrişa serfermandarê Osmanî (Reşîd Paşa) di (1836) de, ez bi dawiya hukumdariya Emîrê Rewand (Mihemed Paşa) re rû bi rû mam, û piştî ku top li ser hatin danîn, hêza Osmanî ket wê û dîwarê wê hilweşand, bi vî rengî serweriya her du mîrnişînên Soran û Badînan di (1846 z.) Di Van deveran de tevî Kela Şoşê, Di bin kontrola Osmanî ya de bûn û bi rastî di sala (1273 H / 1857z) de xilas bûn û perde kete vî emîrî, ku dora şeşsed sal dom kir (Faid Akrey, 2002; 89).

Ji ber vê yekê, Tevahîya Aqrah bû bin bandora bûyerên piştî şoreşa Barzan û bartekên Empiraturîya Osmanî, û dûv re jî bûyerên Warerê Cîhanê yê Yekem û beşdariya hejmarek mirovên wê li dijî Britishngîlîzstan, ên ku di dawiyê de dikare wê kontrol bike.

1.5. Şoş di Tevlihevbûna Îslamê de

“Şoş tevliheviya di dema serketinên Islamî de: Pêşengên dagirkirina Islamê gehiştin herêmên Al-Jazirah û welatê Al-Marij, Ku bi Kurdî tê wateya (Mêrg) û ew (Deşta Navkurî), di nav salê de (18-20 AH) di dema Xelîfe Omar bin Al-Xettab di bin serokatiya (’Iyyad Bin Xenim) û (Utbeh Bin Farqad Al-Salamî) As Al-Baladhari behsa wê kir, Dema ku dîroknas Xelîfe bin xayat, ku di sala 240hicrî de mir), hatina ola Islamî ya van deveran di sala (18 Hicrî) de diyar dike” (Bin xeyat,1995;139).

Kurd berî ola Zerdeştî dişopandin, Ji xeynî mezhebek kiristanîyan. Di nav wan de herêma Aqrah û Artêşên Islamicslamî piştî ku Rêber (Sa`ed Kurê Abî Weqqas) ji wî re nivîsî û bi wan re got: Wan Suneta Ehlê Pirtûkê, "Van welatan ketin Behdînîya de û ketin navbera Şoşê de, Di bin hukmê Islamê de heya hilweşîna Bexdayê di sala (656H / 1258m) de destên Mongolan de, wê hingê ew kete bin hukmê eyaletên cûrbecûr heya sala (740H / 1339Z), çaxê hukumê Abasî dîsa dîsa vegeriya wî heya sala (1258H / 1842 Z)." (Mehfoz Al-abasî,1969:25).

1.6. Sedema Ol û Baweriyên wê

Di derbarê olên ku tê de serdest bûn, we dibiriqe ku Kurdistana iraqê dergûşa mirovahiyê ye û tê de gelek bêzarî hebû. Ew çavkanî û hebûna gelek qasid û pêxemberên wekî Nûh, Birahîm, Yunus, Daniel û yên din bû Yek ji encamên wê ew bû ku niştecihên wê hîndariya xwedayî ya ku di name û rojnameyên wan ên olî de hene qebûl kirin, ji ber vê yekê ji hebûna ol, bawerî, meyl û ramanên olî yên cihêreng xelas nabe.

"Niştecihên Kurdistanê berî zayînê di sedsala 14-an de baweriya xwe bi perestina du xweda didinXwedayê qenciyê û navê wî (Ahura Mazda), û xwedayê xerabiyê (Ahrimen), û wan jiyana mirovan li du wargehên şer parve kir, ji ber vê yekê her tiştê ku tiştên baş û bedew nîşan dike ji xwedayê qenciyê ye, û her tiştê ku hilberîne xirabî, ezab û êş ji xwedayê xerabiyê ye" (Enwer Maîy, 2011; 117).

Her wusa, perestiya xwezayê ji ewran, tavê û aliyên kozmîkî tê de hate dîtin, Lê ew di dawiyê de bi saya hînkirinên Zeredeştîya rabûn perestîya yek xweda di kirin (Enwer May,2011;17-18).

Hîç şik tune ku olên cihêreng li her deverên Kurdistanê, wek Maitreya, Germenî, Mazakiyya, Zerdeştî, Cihûtî, Xiristiyanî û Îslamî hebû, û ti bandorên zelal tune ku têkiliya wan bi olek kevnar re piştrast bike ku hin kes dibêjin. Tu delîl tune ku van îdiayan îsbat bike, û piştî ku Islamslam li Kurdistanê belav bû, Kurdan ew qebûl kir, ew hembêz kirin û jê re dilsoz bûn, û wan di nav prensîbên wê de tiştê ku bi taybetmendiyên wan re lihevhatî ye, dîtin û alim û Sûfî di nav yên ku dibistan û hînkirinan saz dikin, û doktrînên derewîn valahiyek ji bo ketinê di navbera wan de nedîtin (el-Demlocî, 1989: 7).

Nivîskarê pirtûkê (Teşîp el-Marzîya) navê şah (Maho kosmarcos) li Şoşê di sala (309 mîladî) de ku wî bi gelê xwe re mar perestî dikir Al-Mayi ji nivîskarê pirtûkê (Muzdiha Ros) ve dibêje: ku Şoşî berî vê tarîxê bawermendek Zerdeştî bû, û wî got: (Al-Mukhan Beruwano) rêvebirekî olî yê herêma Şoşê bû.

1.7. Rola Wê ya Çandî û Şaristanî

Rola wê di warên aborî de, Erdnigarî û leşkerî de ji ber cîhê xwe yê stratejîk berbiçav bû. Bi vî rengî ew bû navendek şaristanî û çandî. Nemaze di serdema îslamî de, û piştî damezrandina tekîya û dibistanên wê ya zanistî, û derketina alim û şêxên payebilind ên ku di warên cihêreng ên zanistî yên derûnî û veguhêz de navûdengê wan ê fireh hebû. Piştî derketina navûdengê tekya, ku ji hêla Şêxê mezin Şêx Şemseddîn el-Qutb el-Şoşî ve hate damezirandin, û ku piştî wî ji hêla neviyên wî ve hate birêve birin û nêzîkatiya wî ya cîhgirtina xwendekar û dilsoz şopand.(Hemze Şoşî, 2011; 12).

Aliyê aboriyê jî ji hêla pirbûna av, kanî û bîrên avê ve, her weha di hilberîna çandiniyê de û pişta xwe bi baxçeyên avdaniyê û axê ve, di hemî qonaxên xwe de roleke diyar digire ser milê xwe, û bi vî rengî berhemên wê bi navdar bûn celebên fêqîyan ên wekî hêjîr, zeytûn, gûz û aneg, Her weha genimên wekî birinc, genim û ce, yên ku ji bo zivistanê û di dema şer de, û her weha di çandiniyên cûrbecûr ên çiyayî de hatine rizgarkirin ku ji bo gelê xwe gelek qezencan peyda dikin. Bi vî navî şahidiya çêtirîn e ku dibe navendek bazirganî ji bo danûstandina mal û çavkaniyên çîya û deştê.

Ji ber vê yekê, navûdengê wê belav bû û navûdeng û dengvedanek mezin li herêmê û derveyî welêt bi dest xist, û ew bû mebest ji xwendekaran re ku li wir zanistan bistînin û temam bikin. Helbet dîyar dibe ku xwedî zanînî şaristanyek coda boye û zaniest û zanîn li cem wan heboye lewra ev yek bu sedek ku dibistan lêbên avakirin.

1.8. Şêx û Hozanvanên Gundê Şoşê û Der Dura Wan

Gundê Şoşê ew qas bi siruşt û zana û hozanvan û mela ya binav û deng boye ku li her derî gerîyan ku zanist û zanînê li cem xwe peyda bikin, û ji bo nifşê dahatî berhemên edebî û çand û kultura Kurdî ber çav bixin, Heweha ev Şêxên hen di çendîn bajarande garîyan û bi taybet li derdurên Akrê û Amêdîyê ji bo ku pitir hinî xwendin û nvisîn û çand û kulturêî bibin ku hemo jî xebatû berhemên baş li paş xwe hêlayne, evca çi hozan yan çîrok yan sirtra û heyranok, Lê belê ji beru dwê sedemê de ewqas weşanxane û pêdawîstîyê xwendinê di kêm bon, Lewra gelek jivan hozanvan û şêxan berhemên wan hatine nîvîsîn yan jî eger hatibine nvîsîn yan bizir bone yan jî hatine sotin yan nehatie nivîsîn, Emê ji Şêxan dest pê bikin bi din nasîn.

1.8.1. Şêx Şemseddîn Kurê Ahmed el-Qutub

Nave wî abduurehman el-Qusayrî al-Şoşî, Alim û şêxê sofî yê zahidî bo, Di dawîya sedsala nehan û destpêka sedsala dehê hicrî de jîyaye, Ji ber ku li ser panelek kevirîn a li Şoşê Tekke hate gotin ku ew di vê salê de (910 hicrî) sax bû, Di derbarê rewş û rewşa vê zanîna mezin de têra xwe agahdarî tine bû, Ji ber vê yekê ne jidayikbûna wî û ne jî mirina wî heya nuha bi dest neketiye, Her çend ew serokê malbatek şêxên Şoşê û damezirînerê takîya wê di sedsalê de ye (10 H), Ku bi rêbaza xutîyya navdar bû, Ew malbata ku zanyarên hêja û nivîskarên hêja ji dayik bû, û ku Tekîya wê saz kir û birêve bir, paşê wî kurê wî Izêt ddîn, Ew jî bû kurê wî Şemseddîn ê duyem. (Hemdî Selefî û Tehsîn duskî, 2008,705).

Şêx Tahir Şoşî di derheqê wî de wiha got: Destûrnameyek heye ku Şêx Şemseddîn di rêberkirin û xwe-safîkirinê de, pirtirîn jî di destnivîsa xweya dilnizm de, lê wekî pirtûkên herî jêhatî yên mîrata bav û kalên meyên rast ên di dest yek ji malbata me nexwendewerê çavnebar e ku kes nabîne. Qedi"(Hemdî Selefî û Tehsîn Duskî,2008:692).

1.8.2. Şêx Izedîn b. Şêx Şemseddîn

Ew di sedsala dehê hicrî de dijîya. Wek ku wî li Tarîqa (Abid al-Resool bin Abid al-Seyîd al-Barzanjî (983-1056 AH) destûr da û ku wî keça xwe (Fatima) zewicand. Ya paşîn jî Sûfî ji kurê xwe (Şêx Şemseddîn ê duyem) veqetiya.

Ji xeynî van agahîyan, Di derbarê wergerandina wî de tu agahîyek din negihîşt destê me, Lê derdikeve ku ew yek ji alim û şêxên ku ew vejandiye û bûye cîhek ji bo xwendekar, ziyaretvan û şopîneran(Hemze Şoşî, 2011;13).

1.8.3. Şêx Şemseddîn Kurê Şêx Izeddîn Kurê Şêx Şemseddîn el-Qutub

Xwediyê rêbaza, Qanûn û Şeriet dîndar ku ji mala zanîn û şerefê şiyar bû. Wî rêça bav û bapîrê xwe di rêvebirina tekiyata wan û rêdana mirîdan de şopand, Ji ber vê yekê wî destûr da (Abid al-xeaffar bin Şemseddîn el-Marduxi: 969-1026 H) yê ku wî armanc kir û rêbaza ji wî, wê hingê ew bû şûnda wî, her weha (Abid al-Resool bin Abid

al-Seyid al-Barzinci: 983-1056 H), ku bi Izêx zzzeddîn re zewicî, Keça wî Fatima jî destûr da (Selefî, Duskî, 2008; 707).

1.8.4. Şêx Abdulwehab Kurê Elî Şoşî eı-Kurdî

Wî fermana Neqşbendî ji Mawlana Xalid el-Kurdî stend (87), ew di karê xwe yê xwendinê de şêxê Şêx Nureddîn el-Braifkanî û rêbaza Neqşbendî li Mûsilê di sala (1220 Hicrî) de bû, û dûv re ew terikand dema ku çi qewimî piştî ku wî şêxê xwe, Mewlana Xalid girt (El-Ebasî;1969;144),

Ew nêzîkî wî bû, ji ber vê yekê wî ew şand Astana bi mercên ku nayên betal kirin, û li wir wî bi wan re peyde bû û şagirtan pê ve zeliqandî û rêbername derxist, û gihîşt deverên herî dûrî welatê Romîyan, Paşê wî ji têkilî û binpêkirina mercên xwe tevlihev kir û mijarên olî dahênan, û ew ji gelek hêris bû û ew ji rê derxist, paşê ew çû Damascusamê û dûv re gihîşt Mekke Al-Mukarramah hê wî destûrnameya Şah Abdullah Dahlawî xwest, Lê wî destûr neda wî, Ji ber vê yekê ew bi heciyan re çû ser daxwazên xwe welatên Hindistanê û hat cîhan abadê, Lê tu encam negirt Ji ber vê yekê ew li Medîneyê bi cîh bû û di berhevkirina rîsalek li ser nîzama Neqşbendî û lêdana Mewlana Xalid xebitî, lê ew rastî bersiva şagirtê xwe birêz Mihemed Emîn Ibin el-Abidîn hat, bi pirtûkek ku jê re digot (Sedema Indîyan Hossam ku piştgiriyê bi de Mewlana Xalid el-Neqşebendî) (El-Ebasî1969;145-146).

Piştî wê, Mawlana Xalid ji şopînerên xwe re nameyên derbarê eşkerekirin û derxistina wî ji zincîr û mohrê nivîsand, di nav de: nameyek ji bo Mela Yahya Al-Mazourî, Necîb Paşa, parêzgarê Bexdadê, ji xilaskarê tarîkat, Ayni Efendi re li Stenbolê, û ji şopînerên wî re li Medîneyê.

1.8.5. Şêx Yunus Abu el-Wajid Kurê Şêx Ze`noun Şoşî

Ew li gundê xwe bicîh bû, û mala wî ji bo mêvanan û hewcedariyên malê şanoyek bû, û ji her welatekî penageh û belengaz bû, Wî li ba (Seyîd Şêx Mûsa El-Hedîdî) xwend, û dûv re ew bêhêvî bû, rût û xwe berda Xwedê û xizmeta şêxên mezin kir û li ba wan mezûn bû (Hamdî Selefî û Tehsîn Duskî;2008;883)

Dûv re ew fedakar û dilsozê Xwedê bû û ji mezinan re xizmet kir û bi wan re derket û bi kêrî mirovan hat. Ew li gundê xwe bicîh bû û wî bi qencî û bereketan tijî kir. Wateya wan ew ji her welatekî ye, Fadl Allah el-Omarî di pirtûka xwe de (Manhal el-Ewliya) behsa wî kir: Ew di sala(1181 hicrî) de bi wî re civîya û pê re nîqaş kir, û di nav tiştên din de ku di navbera wan de çêdibe vegotinek bû (ji xuda pê ve tu xuda nîn e), û ew piştî salan mir. Lê ew salek sax bû (1203 H / 1788m), gava Sheikhêx (Taha kurê Yehya el-Kurdî) di rêwîtiya xwe ya Aqrah û Şoş de rastî wî hat, û wî kurekî helbestvan û nivîskarekî bi navê (Abd al- Latif) bi nawnav (Seîyfi), Ji dema bav û bapîrên xwe ve li gundê wî xanîyek wî hebû.(Alî Necim Îsa, 2007;97-102).

"Sernav (Kurdî) di nameya destnivîsê de ku ji hêla Profesor Bsmaîl Badî ve hatî çap kirin jê re hate vegotin, bêyî ku vî navî piştrast bike, ji ber ku hemî zanyarên wê sernav (Şêx) û (Şoşî) dîyar dikin, Dibe ku ew bi (Şêx Taha el-Balîsanî el-Kurdî) bi xwe ve hatibe girêdan, ji ber ku bi îhtîmaleke mezin ew nivîskarê wan nameyan bû, ji ber ku wî serdana Aqrah û Şoş kiribû û li wir bi wî re hevdîtin kiribû. Mirina wî dilşad bû û ew li goristana Sheikhêx Şemseddîn hate veşartin.Piştî mirina wî, birayê wî (Şêx Abdullah) li şûna wî rûnişt".(Hamdî Selefî û Tehsîn Duskî;2008;880).

1.8.6. Şêx Ebduurehaman Kurê Şêx Ebdullah Şoşî:

"Ew bi gundê Şoş li nêzîkê Aqrah ve tête derkevtin, û hevdemê Emîrê Behdinan Qobad Xan bin Sa'îd Xan bin Sa'îd Xan bû ku ji (1072-1090 H 1661-1676 m) hukumdar bû)" (Imad 'Ebid,2011;226).

Navê wî di nav şahidên ku dîyarîya Siltan Seîyd Xan pirtûka (Fetwa) li ser Dibistana Qobehan bûne de hate gotin, û ji hevoka (Eşref Hevalbendên Rastîyê) ya di bin navê wî de tê fam kirin ku ew bîrek bû-Sufiyê merofe (muhemed qeredaxî,1999; 34). Ya ku di dest me de ev çavkanîyên he amaje ne ji bo jîyana van zana di de nîşan dan.

1.8.7. Şêx Îslam Kurê Şêx Abduurahman

Yek bû ji xeîfeyên Şêx noredînê birîfkanî û di gel baê xwe serdeana wî kirye û rêka xwe jê wrgirtîye li duf heman rêk çoye û berdewamî daye, ji binemala navdar Şêx (Şemsedîn Şoş)ye ku mirovek dîndar boye ku liser rêka nîyasîna xweday hatîye binecih

kirin, Zanayek mezin û zîrek û lêhatî boye, dîsan danrek başbo ye, çendîn pertok danayne ji wana pertokan:(kîmya elenwar) li sala 1283mişextî, hijmareka mezin a peyvên Şêx Noredîn Birîfkanî û parçek ji jyana wî û bi zimanê erebî û farisî nivîsîne, dina vê pertokê dehen, dîsan(Rah Elfoad)li sla 1284 m. danaye, gotinên bapîrê wî yê navdar Şêx(Şemsedîn Şoş) dina vê pirtûkê de hene.(Ahmed Salih, 2015, 20).

Di navbêna wî û şêxê wî el-Brifkanî de gelek name hene, Ku pirranîya wan dîndariyê, Pêşandana rûmetan, Rêûresmên baş û danûstandina bi mirovan re destnîşan dikirin. Ew çend caran çû Bexdadê, û Sheikhêx Nureddîn el-Braifkanî di sala (1261 H/1845m) de destûr da wî di Sûfîzmê de (Şêx Îslam, 4).

1.9. Hozanvan û Helbestvanên Gûndê Şoşê

1.9.1. Şêx Abdulletif Kurê Şêx Yunis Şoşî (Seyfî)

“Navê wî abdulletîf Kurê Şêx yunisê Şoşîye û dest nivîseka berkeftî ya ey nuke ya li (Dar el-mextotat)li Bexda, Hijmara wê (8155) li sala(1821) ji alîyê şaîrê Kurd ``xerîb`` ve hatîye nivîsîn, du Şî`rên Seyfî tê de hatine nivîsan dinyek bi Kurdî yek bi farisî”.(Ahmed Salih, 2015;21).

Herwe ha di çavkanîyên din de haîye ku sala ji dayîk bona wî xweya dike.

“Ew di sala (1196 hicrî) (1781 zayînî) de li Şoşê hatîye dinê, û dibe ku ya ku wî behis kir ne rast be, ji ber ku hatî ye ragihandin ku di navbera (1195-1201 Hicrî) de destnivîsek wî hebû. Wî hejmarek helbest li wê danî û li marjînên wê danî gelek helbestên xwe bi Farisî, Erebî û Kurdî, Anku: Wî di dawîya sedsalê de (12 H / 18 Z) û destpêka sedsalê (13 H / 19m) jîyaye.” (Tehsîn duskî,1999;10-11).

Wî bi zimanên Kurdî, Erebî û Farisî helbest nivîsandine, û berhevokek wî ya helbestan heye. Herweha dîwana wî hatîye çapkirin ji alîyê mamoste Tahsîn Duskî ve. Dîroka jiyan û mirina wî nayê zanîn ji ber wêranbûn û karesatên li pey hev ên vê herêmê, ku bû sedema wêrankirin, şewitandin û talankirina bi dehan pirtûk û destnivîsên hêja, nemaze piştî êrişa Septemberê ya 1961 û êrişên Artêşa Iraqê li dijî wê ye

Di sala(1241 H / 1826 Z) ew çû Amadîyê û ji bo miftîyê xwe Asaad Efendî, Melayê Miftî pirtûka (el-Muqtasar) li Fîqhê û (Berhevoka Mizgeftê) ya li ser Usul el-Fîqh kopî kir (Tehsîn duskî,1999;35).

Mînake ji hozana şaîr Seyfî Şoşî

Dilo rabe bihar kamil	***dilo rabe bihar kamil***
Xilas bo feslê nîsane	***çîmen şnbûn hemî bûn gul***
Çi xoş bû wextê seyran	***çi xoş bo wextê dilsoje***
Fula sor dane bijkoj	***enî spêda şefeq roje***
`Erosa textê sultane	***hesda çav bibon boze***
Reqîb daîm bikr tuze	***reşandin dor û mercane***
Reşandin biskê tatare	***bi misk û enbera sare***(Tehsîn û Muhsîn Duskî, 2014: 9).

1.9.2. Şêx Tahir Kurê Muhemed Kurê Îslam Şoşî

Tahire kurê Muhemed Kurê Tahirî kurê Şêx Islamê kurê Abduurehaman Kurê Abdullahy ê Kurê Şêx Yunis Kurê Şêx Abduurahmanê Şoşî ye, Di pirtûka xwede ya b navê gulzarli dîyar diket ku ew di sala kulip û xelayê de li domahîya sala (1917z)li gundê Şoş ji dayîk bo ye, Li dimenek çîyay de dinava mêrg û rez û kanîên sarû hwîn ên gundê Şoşê çvên xwe li dunya yê de vkirine(Ahmed Salih, 2015, 22).

yek ji zana û hozanvanên navdar ên devera behdînane bi awayek baş xizmet ji bû edebîyata Kurdî kirîye her weha cihek girig di qada bine koka edbîyatê de înayehebonê, li gelek bajar û gund û qezayan geraye hji bû ku xwandin û nivîsan pêtir hîn bi be.

“Nav Destkeftina wî ya xwendinê, wî riya bav û kalên xwe, alimên ku li gundê wî ushûş ji mizgeft û dibistanan re xizmet dikirin, DomandMîna hevalên xweyên din ên ji xwendekarên piçûk, Ew li gundê xwe û bi bavê xwe re Qurana pîroz xuya bû, piştra li gundên cîran geriya û gihîşt Aqrah û Başqal”(Sadiq bihaedînAmêdî, 1980; 506).

“Di sala bi sedema wê nexweşî yê çavêt xwe niqandîne û xatra xwe ji vê cihanê xwastîye li roja (Eynî) li rêkeftî: (12/12/1962z), li roja paştir sindrîka wî ya pak û bijwîn veguaste gundê Şoşê û li goristana Şêx Şemsedînê Şoşî sipartîye rehma xwedê.” (Hemzae Tahir Şoşî, 2012; 98)

1.9.3. Selman Şoşî

Navê wî Selman Reşîd erebe, Lisala 1938 ji dayîk boye li gundê Şoşê çavên xwe li dunyayê vekirîne li Şoşî, di eslê xwe de yê her kîye, ku ew jî eşîreteke li qezaya Akrê her li wir mezin boye nasnavê xwe dana ye (Selman Şoşî)her wekî di hozanke xwe de di bêjît:

Ez selmanim selmanê Şoşîme

Di eslê xwe de yê herkî me

Fîdayê barzanîme

Selman Şoşî hijmareka mezin a hozanan vehandîne û li paş xwe hlêayne û ev hozane behra pitir millteî û Şoreş gêrînî ne, û hindek jî evîndarî û sîyasî ne. Li dest pêka jîyana xwe li mala (Hecî Islamî) jîyaye, û her heyameka dirêj mala xweya mînak hebo li nava gundê Şoş de, lê belê ji bo xwrin û vexwarinê di çu mala Hecî Islamî pişik darî di mkey û xweşîyên gundî de diki û sitiran ji bo xelkî di gutin, nexasime li demê şehyan de ev selmane bi herdu çavan yê kure bo.(Ahmed Salih, 2015; 24).

Selmanê Şoşî hozanvanekê Kurd perwer bo, gelek hozan bi malbata barzanî gotî ne li demê dirîn û zibare rez kulanê di çu cem heval û hogrên xwe û hindek car digel birayê xwe(Hecî Se`îd) di çu ser coxîna û liser cencerê swar dibo kualîkarya birayê xwe dikir

“Hemî xelkê gund keyîv bi selamnî dihat û hez jê dikir, belê jîyana wî gelek dirêj nebo û bi nexweşîyek dum dirêj bo dema salekê êşa vê nexweşîyê kêşa, Di vê nexwe şîya girande li (10/12/1993) li aqarê gundê Şoş çu ber reham xwedê. Li gundê bav û kalên wî li jîrya şoş li gundê(pîrxolîn)hatîye veşartin. Hijmareka meizina hozana bi dengê xwe hindek bi nivîsîn li paş xwe hêlayne, linik xwarzayê wî (Abas Islam)hatîne parastin”(Ahmed Salih, 2015: 25).

Her li dest pêka jînyana xwe bi navê selman Şoşî hatîye nîyasîn, Çunkî li gundê Şoş hatîye ser dinê bab nebo, ew di jîyê Şeş heîyvê de ronîya çavên xwe ji dest di de, her di zaroktîya xwe de boye hevalê kupalî, Ew di jîyê Neh salî de dest bi sirtiran gotinê dike di dewatande lavij û sitranji bo jinan di gotin ji ber ku di wê sedemê de (Rejbelek) Anku: têkelîya jin û zelaman di guvendê de ne bo her yek cuda dewat dikir. Selmanî pwîtek zor dida filiklora Kurdî ji berku şîyanên dîtina çavan nebo, ewra hemî şîyana xwe

ddite hestê bihîstinê û ew edebê devokî yê zengîn li cem Kurdan dewlemend. Lewra Selman gencîneka filiklorî di sîngê xwede xirvekir bon, Lê belê moxabin kesek tunebo ku berhemên wî danîte ser laperên kaxezê, moxabin heya niha hîç berhemek gelerî li ser dengê wî negatîye tumarkirin, Lê di s er wê yekê de li cem xelkê gundê Şoşê weke jêderek giringê serhatî û çîruk heyranokên Kurdî tê hijmartin, Li dawîyê jî bidin xweyakirin ku Selman Şoşî pirtûkek gelemperî derbarey dîrok û kulturê Kurdî heye lê belê moxabin heya niha nehatîye şap kirin.

Xweyaye ku milletê Kurd xwedî kulturu çandek coda bo hem ji alî yê sitiran gotin çîruk heyranok di alîyê hozan û honzanan de pexşan di her qadeka horî de zengîn û xwedî berem hozanvan nivîser boye, Nexasime Gundê Şoş ku ev hemî zana û hozanvan rewşwnbîr di nava wan de peya bone.

1.9.4. Şêx Enwer Şoşî

"Jidayîkbûn û rêza wî: Ew di (1937) de li gundê Şoşê deyî ye dinê, û ew kurê Sheikhêx Mistefa bin Sheikhêx Hafiz Allah bin Amêx Emîn el-ushiûşî ye, ji malbata Şêx Şemseddîn al- Şoşî al-Qutb" (Hemze Şoşî, 2011; 28).

Malbata wî: Ew ji malbatek kevnar a olî û zanistî ye, û di nav wan de zanyan, helbestvan û kesayetiyên mezin hebûn ku di belavkirina zanist û çanda Islamî li seranserê Kurdistanê de xwedî roleke bibandor bûn.

Di domandina Dibistana Zanistî ya Şoş û Mêvanxaneya Şêx Şemseddîn el-Şoşî el-Qutib de, ku dîroka wan digihîje sedsala 8-an a 15-emîn zayînî(Hemze Şoşî,2011;28-29).Destkeftina xweya perwerdehîyê: wî di peydakirina zanyarî û belavkirina çandê de riya dê û bav û hevalên xwe şopand, û wek ku li herêmên Kurdistanê di nav xwendekarên biçûk de ev e, wî bi bapîrê xwe re dest bi belavokek (Elîf Ba) kir û wê hingê Qur'ana Pîroz bixwînin Pirtûkên seretayî yên lider barê, hiqûq, rêzimanî û morfolojiyê, Feqî Neho Serif hingê ew ji hêla Muftîyê Aqrah (Hibet Allah Effendi) û (Mella Saeed Ma'i Al-Barwari) ve têne hîn kirin,

(Mella Ahmed Kurê AbdulXaleq al-Aqrî) li Zaxo, dûv re birayê wî (Mella Muhammad kurê Abd al-xalîq al-Aqrî), û (Mella Abd al-Hadî el-Muftî) li Dihok, û piştî derbasbûna qonaxa bi navê (Miste`îd) û bidestxistina agahdariya ku wî jêhatî ye, wî di

(1956) de li zaxo de mamosteyê xweyê mezin (Mella Ahmad Kurê Abd Al-Khaleq Al-Aqrî) di zaxo de bawernameya xweya zanistî stend (Hemze Şoşî, 2011; 30).

Çanda wî ya edebî: nivîskarê werger ji bav û kalên wî ji alim û helbestvanan bandor bibû, û wî rêwîtiya xwe di belavkirina zanist û helbestê de bi zimanê Kurdî domand, Ji dibistana cazîrîya û helbestvanê wê yê mezin (Mella Ahmad Al- Cezîrî Şêx ji ciwanîya xwe ve dest bi vehandina helbestan kir, û wî navê xwe (Anwar), (Şoşî) û (Cebelî) stend, Lê gelek helbestên wî di encama şert û mercên dijwar ên ku Kurdistana îraqê jîyan kir de winda bûn. (Hemze Şoşî, 2011: 22). Wî di sala 1956-an de du kovar ji bo wî di kovara (Hettaw) de weşandin, ku ew di derbarê destpêk û dawiya wê de dibêje:

Hecîyan zemzem divêtn me lew `eyîd û berat
kelek û fulik vebestin me li ser nîl û firat
Çi xeta min hey bîje ya çi bê emrê te dikem
gotî şoşî nê xetayan li te girtîne welat (Sadiq Bihaedîn Amêdî,1980,63).

Ew di helbesta duyemîn de di destpêk û dawîya wê de dibêje:

Allah ji eqid û bazina roj û şevan dil soxteye
Çerxên dil lew xef dinav şewkên gola pir xonçeye
Zêde ku rewneqda dila ewê bi îşqê mobtela
(Anwer)besê jîtin bila bêtin merîx ûzohreye (Sadiq Bihaedîn Amêdî,1980,64).

Li vir dîra dibe ku gundê Şoşê pire ji zana û zanista wî demî, Ji berku hemî ew zanyên di serî de me behis kirî jîyana wan di wan serdemên nexweş de tê xweyakirin û di de niîan dan ku ew Gund xwedî çandeîn hozanvan ûhozan dust û edebîyat nasên kurdin, lewra me qala wan kir ji bona edebîyata kurdî û zengînîya edebîyata kurdî, lewra fere ku xwendkar lêkuler û nivîser xwe livan kesayetîyan bikin xwedî ji bo ku xebatên wan berhemên wan dîsan nivîsandin û hozanên wan neyênbin pê kirin edebyata kurdî her zindî bimînît xwedî hêzek taybet.

1.10. Şunwarên gundê Şoşê

1.10.1. Kehla Şoşê

Kela Şoşê cihê kelê, li serê kêrî, hindaf deşta nav kurê cihekêsitratijî ye, Ev cihe yêl hindaf hemî deverê û der durên wê di hêne dîtin, Cihekê kevrîn û asê ye, ji alîyê roj ava frakeye û cihêserkeftina mirovan lê nîne. Layê jêrîve hindavî gundê Şoşê behra pitir frakeye, belê li gelek alîyan dîwar û dinge hatîne ava kirin, Da kelhe bihête parastin, jorîya kelhê jî ewqas bilind nîne weke layên din,Belê dinav kevrên vî alî dinge û dîwar hatine danan, heta nokejî bermay kên wan di dîyar û berçavin, bilindahîya van dîwaran li hindek cihan di gehîte(10m) û panîya wan (1,5m) û ev dîware bi ber û gêç hatine avedan kirin, Rojhelatê kelê pişka jêrî beteneka asê ye, ew jî bi dîwarek qahil hatîye parastin û şînwarên dîwar û eşkerene, li ber şikefta bi av de eşkeftek din heye di bêjnê:(Some)Anku: cihê peristinê ya bilind û asêye, bi berû gêç hatîye nojenkirin bilindîya wê nêzî (12m)ji erdî bilind tire.(Ahmed Salih,2015;30)

Bilindahîya kelha Şoşê: “Kelha Şoşê li ser zinarekî ye ku bilindahîya wê nêzî hizar metran hey, Rêkên kelhê hemî ji alîyê pişre diçinê, Li pişta kelhê anku ji alîyê serî de panatîyek mezin bi xweve di gre û jimareka dar û barên bero yê te dene, li dema boharê de ev panyatîye dibîte cihek xweş ji bo geryan û seyranan, Her weha rêka dergehê kelhê dinav de dervaz dibem, rengê avahîyê kelha Şoşê neyê bi rêk û pêke, nexasime ji alîyê jorî de mirov çi alîyên hedesên jê wer nagire. Di nava bingeha kelhê de gelek girên nizim tê de hene”(Hamze Şoşî,2017;45).

Dergehê kelhê: Her wekî li dest pêkê de daye dîyar kirin dergehê kelhê di kevîte pişta kelhê, Berî dergehî(Xendekek) ji berîtê kulaye bidrêjahîya avahîyê kelhê, Anku ji gelyê rojhelatê bo gelyê roj avay.

Ev xendeke tê kulan ji bo merema parastina kelhê ji êrişan, Yek rêk bi tenê di ser xendekê re derbas di be û dergehê serpişkê kelhê di kevête ber singê wî yê bi ser pira berî, anku ser xendekê de derbas dibît,heta niho şunwarên vî dergehî maîyne ji bo her kesê seredana kelhê biket. Li hidaf dergehî Sê zêrevanên zêrevanî yê hene da li hindavî herkesê nêzîk kelhê bibît, demaku mirov di çe jor li dergey derbas dibe şîrha kelhê di

kevîte beramberî mirovî, piştî li wir derbas boy di gehne avahîyê kelhê, Dê hijmarek mezin ji dar û baran weke(Berî, mazî, kezan, gihîşk)bînî.(Ahmed Salih,2016; 32)

1.10.2. Dibistana Gundê Şoşê

"Gundê û kelha kevnare di kevîna nava gundê Şoşê li devera Zîbarîyan(Akrê)ji zanayên wê navdar, Şêx Şemsedîn Şoşî, Şêx Yunis û birayê wî Abdullah Şoşî, Şêx Abduurehman Şoşî, Şêx Îslam Şoşî, mhemed kurê Şêx Abdulezîz Şoşî, Şêx Ahmed Şoşî, Şêx Abdulhelîm Şoşî..."(Hêriş Kemal Rêkanî, 2020;27).

Hebent sedema serekke ya asta xwendun û zanînê dibistanên wê demê de dihatin xwandin, zana û navdar mela jê peyda di bon weke bingehek sereke dihat dîtin ji bû asta zanînînê pêşdeçênê de.

Gelek eger hebon ku zanîngeh li Şoşê bê avakirin ji bervan egeran:

1- Ji berku abora gundê Şoş ew qas bi hêz û zengîn û pêşkeftî bo.

2- Paqijîya gubdî av û hewayê saxlem û fêqîyê bi tam û herweha bilindahîya kelhê wêneyên ciwan ji bax rez û deşta pan û berên rengîn hata kêleka çîyayê meqlobîyê.

3- Seydayên pir zanîn di bîyavê mêjoyê û felsefê û bîrobawerên jêk coda li navenda gundê Şoş û derdurên wê hebûn, herweha pirtûkxaneya tekîya Şoş gelek pirtûkên bimifa di nav de bûn.

4- Kultur her wekî deverên dî ên Kurdistana îraqê kulturê milletînîyê gelekê bihêz bû, weku seyran û şahî dewat û nêçîr û rava kewan çinîna mazîyan û durîna gendim û ceh şeverok distar hêran... ê gelek egerên din...(Ahmed Salih, 2015; 29)

Eve di be sedamê wê yekê ku dibistan li gundê Şoş bê avkirin ji ber ku ew wextê li gundê Şoş çendîn zana û mela şêxên wî sedemî hebon lewra bi vî away şoş hatîye nirxandin, û giringîyek ew qas pê hatîye dan.

Em di karin bi bêjîn di pêvajoya dîroka Kurdan kesanên mîna Şêxî xwedî xebatek mezinin ji bo edebîyata Kurdî nemxisme li başur Îraqê, lewra dema ku lêkulînên wiha didin berçav cihê şanazyê ye ku milletê me ew qas zengîne bi homo

bîvande bi taybet edebîyata Kurdî, hem ji alîyê hozan roman û çîrok û hemê janrên edebî ên din zenqgîne, ji alîyê dîrokê de eşkereye, ku bernameyên rojname û kovarên kesan û milletan ew boye ku besh li vê edebîyatê bikin ewji ji bo piropagindeya milletê ên xwe ji bu na wê yekê milletê xwe nas bike qîmetamilletê xwe li ber çav wergire, hewrweha ew pêşkeftin a di edebîyata Kurdîde u hozanvan û rewşenbîrên ku millet pê ava dibe bihêen nasan din û naskirin lewra fereem herdem mijolî dîrokaxwe a çandî û kulrurî rewşenbrî bibin, Lewra em di bînin ku Şêxî cihet taybet û xizmetekbaş pêkêşî edebîyata Kurdî kirye, fere ku nameyên ekadîmîk li ser bihên nîvîsandin ji bu ku edebîyata Kurdî herdem di pêş de çonê de bît.

2. JÎYANNAMEYA ŞÊX TAHİRÊ ŞOŞÎ Û BERHEM Û BERKARÊN WÎ

2.1. Edebîyata Kurdî ya Klasik û Şoşî

Em weke pênasna edebîyatê bkin ji bal hind bîr û buçunan ve, Edebîyat, Şaxeke hunerê ye û hêmaya wê jî ziman e. Weke em dizanin ku her hosteyek ji bo ku hunera xwe pêk bîne pêdivîya wî bi hêmayekê heye, Lewre hêmaya wê jiwan jî zinman e, berhem bî alîkarîya ziman der di kvin holê û ev berhem dibine çanda netewan ya devkî û nivîskî. Mirov dem ku zimanê xwe yê zikmakî hîn bibe û bi wî zimanî dirbe û bawerîyên xwe bi kar tîne, ji nû ve çanda xwe hîn dibe. Mirov ji alîyê ziman ve çiqas bi hêz be, raên çanda mirov jî wisa hêz dibe xe zêde dbe ji ber vê yekê hînkirina edebîyataê çi bi tevdîr çi bê tevdîr were kirin her dîsa mirov bialîyê ziman ve çande kultuer ûedebîyata xwe xwe hîn di be.(Rojdar Yildiz,2019;19)

Ji vê yekê xweya dibe ku her mirovek yan her civakek nasyare bi çand û edebîyat û zimanê xwe yê resen ku resenatîya mirovan bi çanda wan dîyar dibe helbet resenatîya me di edebîyatê de xwe ya dibe.

Disan edebîyat, bûyer, roman, hest û xeyalên bi rêya ziman fesalandine unerî ye, devekî yan jî nivîskî ye peva eddebîyatê dinav kurd, faris û tirkan de bi orjînalîya xwe tê bikar anîn. Di zimanê kurdî de edebîyat bi wataya``Wêje`` tê bikar anîn(Rojdar Yildiz,2019;20).

Edebîyat pêkhatin û gotina hiş û fikrê mirovane bi çê jeke ciwan û xweş û xwerû li ser mirovan tesîr dike. Carna mirovan xemgîn û dilteng dike caran jî mirovan dil fereh, dilxweş û kêf dar dike li vir dîray di be ku edebîyat ew qas giringe taybetîya xwe li def gelan heye lera edebîyata kurdî.

Dîsan edebîyata welatan, Ew edebîyta ku ji jîyana milletî ji hiş û dilê wî, ji dîrok û çîrokekên, ji stran û lajeyên wî hiltêt(Rojdar Yildiz,201920).

ji bê behir nîne ji yekê zengîya xwe dîyar dike ji bo gelan bi wêje ya xwe, beref pitir zengin kirina edebîyata diçe û berfireh tir di be.

2.2. Dîroka Edebîyata Kurdî

Em dikarin dema lêgerîna edebîyata kurdî li iraqê pareve bikin ser sê heyaman: Heyama pêşîn des pê dike di kutayîya sed sala XIX.û destpêka sedsala XX.de, berya Şoreşa kewçerê Di nava van slan de, Kovar û rojnameyên kurdî, kurdistan(1898-1899), Roja Kurd(1911-1913),Bangî kurd(1913-1919),pêşkewtin(1917-1921)çap dibûn, di wan de helbest û nivîsînên nivîskaran û helbest karan çap dikirin, Ronakbîr û xwendekarên kurd pê didine naskirin.(Kawe Kemir2010,55-56)di vê sedemê de çenîn kovarrojnameyan hewil dida ziman û edeba kurdî bînin hebonê.

Heyama duyemîn açapkirin û lêgerîna edebîyata kurdî piştî şoreşa kewçêrê dest pê kir û heta sî salîya sed salê kişand hemadinava van slan de bizava şerê azadî û serxistina kurdan destpê dike û çi qas diçe ew qas bi hêz û quwe dibe hema di vî zemenî de ruh û hestê welatparêzîyê û wela hêzîyê li nava netewaya kurd belav dibe. Ew ruh û hest di wexta hukumdarya kurdistana başûr tê danîn.(Di nava salên1919-1921ê de, Şêx Muhmûdê berzicî hukumdarê kurdistanêbû.).Hema di wê çaxê de rewşenbîrên kurd dest pêkirin nimoneyên berhemên kurdî kom dikin û di kovar û rojnameyê kurdî de çap û belav dikin. Bo nimûne, Kovra rojî Kurd(1922),Dengî Heq(1923),Jînewe(1924), Jîn (1923),Dengî Kurdistan(1922-1926),Dîarî Kurdistan(1926),zarî Kurmancî(1926-1932), Ronahî(1927).(Kawe Kemir,2010; 57).xweya ku di van sedeman de çap û weşan her çiqas kêm ji bin lê belê ev hemû kovar û rojname peyda bon ji bu ku xizmeta ziman û çanda wêjeya edebyata kurdî bikin, lewra heya îro rojanem û kovar weşanxaneyên din weke pertukên taybet di derbarê her hiqoq û mafa nivîsandina edebîyat ê ziman û çanda her milletekî û kurdan bi taybetî tê xwend in nivîsandin bi azadane tê pervekirin jêk coda kirin.

Heyama sêyemîn a lêgerîna edebîyata kurdî ji salên 1940ê ve dest pê kir. Sala 1941ê, çend berhevokên komelayetî û siyasî û edebî li bexdayê nivîskarê navdar, Refîq Helîmî berhevokeke bi navê Edebî Kurd (helbets û edebîyata kurdî)çap kir.Di wê pirtuk de, wî bi tomerîhelbestên helbestkarên hevdemên xwe çap kirine û bi lêgerîna wan ve mijûl bûye, nîşan daye, ku nivîsên wan raberî derebeg komên ku del diçewsînin hatine nivî sandin.(Kawe Kemir,2010;57).di xala sêyem de xweya ye di van salên me di serî

de day dîyar kirin hind berhevîyên sîyasî û edebî civakî weke Refiq Hilmî çapa kir di wê pertukê de helbesta kurdî û edebîyata kurdî bi nit´rix hate pejirandin helbestkar û helbstvanênsede,a xwe dayîne xweya kirin.

2.3. Destpêka Edebîyata Kurdî

Li gor Maruf Xeznedar di edebîyata kurdî de zembîlfiroş yekemîn berhema edebî ya bajarî ye. Bidîtina wî, edebyata bajaranî di nav ereban de di sed salala dehan de, di edebîyata farisî de di sedsala yanzdehan de,i ewropayê di sedsala sêzdehan de û di nava krdan de jî bi Zembîlfiroşa Feqyê teyra di sedsala hevdan de dest pê kirye.(Xeznedar, 2010; 229). Di vê em ji bîr nekin ku zembil firoş çîrokeke evînî ya gelerî bû û ev loma jî dîroka vê çîrokê vedgere serdemên kenintir.

Di dirêjahiya serdema navîn de Kurd çawa ku di warê sîyasî û çandî de pêşketin, her wisa ji hela ilm û edebiyatê de jî bingeha kevneşopiyekê danîn. Hin navend û bajarên paytext ên wek Hekarî, Cizîr, Miks, Bazîd, Bidlîs, Amêdiye, Erdelan, Hîzan, Hesenkêf û hwd. Bûne warê gulvedana vê tradîstyonê. (Doskî, 2013: 677).

Heweha hind hind çavkanî didin xweya kirin ku seretaya dest pkirina edebîyata kurdî ku yekem pertuk bi zimanê kurdî hatîye nivîsandin ji alîyê Zerdeştîyan ve hatîye nivîsandin ku navê wê Avêstaye ev deqe ku deqeê ayînîye, di bîebixeya wêjaya kurdî ayînê zederştîyan di berî îslamê de kurd û faris bawerya wan pê he bo li ser wê di çun du isxe ji pertukê hebon yek ji wan li bal cemşdîyan da bo, jibal eskenderêya meqdonî bi ser îranê hate sutin, ew daneya din kefte destê yonanîyan ku hind mebestên pizîşkî estêrnasî jê hatine wer girtin, ew nosxejî jinav birin.(Sedîq Borekey;2008;27). Ev noşne di de xwe ya kirin ku dest pêka wêjeyakurdî di serdenmê avêstayê de ser hildaye berdewam lê digeran ku nusxeyên wan bi dest bixin.

Di dov de paşayên Eşkanî ji bo zîdî kirin û kumkirina avêstayê têkuşan kirin belê wîjeya yonanî di navbera wan de sinrek dana, ji bilî vane gelek perawêzên din di vê yekê ji alyîramraî leş saxlemî wêjey, mêjoy, pîşesazî û efsane, çîrok, yarî, kiştukal, estêrenasî bi zimanekê pehlewîyane mane ve, zimnaên lorî û goranî di êk de nêzîkin peywendî di gel zarvên din jî heye.(Sedîq Borekey;2008;28). Hevrikîyeke mezin di hati kirin ji bo

ku ev peruka henê geşeiriê bi xweve bi bîne pêş de biçît ku li ser navê Zeredeştîyan maye ve lewra hewla wan ewe ku wêje her zindî bi mîne heya dema îro di zindî bo ne deye maye her di pêşde di çît.

2.4. Kesayetiya Şêx Tahir di Edebîyata Kurdî ya Klasîk de.

Li gor zanyariyên di deste me de Mesnevî'ya ewil ya Kurdî *Perîşanname*ya Mela Perîşanê Dînewerî ye ku ev jî di sala (k.d. 1420) ê hatiye nivîsîn. Ev tarîx jî tê li heberê i sedsala XIV/XVem ku piştî vê salê jî mesnevîya Kurdî ya klasikên Edebiyata Kurdî ya Şêx Tahirê Şoşî ye(Doskî, 1993: 94).

Keda Şoşikî ya di vî warî de, dewamkirina terza mesnevîyan vêdetir e. Lewre wî, di bi mesneviya xwe ya bi navê Gulzar, terzek cüda û siruştî anîye holê. Şêx Tahirê Şoşî, di sala 1962yê de berhema xwe ya bi navê gulzarê dinîvîse û bi wî şiklî ve jî balaê dikşîne ser xwe.

Mesnevî, wek kelîme û têgihek edebî bingeha xwe ji edebiyata Erebî verdigre, peyva mesnevîyê ji 'mesna'yê tê ku ew jî bi maneya 'du-du' yê dide. Ango gava berhemek bi du rêikan tê nivîsîn, tê vê wateyê ku ev mesnevî ye. Lê terza mesnevîyan cuda ye.

Şêx Tahir, wek nivîskarek sedsala XXem derdikeve bpêlberê me ku ew, cîyek girîn di nav edebiyata Kurdî ya klasik de digre. Şêx Tahir, li dewera Bahdînan li gundê Şoşê tê dinê edebîyatnûsîya Şêx Tahir, bingeha xwe ji malbata xwe hildigre. Herwisa Şêx Tahir, sedem malbateke wiha dibe xwedî ilm û zanistek edebî ku di dawiyê de berheman dinivîse. Terza wî, wek terza edebiyata Kurdî ya klasik derdikeve pêşberê me(Adak, 2020: 1507).

Şêx Tahir, piştî ders û îcazeta xwe verdigre, li gündeki meletî perwerdehiya ilmî dewam dike. Di vê navberê de hîmê Farisî, Erebî, Tirkî dibe. Şêx Tahir, di eyn+i wextî de bi wan zimanan jî berheman dinivîse. Wî hem wek edebiyatnasekî berhem nivîsîne hem jî li ser edebiyatê jî gotarên xwe dane. Wek tê gotin Şêx Tahir, bi hin berhemên

xwe de têkiliya xwe bi helbestê di hin berhemên xwe de jî têkilîyên xwe yên bi ilme Îslamî anîne ziman.

Şêx Tahir, xeynî edebîyatnasiya xwe di eynî wextî de li ser şerha hin kitênab jî berhem dane. Wî di wan berheman de pisporiya xwe nîşanî me daye. Wek mînak, Şêx Tahir, di berhema xwe ya bi navê *Eş-Şerhu'l-Menzûm ‘ela Urcûzet eş-Şeyx Me‘rûf en-Nodehî* de menzûmeya Şêx Me‘rûfê Nodehî ya ku bi zimanê Erebî li ser ilmê ‘eruzê nivîsîye dîsa bi zimanê Erebî û bi awayekî menzûm şerh kirîye. Di kitêba *Fennu’l Qafîyê* de li ser bingeha ritme sekinîye (Hemze Tahir Şoşî, 2012: 18).

Şoşî giringî yek ew qas mezin daye layenê edebî, ev ca çi bi hozan di Gulzarê de yan pend û şiretê de, heweha bi pexşan yan seci´ di nivîsîn û gutarên eynîyê de, yan di nameyên xwede ji bo seyada û hevalên xwe di şandin.(Zardef). Şoşî di binemalek kurd perwer û edîb duset buye lewra hemî jîyana xwe terxan kirîya ji bo ilim û zanînî ne xsime di biwarên hozana kurdî honerên hozana kurdî heya zal kirin li ser zimanên code code de nicîsanidine.

Di vê yekê de çunkî Şêx Tahir mirvek berhem dar bo ye. Ewî dema xwe bi nivîsandin û nexş û xetxweî hozanan de borandî ye bi awayek endazey, Şîntiblên wî i her derî di dîyarin. Qebara berhemên wî ên nivîsî pitir ji (50)kitêb û pirtûkan bi xetê xwe yê ciwan nivîsane.Şoşî şîyaye di demek û temenek kurt de xizmetek baş pêşkêşî edebîyata Kurdî biket, nabirî vîyae di asta zanyên kevin de bît ewên berhemên xwe bi name yan petuk tejî cîhanê kirîn her dem vîya ye berhemên bi mifa bi nivîsît bu gelê xwe li paş xwe bi hêlît, hemû jîyana xwe terxan dikir ji bû ku xwedayê xwe ji xwe razî bike.(Hemze Tahir Şoşî, 2017: 11).

Şoşî şîyae navê xwe bilind bi helawîsît di hemî bîyavên zanistî de ku hêjay hin dê ne em bi çavek mezin lê binrin. Lewra ev texe di hejîne ji bo ku rêz û îhtiram lê bihê girtin navên wan beriz biên nirxan din.

Weke meleyek pir berhem û dahêner xwe daye nasandin anku tev kar û berhemên xwe bi dahênan ji bo edebîyata kurdî û zengîn kirina edebîya kurdî nivîsandine hemu deman vîyaye hzana kurdî bi kirasek nwî bikete belku binek xweûik tir bi de te xwxendekarên bihêt ên ku heza xwednin û zanîna edbîyat kurdî heyku

hoznvan û zanyên kurdam jikevin de şîayanene navê xwe bîyavên edebî de tumar bikin.(Hamze Şoşî,2017;11-12).

“Em di karîn bi bêjîn Şoşî boye mêvanê (Mela Ahmedê Xanî)li dîwana wî runiştîte dema ku hoznan Gulzarê bi pend û Şîret liser kêşe û selîqeya (Mem û Zînê)vehadî ye”(Selefî, Duskî, 1993;170). “Hozanvanê mezin mezin nela ahmed kurê îlyasî kurê îyazî yê xanî, peydabo ye li gundê bayezîdê xanî li sala (1961k/1651z)dest bi xwandna xwe feqayatîtê kirîye. Li gundê bayezîdê paşan qesta orfa ûxelat û bidlîsê û cizîrê badînan kirye, li botan îcaza ilmî wergirtî ye, Nav û denge bi dîwana mem û zîn û nu biharê, wefat bo ye li sala (1119k/1706z)” (Tehsîn Îbrahim Duskî, 2007; 13).

2.4.1. Nasnavên Wî

Nasnavên ku Şêxî bikar di anîn di nivîsîn û pirtûkên xwe de gelek nasnava xwe pênasekirîye wek:“(Tahir û Şoşî û Tahirê Şoşî)Belê li dervey vê di nivîskarekên pirtûkan de bi nasnavê Şêx Tahrê Şoşî bi nav û denge boye di nava xelkê deverê”(Hemze Tahir Şoşî, 2012; 18). Pitirîya hozanvanan nasnaveyên taybet bi xwe danane yan di nava hozan û hebestên xweda nikar înane û bi wî nasnavey meşhor bûne şoşî jî ev nasnav bikar anîne ji bu ku nav nîşaneyîn nehên ji bîr kirin.

2.4.2. Tesîra Zimanan li Ser Şoşî

Zimanên ku kartê kirin li ser Şoşî kirî tesîra ziman farisî û erebî li bondura wî kirye ke Şarezay di zimanê ´Erebî û Farisî deJi bo mebesta azirandina astê xwe yê zanînê û zanistên îslamî de nexisime ew zanistên sereke jib u wan zimanên serekî ên ku li çaxên berê gelek giringî dayê weke(Niho, Serif, Belaxe, Feqe, ´Eqaid, Mentiq, Elbehis elmenaziret, Fellk, Hisab, ´lim elkelam..)Ev ´ilme rêk xweşker bon ku zanîn zaniest li cem Şoşî geşe biken.(Hamze Şoşî,2017; 17).

Dîsan fêrî zimanên ´Erebî Farisî Turkî ji pêtivî ên feqeyan bo ye, ku pêwîst bu her yek ji van defterek taybet he baye di gotinê (Ser Meşiq)anku rahênan kirin, pêtvî bu ew bi gere licem seyadayek baş nivîs çend peyv û risteyên pir hikmet li sere kaxezê wek ser meşq bo di nvîsa, Bi vî away xweşnivîsa feqeyanpê ciwan di bo ji bu ku arênxwe

weke pertuk bi xwe binvîsin bidestên xetên xwe yên ciwan. Ewra em di bînîm gelek şarezay he bu ye di zanistên wî serdemî de ewên di wî serdemî de di hatine xwandin.

Mînakek ku bi farisî nivîsandîye:

“Hirof çend ez gelkî zebanem

Bi nezdê Şêx û ustadem resanim”(Hemze Şoşî;2017:37).

Wate: Çi pîteka ciwan bihêt ser zimanê min ez dê gehînim seydayê xwe.

Mînanekk ji zimanê `Erebî ku hindek peyv tê de bi kar anîne nîşana hêz û şarezaya wîye di zimanê ´Erebî de dema di bêjît:

Hudir zahir el-me´alî we qahir el- ewalî   we tahir şemail webair el-fedail

Hediqet ´eyîn el-tehqîq we ´eyîn hedîqet etedqîn   min melai esma´î cewahir lefzet wefatdete qerîhetî zewacir we´eze we îcade   elezî teqdet bedir etafe fî sibay we ib telyet bî cert elxesis mn feraqet we heway (Nameya Dest nivîs li cem Hemze Şoşî).

Wtaya wê:Vê nameyê di şînim ji bo seyday pir hêja û zana, Xodan pesnên bilind û pak û pirqencî, Bîbîlka çavê rastê ê poxteya baxê zanîn û lêkulîna, ewê guhêt min pir kirîn ji gewherê peyvan û mifayê wan, Ewê rêk li min vekirî bi şîret û nisîhetên berkerftî wek ristekê min li ber xwe kirin jidema ez tfal, ewê leşê leşê min prxem kirî ji durketina wî.

Lidîf wê de bi Kurdî vê parçe hozanê bu diket dîyarî

Kitêba batî min destî bi bose   ji teyb û norê halî zor bi pirse

Tulotfa ger ji halê min di pirsî   fereh textê min dil xoşe kursî

Feqet mehromê şehde lotfê tome   çu qomrî daîma ba qaw qome(Nameya Dest nivîs li cem Hemze Şoşî)

Wataya wê anku: Ey name pêş minve destê mamotay maçî bike û i rewş û weşya dîtina wî bipirse, Eger tu pirsahalê min dikî ez başim bitenê mehromê xoşya dîtina teme, Mîna teyrê qomrî yê hemî bizarê xwe di nalim.

Ji bilî zimanê farisî û ´erebî navbirî xwe hînî zimanê Turkî jî kirye ji ber hez jê kirina wî bo seydayê hêja seydaê xwe (Mela Se´îd Norsî) û nameyên wî, Dema boye yek ji xwendkarên wî, Ji bo vê rêzgirtinê hemî berhemê Norsî ewê bi zimanê turkî hatîye nivîsandin belav kirin ji boy şoşî hatîye şan din û li xwe cemandîne û heya roja îrojî di pertukxaneya wî dene, li vêre Şoşî bo êkem car li îraqê namek li ser jîyana norsî wergerandîye ser zimanê ´erebî hatîye çap kirin.

Her bo wê çendê hozanvanê me şîyanên xwe aşkere biket hozanek bi şêwezarê soranî raçandîye di pesin û medheya xaneqaya Şêx Mistefa yê hewlêrê dedi dema di xwendigeha wê xaneqay de dixwend li sala(1943)zayînî. Lê cihê daxêye ev parçehozane nîvek jê berze bo ye b tenê perek jê maye li sernivîsaye (xezelêk le medîhey xaneqay Şêx Mistefay hewlêrî)tê de weha daye xweya kirin:

Temam waye xem û xoslî rehakem ***sîfatî xaneqay Şêx Mistefa kem***

´Ecaîb mewqî´î ke dil goşade ***weku baxî îrem xoş xak û bade***

Le rox şare nenêw şare pir xirore ***kesî dîn meqsedî bê bê qosore***

Heqîqet rewdeye îkî pir neqawe ***muselsel awî wek firmêskî çawe***

Le her ca pirteqal westan moqabil ***gilopî kehrebane ya hewqane dil***(hemze Şoşî;2017:34).

Wataya wê anku: Ev xaneqe ye zora ciwane, Pêdvîye pesna vê cihî pîroz bihê kirin ku:Gelek dîmenên dilveker û xweş lê hene, Di kevîte rex şarê nav bazar de û her kesê qesta vê cihê bike mebesta xwe lê dibnît, Li çwar alîyên wê darên pirteqala di belavin û berhemê wan mina gilopan di birîsqin.

2.4.3. Nivîsandina Hozanên Wî Hunera Wî ya Destî

Hozanên wî li ser serwa Şira kilasîkî di hatine vehandin di bîyavê hozan kilasîk de gelke xwe nêzîkî hozanvanê mezin(Şêx Ahemdê Cizîrî)kirîye û çiwar hozanên wê texmîs kirîne li dumahîya dîwana cizîrî ewa bi destê xo nivîsî tehqîq kirî.(Muhsin Duskî.1989;73). Helbet dema ku me ev yek nvîsandî xweya bo ku hozanvanê me bi serwya şira kilask zal boye li ser şêweyê mem û zînê nivîsan dine.

Şoşî mîna tef hozanvanên kevin û her bi wê inyeta Şêx û mela hizir pêkirî, her bi wan peyv û zaravên evînî û ´eşiqê, bi hiizr û xeyal û remzên hez jêkieina xwedê û pêxembera(s)vîyana xwe dîyar kiîye çunkî bi kar anîna remzên hez jê kirinê ristên pir wata, anku peyva ne aşkera xeyala mirovê dwîr di bet û bilind id frît xweşî û tameka dî dide te peyvê.edî bara pirta hozana kevin der birînê ji eşqa îlahî dikin, çunkî hozanvanên meyên kevin tev da şêx û mela û zana bo ne weke Cizîrî Xanî Feqê Teyra Alî Herîrî Birîfkî, Şêx Tahir jî yek i wan mirovên teqawa dar û xwedê nîyas boye, lewra dema ku hozanvanî ev rengî hozanê vehandî tenê em di em di karîn vê ravekirnê bi deynê ku her pesnek û risteka evînîyê tê de hat bîtin bi vîyana xwedê bîr û bawerên aynê proz vehandî ye.(Hemze Şoşî,2017;11-12).

Şêx Tahirî weke hemu hozanû mela û zanyan li ser ayînê pêrozê îslamê hel hatîte hozanên xwe bara pitir li naveroka wan de pir alyê ayînî lis er zal bo ye lewar wî hemî ruh û canê xwe di derbarê ayînê pêrozê îslamê û xebata xwe ya birye serî.

Mênakek ji parçe hozana texmîsa wî:

Parçek ji hozana ***(Ez nizanim sebebê yarê Çira du rê kirîn)***

Dilber min du mojganê xo menqorê kirîn bê xeta kirme şehîdê xo di xwînê sor kirîn

Şibhî bilbil bi lepê xonçe te mecborê kirîn ez nizanim sebebê yarê çira du rê kirîn.(Muhsin Duskî.1989;73).

2.4.4. Hunerên Wî

Honerê şira fêrkirnê û pesin û pê da gotin û çîrok û xezel jî hene, Hozana fêrkirinê ev Şêwê hozanê di çaxên kevin da yê ber ber belav bo ye zanyaên berê zanist û nivîsînên xwe bi şêwê hozana kurt kirîne ûvehaîye heta ku xwendevan bi sanehî ji ber biket û tê bigehît, hin caran jî feweyan ev hozane bi selîqe dobare dikirin û dengê xwe pê bilind di kir, heta dengê wan li dwîr dihat bihîstnê nexasime li şarên mezin evca Şoşî jî bu ûkem car ev dergehe qotaye û qesta mêrgên gundê(Nodihê)kirye da kurtîya pertuka (Şêx Merof Nodhî) di warê `Erozê da ewa bi zimanê `Erebî vehandî û Şlove biket ev vehînoke dîsa şoşî bi zimanê ´Erebî şilove kir ye ku jimara wan (535)malkin.(Hemze Şoşî,2017;6).

Şoşî babtekê code bi navê(Fen Elqafîye)li ser zê de kirye bi heman kêş û şêwe, ku jimara malkên wê(98)beytin hejî gotinê ye ku hetanoke ev namîlke nehatîye çapkirin,ku bi awayekî ekadimîe hêjaye bihête tehqîq kirin bi şêwekê eka dimîkweke di li pêşî yê de di bêjît:“Şerih menzom ´Ela ercozet el-Şêx me´rof el-nudhî fî ´alem el-´rod welyet nzim el-qafîye linizamihim homa Muhemed Tahir bin eî-Şix Muhmed el-Şoşî xefere allah lehuma.” (Destxet).

Xweyaye Herwesa di honerên din de Şoşî bi awayek ciwan û balkêş endazey honera xwe di de dîyar kirin çi bi awayê xweş nivîsîyê de çi di alîyê.

2.5. Jîyannameya Şêx Tahirê Şoşî

Berî xwe dahêlîn jîne nîgara Şêx Tahirî fere ku bizanîn milletê Kurd weke her milletek din xwedî kultur û çand û ziman û edebîatek taybet boye zana û hozanvan û helbestvanên mezin di navda rabone, evca di nava bakur yan başor yan rojhelat yan rojava nav û dengîya xwe vedaye, Ev kesayetî em behis dikin keseyatîyek li başurê Kurdistana iraqê ye jîyana xwe birê da birîye jibo xizmeta çanda Kurdî û edebîyatê bi taybet, helbet devera behdînan yeke ji kevanartirîn deverên mîrnişînên cîhanê,Lewra gelek keseyetî û navdar li nava Kurdan rabon û hebona wan maye li dine de, Evca çi bi hozan çîrok yan roman rojnamegerî di her tiştîde zengîn boye, Hewrweha devera badînan bi taybet gundê Şoşê rolek giring û ber çav û dîyar heboye di layenê rewşwnbîrî

de(Hemze Şoşî,2017;14). Çunkî gundê Şoşê ew gunde yê ku Şêx Tahir Şoşî lê ji dayîk bûy ku çendîn zana û niviskar rewşenbîr lê jîyayne, Ji berku nivîser û hozanvan di bine nwîner û hêma bû ser dem û mêjoya milletê xwe em wesa di bînîn ku Şoşî jî êk ji wan nwînera û hêmaya ye di serdemê xweda di nava millet da, ji berku rolekê giring û berçav di bwarê edebîyat dîndarî û hozan û xetxoşî rewşenbîryê de gêraye, Lewma kesanên mînakî wî pêtvî bi lêkolîn û dîf çuna berhemên wîye,Ji ber wêyekê emê jîn û jîr û xet xoşîya vî zanay bi din ber çav kirin.

2.5.1. Navê Wî yê Rasteqîn

Xweyaye ku pitirîya hozanvan û helbestvana û edebîyatnasên di qada edebî de kar dikin her yek ji wan nav û nasnaveyên co da hene, Ev nav û nasnav wan didin nasîn naskirin hind ji wan bi wan navan meşhorin hin jî bi navên xwe ên resmî, “Navê wî yê rasteqîne Tahire kurê Muhemed Kurê Tahirî kurê Şêx Islamê kurê Abduurehaman Kurê Abdullahy ê Kurê Şêx Yunis Kurê Şêx Abduurahmanê Şoşî ye”(Hemze Tahir Şoşî, 2012; 18).

Herweha di ciheke dinda ku Şêx Tahirî bi xwe jîyana xwe nivîsandîye bi tîpên erebî weha di bîje:“Ez eve heşt mehe dinava nexweşxaneya (Tuwîse)nivandîm.Tahir kurê muhemed kurê tahirê şêx besulmana yê şoşî ebasî, Binemala me di gehîte fedlê kurê ebasê kurê abdullmotelîb mamê pêxemberî silavên xwedê li ser roha hemîya”(Sadiq Bihaedîn Amêdî, 1980; 507).

Di vir de Şêx nexweş ketîye ku nexweşîyek giran lê peyda di be lewra maweyek dirêj di nexweşxaneyê de di mîne ew bi xwe jîne ngara xwe di nvîse ji bu ku xebata wî li ber çavê xwendkar û nivîskaran de bi mêne û xebata wî ber bi av da neçe. Şêx mirovek heş xwe ker bo ye berdewam pak û paqij boye cilên melayan li ber xwe dikirin ku mina zana dihat pêşçav bi rengê sipî xwe di pêça.

Binemala şoşî wiha di de xweya kirin ku “Binemala Şoşê di gehîte bapîrê meyê mezin Şêx Şemsedîn kurê Şêx Izedînê Şoşî” (Zardev).

2.5.2. Binemala Şoşî

Ji binemala şêx şemsedînê kurê şêx ezedînê qotbe, ewê jîyay di navbera çerxê nehê û dehê kuçî de, anku ji berî (400)sala, Ku binemala wan di gehîte (Fedlê Kurê Ebasî) Mamê Pêxemberî (Silavêt Xwedê Lê Bin) Dema îşaret pê day di pirtûka jîyanameya xwe de ku wî bi vî away nivîsî ye anku li vir Şoşî nekarye vê zincîreya he bi gehînte îk neşîyaye vê gotinê msoger bikket lewra emjî nikarîn vê zincîrê jê veqetînîn jêk coda bikeyîn lerwa encama herî dawî ku me deqa nivîsîna wî weke xwe înayexwarê.(Hemze Tahir Şoşî, 2012; 18-19).

Binamala wan di layenê dînî û rewşenbîrî de herî zêde di perwedeya xwandin rewşenbîrîyetê de bûn, Bi dehan zana û mela şêx derkeftîne fenera zanînê û meşxela rewşenbîryê li wê deverê herdem li zanist û zanînê geşkirîye tekîya wê b navê(terîqa xilwetê)avedankirîye herdem feqî ş mirîdên dînî li wê tekyayê ve hewandine.

Şoşî bhsê binemala xwe kirîye û di bîjît : “Bnemala Me Noke Nêzîkî Bîst Mala ye hemî li gundê Şoşê de ne tenê malek nebît li devera mizorîyan akincîye” (Sadiq Bihaedîn Amêdî, 1980; 508).

Helbet xweyaye Şoşî jibinemalek Kurd perwer xwedê nas û dînar bû ye, Lê di nuke de ev binemale bi awayek berçav di ber fireh bonê de ye li duhok û akrê herdîsan çend malek li bakur jîyana xwe di bin serî.

2.5.3. Jidayîkbona Wî

Di pirtûka jîyanameya xweda ku me ameje pêkir wî di nexweşxaneyê de nivîsandîye ew bi xwe îşaretê di det ku “Li Sala1336k-1917-1918z, Li sala kulip û xelayê ku dîmahîka cengê cihanîyê êkê bû ji dayîk bûye, Li gund Şoşê yê ku bi kela kevnar navdar li rojavayê Qeza Akrê” (Sadiq Bihaedîn Amêdî, 1980; 508).

Ev sala ji dayîk bîna wî wî bi xwe nivîsaye bi dest xetê xwe, Şoşê gundeke di navbera bajarê duhokê û qeza akrê de ku gund di kevîte bin zincîra çîyayên akrê li rojavay bi duratîya (20)km, Di navbera gundê (Şerminê) û (Gundikî)De ye, Ev dever darîye ya ber niyase bi Berbinê ser bi eşîreta zêbarîyan ve, Tahir şoşî di nava dîmenên

ciwanên siroştê gundê Şoşê dinava çîya û mêrgo rez û kanîyan çavên xwe li dunyayê vekirine.(Ahmed Salih, 2005, 23).

2.5.4. Jîyana Şêxî Çawan Derbaz Bûye

Şoşî di malbatek dîndar û xwedê nas û rewşenbîr ku bapîrên wî tev şîx û zana mela û hozanvan bîne, perwerde bûye çavên xwe li gindê Şoşê vekirîye di nava vê malbatî de, Ew bi xwe di pirtûka xweda di bîje “Di zarukatîya xwe de min qoran li cem babê xwe xiwandî ye, Piştî qoranê min pirtûka (Almuherer) Di fiqhê şafiîde li nik hindek mirovîn xwe xiwandî ye, Ji wan mirovan Memduh Kurê Abdulwehabî Kurê Abdulqadirî Xiwandî ye, Belê mixabin her zode mir min gelek jê ndeît çunkî ez hêj zark bûm, Lê belê ez hêj li ser xiwandin rijd bom û li ser xwandinaxwe berdewam bûm, gelek axayan zordarî li mekirin wekê abdulqadir axa kurê osman axay lewra ji Şoşê çuyne gundê(Omer Xoşan) Li alîyê jêrî yê akrê,digel xalê min hacî tewfîq û yasînê kurê mehmudî ji malabata me Pazde salan burandin”(Sadiq Biaedîn Amêdî,1980; 509).

Di virde dîyar dibe ku wî bi awayekî herî rijd hezaxwandin û nivîsandinê hebîye û berdewam li xwandinê geryaye ku hêj ew zarok hînî herfên erebî bûye li cem babî xwe ji berku nivîsan din û xwandina wê serdemê bi erebî bûye, Herweha ji ber ku di wê serdêde axa û derebeg hebûyne lewra ji ber zilm û sitema wan axayan dema ku axa gund di çin ji wir maweyek di mînîn ew jîyana xwe li wir di bin serî.

“Pêşnivêj û gotar xiwandin û wenebêjî nivîsandina pirtukan kareke mezin kirye û şarezayîyek mezin di gelek defetanda hebo, nivîskarek zîrek bû muleta wergirtêna jialîyê (Muhemed Tahir ElKurdî Elmelikî)bi nivîsandina xweya ciwan anku xet xweşî înaye bi xeta nivîsana xwe gelek name û pirtuk nivîsandine ji bû Şêxê xwe bediî zeman” (Hemdî Selefî, Tesîn Duskî, 2008; 252). Ji ber ku mirovek ew qas dîn dar bûye lewra ew berdewam li zanist û zanînê di gerît.

“Şoşî bingehekê dînî yê navdar bo pişikdarî yekbaş di kulturê dînê de heye. Yek ji wan kesên ku bi zimanê Kurdî pişikdarî di evî bingehî de kirî Şêx Tahir bû ye” (Fadil Omer, 2005; 29). Di vê yekê de bû me dîyar di be ku ew pitir di alîyê dîn û dîndarî de û vîyana xweday û pêxemberê wî karî gerbûye.

Şoşî her di zarokîtîya xwede beref xwadin û zanînê çuye lewra li ser vê şopê berdewam bûye. “Ewî bi dû karên sreke jîyane xwe di bire serî ya yekem: berdewamî dan bi zengîn kirina wê gencîn û kelturê zanîn û rewişta ewa ji bapîrên xwe wergirtî, lewra Xudê jê razî jîyana hemî jîyana xwe terxankir ye ji bo wergirtina zanînê, berdewam bi geşt û geryananve bû yeji bû zengîn kirina rewşenbîrîya xwe, ku şev û rojên xwe di kirin êk ji bo ku xwedayê xwe ji xwe razî bi ket û li beramber wî serferaz bît li dunya û roja hesabî de serferaz bît, nevîyaye bi mînît darek hişik bê berhem û kes mifa jê ne wergirît, Ya duyem: Ne qebîl kirin û berhengarîya wî bû zilm û sitemê ku hemî wexta pişgîrî hejaran bo ye mafên wan parastîne, Ta ku ji bindestî yê rizgar bi bin, gelek dijî zaliman westîyaye û rolekê bi hêz hebîye di paldan wan bû vegerandna wê seng û plu payeya wî xaliqê mezin bi tev mirovan day” (Hemze Tahir Şoşî, 2012; 21).

Dîyar dibe ku Şoşî Hemî xem û hizra wî ew bûye ku zanist û zanînî li cem xwe kum biket û vê zanînê bikar bînît ji bû ku ev zanîn her zindî bimînît, Her dîsan ji bo ku xwedayê xwe ji xwe razî biket di roja heşrê de ser bilind bît kitaba emelên wî hemî başî binberamber xweday.

2.5.5. Dîvçon û Wergirtina Zanînê

Mîna hemî xwendkar û feqî û mela û her kesî li zanîn û zanistî di gere li gelek deverên herêma Kurdistana îraqê gerîya ye, Ji bu ku xwendin û zanînê li cem xwe peyda bike, Lewra her ji zaroktîya xwede ew hînî tîpên erebî dibe û xwadina qoranê li cem babê xwe di xwîne, hê temenêwî biçuk di gere nava gundên dewru ber Şoşê, ji bu ku hînî zanist û zanînê bibe. Weke hemî zana û fqeyên dînî, Bi vanhatin û çunan mifayek baş li cem wî peyda di be û i dîf şopa bav û kalên xwe bi çît meşxela zanînê bilind bikin.

Di van geştên xwe de ewî di van deveran geryaye “Ji alî yê qezaya Suran gelek Gundên wê deverê têkvedayne û zanîna xwe jê wergirtîye weke: Helêr, Kuyê, Kurê, Rewandiz, Hîzanê, Hêlewe Sîsyawe, Bêlinge, Heta ku di gehîte(Cildanî) ye li nêzîk Şinoyê. Herdîsan li gelek gndên devara behdînan xwandîye wek: Akrê, Şoşê, Swîsina, Gundikî, Bakirmanê, Baîqalaaxay, Xwîlê, Mikêrsê, Zêwka, Kendala, Nisra, Bagêra.”(Hemze Tahir Şoşî,2012;29-30).

Şêx Tahir behsa çuna xwe di ke dema ku li zanînê di gerya demaku di bêjît:"li sala 1354 mişextî hevberî sala1935-1936zayînî, ez çume akrê li nik mela muhemed yê pêşnivîj û li wir ez vegeryam Şoşê min linik mela şemsedînî pênc mehan xwand di duvde ez şume ez çume gundê nesra linava berwarî jêrya, li sala (1355)Beramberî sala 1936-1937z, min pirtûka (Tesrîf Mela Elî)di serfê de di gel pirtûka (Elwedi`) û (El istîare) li nik Mela Ahmed Hostanî li gundê Nesra xwand, Paşan min dest bi xwendina pirtûka (Elcami) di honera rêzmanê de kir, Paşan bi pîyan ez vegeryan nav gundên duskîyan li bagêra min li ni seydayê mela huseyîn marunisî dû mehan li cem wî min xwend çi nemabû ku ji birsande bimirim jiber hejarî dest kurtîya gundî lewra ez vegeram mal li Şoşî" (Sadîq Bihaedîn Amêdî, 1980; 511).

Divan geştên xwe de bidehan pirtûk û namîlke xwandîne ji yên bisanehî bû yênbi zehmet wek: ecromî, elezî tesrîf mela Alî, şerih el şafye di ilmê serfê de, enwar, gulistan, Elewamil, elzirof, sedillah elsîr, şerih elmexnî, elîzhar, elefîye di îlmê neho de, elwedih, elîstiare, elcamî, fetih elqerîb, metin elmenhac, şerih feraid elmenhec, tehfe elmhtac fî şerih elmenhac. Di ilmê feqhê de, her wesa eysaxocî, (Hemze Tahir Şoşî, 2012; 30).disan gelek pirtûkên din xwandne ku bi şêweyê ders û ji bû berkirin, û pitirîyan van pirtûkan bi xetê xweyê ciwan nvîsandine ta niha li cem kurê wî di parastîne.

"Li sala 1375k beramber sala 1955-1956z xoday wesa vîya li ser wan kul û keser û nexweşîya ew tuş bû yê ku eşek giran, neçar di mînît li newexşxaneykê di mînît li Mosilê çwar mehan û bîst rojan li nexweşxane yêdi mîne"(Hemze Tahir Şoşî, 1987; 18-19). Di van salan de ne xweş dikeve lê hizra wî her li ser xwendin û zanistê di mîne lewra dema ku ji nexweş xaneyê der dikeve ve di gere akrê li wir gelek bizav û xebatê dike ku careke din rabe ser xwe lewra daxaz ji yezdanî dike dawaza harîkarîyê jê dike dema ku di bîjît:

"***Yareb tubidey ji kenzê îhsan***

Ronahî bi dil beyanê ezman

Ezmanî ji min bikey senc

Da bînme derê li dil hizar genc

Herweha li cihek din gotî ye:

Ger yar bî Xudê û ez bimînim

Dê rişte (Rîyadê Nor) vehînim"(Hemze Tahir, 1987;19).

Ew bi awayek ji dil vê hozanê di vehîne ji bo ju heta ew di jîyanê de mabe her b xebite û xizmeta zanist û dîn bike, lewra lava ji yezdanî dike ku ew xizmeta wî bike bi nivîsandina pirtûka riyadê nor.

"Li sala 1376k beramber 1956-1957z li ser meha remezana pîroz berpê xwe dît û şîya wexer ket te vê derya bê bin û dest bi vehandin û nivîsîna wê rîsê jêre ji van biket. Ev pirtûke wesa dihat berçavan ku bibît gencek û pêngaveka di rlêj bi havêt di di deqa ture û nivîsînê de. şîya dest pê biket û jîn û mêjoya pêxemberî vehînît û dinav ciwantirîn mêrgên kulîlka de danît û xweştirîn peêyv wêje bo danît û bi rêk û pêk bi golan bi xemlînît." (Sadiq Bihaedîn Amêdî, 1980, 515)

Di serê dest pêkêka pirtûkê de weha di bê je:

Gava me serê kîtabê danî

Mahê remezan bû xoş li canî

Hedtê şeş û hizaro sê sed

Bû hîcretê yarê mey(Muhemed). (Hemze Tahir Şoşî 1987;19-20).

Di vir de soz di de û lava ji yezdanî dike ku dema ku ew sax bibe ewê pirtûka Rîyadê Nor vehîne û bi awayek ciwan û nazik ewê têde wesfa pêxember biket, lewra dema ku dest bi nvîsana wê pirtûkê di ke di meha remezanê de bû ye ku heyvek proze jiber wê yekê bi şêweyê hozan pesin dike. Anku tê beramber sala hicretê ku di hozanê de behis kirîye.

Di wê sala dest nîşan kirî de xweya dibe ku di meha remezana pîroz de dest bi wê pirtûkê kirîye ku (Ryadê Nor)e, Di meha remzana pêroz de, Şoşî gelek bi nvîsandina wê ve di weste û mandî bon pêve xweya dike heta sê pşkên şevê wî di nvîsî çi li ber lempe yan anus yan çirayên weke mom tê bikar anînîn ji bu şevê yan gelek şevan li ber tîşka hevê, taku ev berhema ciwan û pir biha pêk înaye.

2.5.6. Mamosta û Seydayên Wî

Her di kevin de milletê Kurd xwedî zana u seydayên mezin bû ye nexasme li devera behdînan çendîn zana û seydayên hîja li nav de rabûne, kewate Kurdistan her ji kevinde cihê vehewandin akincî bûnê ye, Li hemî gund û bajrên li hocreyên mizgeftan feqî û mela û zana li wan deran ava bûne, ne xasme devara Akrê amêdî gelek deverên din yên behdînan, ji bû ku meramên xwandin û belv kirinê qesta mizgeftên wan devar kirye, Li van mizgeftan seydayên bi nav û deng lê jîyayne bi gotna dersan ev mizgefte saxkirîne, Şêx Tahir jî yek jiwan feqîyan bû ye sera gelek seydayan daye ji bû ku pitir zanin û zanistî wergirît.

Emê hind ji seydayên wî bi din ber çav ku xwandin li cem wan xwandîye,“(Şêx Memduhê Kurê Abdulwehabê Şoşî)li Şoşê û herwesa (Mela Mihemed Akrey)liakrê û (Mela pîrê kadanî)Li başqala axay herwesa (Mela Şemsedînê Kurê Yunisî Şoşî)li Celdîyanê û (Mela Ahmedê Hostanî)ligundê mikêrsê (Mela Husênê Maronisî)li gundê bagêra û (Mela Omer Kurê Seydê Surçî)li mizgefta avdel axay li akrê herwesa li cem (Musftî efendî)her li akrê xwanîye”(Hemze Tahir Şoşî, 2012; 31). Li cem van hemu zana û melayan xwandîye ji bû ku zanîn û zanist li cem zê de bi be bi awayekî bi xem xwendîye zanîn li cem xwe peyda kirye.

“Her weha qesta devera suran kirîye li cem seydayê berkeftî xwandîye wek(mela abdulazîz kurê kak mustefay) Li gundê hîzanê û (Mela Tahayê Kurî) li gundê kurî ûbatasê û (Mela Abdulmecîdê Hertelî) li gundê bêlinge û (Mela Salihî Kuze Pankî) li xaneqa şêx mezherî û (Mela Mehsomê kuyî)li şarê kuyê xwandîye, dîsan li ba (mela adbullayê kurê mela muhemmed amînê bêtwatey)li mizgefta hacî abdulqadirê debbax li bajrî Hewlêrê.”(Hemze Tahir Şoşî, 2012; 31).

Xwendekar û zanayek bi xem boye lewra di nav wan nexweşyan de û barê jîyanê de li çend navçeyan gerîya û li cem van hemu seyda û zanyan xwend ji bû ku pê geha xwe ya zanistî mukum bike.

"Li sala 1947-1948z çuye gundê (Susinan) Li Hewlêrê destîr nameya zanistî ji destê seydayê camêr mela abdullayê bêtway wergirt"(Sadiq Bihaedîn Amêdî,1980;514). Pirî van hemî hewli û mandî bonê di zivrît gundê Sîsina li Akrê weke îmam û xetîb di bîte cihê rêz û hurmeta xelkê deverê.

"Her dîsan seydayekê din ku gelek kesek zana bû ye Şoşî gelek hej ji wî seyday dikir çunkî ew di alîyê dîn û Ilmî de mirovek herî zana bû ye. Belê birêka nameyan gelek demê xwe bi nvîsîn û belafkirina nameyên wî terxan kirî Xudê jê razî Mela Se'îdê Nûrsî ye, Ku Mamosta û serkêşê(Telebet Elnor) ewên li welatê turkîya di ber belav ku nabirî buye êk ji qotabîyên nursî".(Tahsîn Îbtrahîm Duskî, 2000, 144)

"Digel ku Şoşî Bedîuzzeman Mela Se'îdê Nûrsî 1960 rûbirû nedîtîye jî piştî ku di sala 1928/1929an de berhemên wî xwendine ew jî ji xwe re wek seydayekî qebûl kirîye û dema Gulzar nivîsîye di muqeddîmeyê de bi taybetî pesnê wî daye:

Ya reb tu min û xuamê Qur'an

Seydayê mezin melayê Kurdan

Seydayê heman Se'îdê meşhûr

Ustadê me cumle talibê nûr

Çil salî me ew pitir li heştê

Ya Reb me heman bibey biheştê"(Abduurahman Adak, 2020,1510)

2.5.7. Feqî û Xwendkarên Li Ber Destê Wî Xwandî:

Navê Şoşî her di feqetîya xwe de bi zîrekî û çakî û başî û zanatî belav boye, Lewra piştî vegeryay gundê (Sîsina)Li rojavayê Akrê akincî bo jinber wê yekê gelek ji xwendkaran qesta wî kirî ye ji bo ku hînî xwendinê bibin mifa ji xwendina Şoşî li van

deverên xwednî bibînin, Ji ber ku ew maweyek dirêj bû ku Şoşî çuye çendîn deveran û gund û bajaran gerya ji b ku îlm û zanistê li cem xwe peyda bike, Gelek ji wan feqeyan niha disaxin behsa qencî û medhekarên wîne duyan jibo wî diken.

2.5.8. Feqeyên Wî

3. Şêx Muhemedê Mêrsîdî: Li sala (1936z) ji daîyk bû ye, qesta Şoşî kirye li sala (1954z) û kitêba (Elcamî)di nehwe ya erebîyê de û ktêba (Elminhac) di fiqhê Şafiî de li cem xwandîye, Bû dema 30salan bûye îmam û xetîbê şarê (Başîkê), heyamekê li şarê (musil)akincî bû ye, Nuke li şaroçkeya(Kelekê) akincî ye.(Tahsîn Îbtrahîm Duskî, 2000, 146).

2- Şêx Abdullrahman Kurê Muhemed Elî Pîr Çawişî: Li ber destê şêxî (Niho)û(Serif)û(Feqhe) xwandî ye, Li sala (2009) wefat bû ye û li gundê wî veşartîye.

3-Mela Silêman Elî Berdereşî: dîsan (Niho) û (Serif) û (Feqhe) Li cem xwandî ye, Bû ye êîmamê gndê (Zengenan) û (Berdereş) û (Mem û Zîna) ji mêje wefat bû ye ûli şarê (Berdreş) veşartîye.

4-Mela Abdulhakîm kurê Cesîmê Mizîrî Jorî: Dîsan (Niho) û (Serif) û (Feqhe) li nik xwandî ye, Boye îmamê gundê (Zêwka Fexrî), Li (20/12/2009z) wefat boye li şaroçkê (Behirkê) sipatîye rehma xwedê.

5-Mela Abdullrehmanê Mîr Sedrîyê Herkî: (Niho) û (Mentiq) û (Belaxe)licem wî xwandîne, Bu ye îmam û xetîb li mizgefta serok barzanî li(Pîrmam), Nuke keftyê nivînaye û bê çareye, jîyê wî di nêzîkî heştê salîyê de di çît.

6-Mela Xalidê Cêbirî: pêk ve di gel Şêx Muhemedê Mir Sîdî (Camî) û (Menhac)li def xwandî ye, Nuke li Kumelgeha Tenahî ye li rojavayê Duhokê.

7-Şêx Islam kurê Mela Muhemedê Şoşî: birayê Şêx Tahirî, Dersên xwe li bal birayê xweyê mezin xwandîne li gundê (Sîsina), wefat bo ye li (12/8/1995z)û li şarê (Mîsil) veşartî ye.

8-Mela Muhemed Emînê Zêbarî: Dîsa ders li ber destê (Şoşî) xwandî ye li gundê (Sîsina), Di bît nuke akincî yê şarê musil bît.

9-Mela Husênê Gîzî.

10-Mela Salihê Kurê Keremê Govey: Di esil de ji gundê (Zînava Mîrî)ye, Li cem Şoşî xwe hînî rênemayên xet xweşî yê kirî ye, Hatîye girtin û kuştin bi dest rjêma behsa dorinde demê hewagirtina wan li (Qoştepe)lijêrîya Hewlêrê û(Behirkê)li rojavayê dest pêkirî li (31/7/1983), Nêzîkî heşt hezar barzanîyan ji nivşê nêr hatine girtin û ta niha jî di bê seru şînin.

11-Mela Abdulmuxesê kurê Xelfeyê Duberdanî: Imam û xetîbê gundê (KaîLan) bo li jêrîya şarê berdereşê.

12-Şêx Hesen Kurê Cemîlê Etrîşî: Li ba Şoşî xwe fêrî meşq û xet xweşîyê kirye li gundê (Sîsina).

13-Mela Şakirê Taqîyê Akrey: Ser meşiq bo çêkirîne xwe fêrî xetî kirye.

14-Mela Ibrahîmê Gorgavay Zêbarî.

15-Seyîd Abdulqeharê Barzanî.

16- Mela Sabirê Kurê Kamilê Xêlekîyan.

17-Mela salihê kurê Mehmîdê Barzanî yê nasyare bi(Salihê hîtê).

18-Mela Sadiqê Mizîrî Jorî: Helgirê bawernameya masterê ye, Li demekê dirêj li şarê musil îmam û xetîbê camîa (Kefaat), Tuşî renc û zîndankirina rjêma behis bo ye, Li dîf de neçar bo ye li welatê(Qeter)akincî bibît ta noke.

19-Feq Ahmed kurê Mela Hemîdê Şoşî: Li mizgefta gundê Şoşê bangevan bo ye, Li rêka mizgeftê bo nvêja spêdê tê kuştin.

Ev hemî zanîyarî piranîyan wan li cem kurê wî Hemze Şoşî û xêzana wî ku heya niha di jîyanê de maye dane xweya kir. Ji berku Şêx kesek xemxor bûye lewar di

piranîya cihan de gereyaye ji bo ku xwendin û zanînê li cemm xwe peyda biket, her dîsan çendîn gund û bajar hocreyan geryaye mîna bajrêhewlêr û musil û duhok û qeza akrê amêdî yê nahyeyên bamernê, Çendîn cihên din heya ku zanîn û zanistê li cem xwe peyda biket, lewra gehişte vê qonaxê da ku xwe di biindahîya edebîyata kilasîkîya kurdî de bi bînît, kewate Kurdistan her ji kevinde cihê vehewandin akincî bûnê ye, Li hemî gund û bajrên li hocreyên mizgeftan feqî û mela û zana li wan deran ava bûne lê heya gehiîye vê qonaxê û çendîn nexweşî û zehmet dîtin di wî serdemî dene xasime li gundek mîna Şoşê heya niha jî şonewarên wan cihan di dîyar û aşkrane, Eger nexweîşya şoşî lê neba ewî bi hemî hesa xwe kar dikir ku pitir berhem hebin û pêtir xwe bi westîne bedewamî bide rêbaza xwendin û zanînê.

2.5.9. Nexweşî û Mirina Wî

Di dumahîya herî dawîde em hemu dê ji vê cîhanê barkin û ber bi cîhana rasteqîne ya ku xweday afrandî çîn, Lê ew mirov wê bi serkeve ewê ku ji bu axretê kar biket li wir serferaz serbilind bît, Şoşî jî gelek zehmetî û nexweşî dîtin lê ewî jîyê xwe hemî bi zanist û zanîn dîn perwerî ve eda kir ji bo ku li roja dawîyê de li roja heşrê şermezrî xwedayê xwe nabît, Ji ber wê yekê ew di dunyayê de hebalînya çakan zanayan dikir da ku li dunya û axretê serferaz bît, Gelek hesdikir ku bimîne sax lê jiber ku êşa wî ya giran lê bibo bela û heskirina xweday hate serxwedê emanetêxwe jê distîne ji vê cîhanê bar diket.

“Xudê jê razî li dumahîka jîna xwe tuşî nexweşîyek dum dirêj û giran bûye û ji hêz û vejenê êxistye demêheşt sala di nexweşxanyan û diktiran geryay li bajarê musil û bexdayê û gelek demê xwe li nexweşxaneya (Twîset) I jêîya bexda may, neşîyaye omêda xwe bicî biket û jîyananmeya pêxemberî (Silavên Xwedê Lê bin)xirê bi Kurdî biket şiîr, Liser vê êşa wêran û mal xirab xwe teslîmî êşa xwe nekerîye pitir û vejenîye û karye kêmekê ji omêda xwe vehînît û ta sala (Pêncê kuçî)van rodanan tumar biket, belê bi sedema wê nexweşî yê çavêt xwe niqandîne û xatra xwe ji vê cihanê xwastîye li roja (Eynî) li rêkeftî: (12/12/1962), Li roja paştir sindrîka wî ya pak û bijwîn veguaste gundê Şoşê û li goristana Şêx Şemsedînê Şoşî sipartîye rehma xwedê.”(Hemze Tahir Şoşî,2012, 98).

“Şoşî divîya nemirît daku bi şêt pitir ji jîrê xwe di xizmeta nivîsînê de xeriç biket û tiştên nwî ji bo tuxmên bihêt anku nivşênbihêt tumar biket belê hezkirina xweday liser hemî vîyana ye demê êşa mal xirap çav lê tarî kirî birye ber rehma xwedê bexşinde ji çil û pênc salîyî de li roja înî 17 recebê sala 1381kuçî beramber 12 kanona êkê sala 1962z li bajarê akrê, laşê wîyî pak li goristana Şêx Şemsedînê Şoşî veşart” (Hemze Tahir Şoşî,1987; 26).

Hizar silav liser gîyanê wî yê pak bin û hîvî darîn ji yezdanê mezin di rehma xwe werket, û hejî hevalînîya çak û ewlîya û peyambera bît û cihê wî bikete biheşta xwe.

Li vir Şoşî pir omêde ji her kesê berhemê wî di xwînît hîya wî bi cih bînît û dewlet serê xwe dua û fatîheyekê jêre bi xwînît demê di bîjît:

Min hîvîye ey bira û yaran hûn bîrve neken me car bi caran

Ez maîy tenê sikut di qebrî paşmayê meye feçengê hobrî

Çengek me hobir dinav qelem kir şirîn me ryadê nor reqem kir

Belkî bo sebe duayê çakan heşra me biket xwedê li pakan

1- Li vir ji bo me eşkere dibe ewa Şoşî tumar kirî zêdey salên jîyê wî ye eger berawirdeka jîyê wî bikeyîn ku bi tenê (45) sal borandîne, şîyaye di van salên kêm de berhemek zêde li paş xwe bihî lît û navê xwe bilind tumar biket digel texa zanayên aîynî, ku şareza boye di hemî zanînên xweve, dîsan wek nivîser û dahê nerê hozanvan û mêjovan û başnivîs û rexnegir û çaksazê civakê û şîret van di hête hijmartin.

2- “Şoşî di gelek babetên xwe de raboye bi ravekirin û rohnîkirina hindek peyvan û zaravên zehmet di dîwanê de ew jî pişt bestin li ser rewşenbîrya wî ya berfireh û li ser hindek qamosên zimanî hidek caran em di bînîn nivîsîn di nava çavkanîyan de(nîşana pisyarê li vêrê rapurtîye) yan(paşbenda zarvekirî)yan(hosa ya hatîye Şîar kirin herwekî di qamosê de) ji bilî wan ew hindek caran di hête nîyasîn bi nîşan û bajaran”..(Tehsin Duski, 2000;14).

Şoşî, di dewrê xwe de li gel gelek aliman têkildar e ku ew bi name û bi hevdîtin û Û bi hatinçûyina xwe ji derdûrê xwe dide hîs kirin. Wek mînak bi nameyekê bi Se'îdê Norsî re têkildar e. Bi helqeya ders û feqeyan ve û bi seydayan ve û bikesên rewşwnbîr ve jî têkildar e. Herwiha ji ber ku jîyana wî di nav refên kitêb û helbestan de derbas dibe, di eynî wextî de bi hozanvan û stranbêjan ve jî têkildar e. Ew rewş, bere wî dide bal edebiyat û dîwanên Kurdî.

"Şoşî dest nîşan kirin di pêşya gotina xwede di dîwana demê cizîrî dîyar kir ku ew çav lêkerê feqê teyrane li sala (1031m) pişt bestin û ser sêkê ya tumarkirî(Siclî)têde hatî ye sal ser zimanê teyran û bo vê çi dem dîyar neboyne dîyar nekirine. Şoşî di bîte yekem vekuler dest nîşan diket di cizîrî û teyran de di wî demî de demê ku nakukîya dijwar hey di navbera xwandevana û jîyan nama hozanvanên dîyar kirî".(Tehsin Duskî, 2000;145).

Dema ku zimanê Kurdî pêk di hêt liser hndek dengan ku zimanê erebî de hebona wan tune ye û ji bo wan dîyar nebît pîtên berçav ji alîyê daneyan ve û arezû mendîyek ji Şoşî ji bo rêgirîkirina dîwanê, Şoşî raboye bi hebijartina nîşan û hêmayan ku kesê di berî weî de yek nekirîye dê bînîn wan wêneyên paşband di vê gotarê de zêdebarî hêmayên dest nşankirî ji bo rêgrîkirina hozanê ji alîyê panyatîve welke bêdeng kirina bizwênan yan bizwên kirina bêdengî yê ji bo sengê, ev yek dibe arîşe beramberî me ji bo nivîsan dina hozana kiasîk di hête dîyar kirin ku rêka nivîsandina Kurdî ya bernîyas evr li cem me peyda bo ye dema ku Şoşî nivîsî di dîwana xwe de ew yê zana bo belê pişt dayê di evê yekê de di bêjît:(ewa vê gavê hindek nivîserên Kurd kirye nerîtek bo wêne kirina -haê-ji yên vekirî -ya- û -waw- bo oyê tak û di îva peyvê de bît û di peyvên erebî de ew sistyeke di daxwazê de û şêlîkirina ser xwandevanî û gotineka kêm hizrîya Kurdan). (Tehsin Duskî, 2000;148).

Xweya di be li vir Şoşî hemû deman xwestîye dema xwe bi nivîsan û xemxorîya ziman û hozana Kurdî bike stuyî xwe weke vejanekê li ba wî bi bi hê nirxandin û herdem ev hozan û edebîyat û nizîsandnên wî zindî bimîninn. Ne xasime hozana kilsak ku tesîrek mezin li bal melayê cizîrîve lê hati bo kirin ..

2.6. Dahênan di Hoznên Şoşî de

2.6.1. Şoşîyê Hozanvan Dahênan û Honermendîya Wî di Hozanê de

Şoşî weke her zanyên din dstek bala di vehandina hozanan de hebo ye zîrekî û şîyanên baş di vehandina hozanan de he bo nexasme hozana Kurdî, Herwesa dahênan û nîyatî dihozana Kurdîde kirye.

Gelek ji zana û hzanvan û xwendkar û nivskar ji binemala wî de peyda bone ji wan hozanvanan wek:(Xerîb)ku navê wî (muhemed xerîbe)e ew di bîte xelkê gundê Şoşê, dîsan hozanvan (Seyfî)ku navê wî (Abdulletif kurê Şêx yonisê Şoşî)ye,berehmên li ber çavin û bi hêzin.(Hemze Tahir Şoşî, 2012; 42).

Şoşî rolek giring di vehandina hozana Kurdî de hebo ye, Dema ku şîyay di heşt salên vehandina dîmahîya jîyana xwe ewên tê de nexweş ketibu. Ku hozanên xwe bi zimanên Kurdî erebî farisîvehînît, belê ya ji hemoyan mezintir ku Şîyaye jîyan nameya pêxemberî (Silavên Xwedê li ser bin) mîjoya musilmanetîyê yê ta sala pêncê kuçî hemî bi şiîr ve vehînît û nav lê dana ye (Rîyadê Nûr), belê li gelek cihan de dîyar kirîye ku navê wê bi Kurdî (Gulzar)e dem ku di bêjît:

Ger çî me li nik xeyalê dore

lakîn-çemen û rîyadê nûre

Serhatîyê wî resolê muxtar

hem nor û çiraye hem xu Gulzar (Abduurahman Adak, 2020,1513)

Divan dêrên honaê de wesfa wê yekê dike ku ew pirtûka ewî nivîsandî li ser resolê xwedê navê wê kirye rîyadê nor ewa bi kuedî jê re gotîye gulzar.

“Dîsan di derheqî hozanvanê mezin (Mela Ehmedê Cizîrî)rawestaye û pênc hozanên wî texmîs kirîne bu nimne di bêjît:

Yara bi fîraqa te ji dil teng nefesim ez

Xemgîn û keser dar û we bê dadresim ez

Her çendî di kuşim kebeda min bi resimez

Cana ji cemala te muqdes qebesim ez

Ger horû perîzade nezerek te besim ez"(Hemze Tahir Şoşî,2012, 42).

pitir hêz û dahênana Şoşî eşkera di bît dema ciwantrîn û bi hêztirîn hozan raçandî li ser şêwê gulekê ku karîye pênc şêwên honerî têda bi kar bînît ku me nedîtîye ta niho hozanvanek bi vî karî rabibîtin li serî di bîjît:

Li moma dilê min taze şoxlek welê hilbo

Yuwecid elyem mîn hebîb micmel

Li dîmahîyê jî di bêje:

Li cenet rehîqa weslê tahir vexor yek cem

Amanû teslîm lirac û muemil"(HemzeTahir Şoşî, 2012, 42).

Di vir de eşkere dibe ku hozanvan Şoşî yek ji mezintirîn hozanvanên kilasîkên Kurdî ye, dîsan di gelwan hozanvanan di hêt ewên jimara malkên raçandî ji yazde hizara pitirin, hêjay gotinê ye hozanvanî hozna xwe bi Sê zimanan: Kurdî erebî farisî vehandî ye, hemî jî bi awayek sehil û sanehî ji bu ku xwendevan tê bihe.

Şoşî şîyae navê xwe bilind bi helawîsît di hemî bîyavên zanistî de ku hêjay hin dê ne em bi çavek mezin lê binrin. Lewra ev texe di hejîne ji bo ku rêz û îhtiram lê bihê girtin navên wan beriz biên nirxan din.

"Em di karîn bi bêjîn Şoşî boye mêvanê (Mela Ahmedê Xanî)li dîwana wî runiştîte dema ku hoznan Gulzarê bi pend û Şîret liser kêşe û selîqeya (Mem û Zînê)vehadî ye"(Selefî, Duskî, 1993;170). "Hozanvanê mezin mezin nela ahmed kurê îlyasî kurê îyazî yê xanî, peydabo ye li gundê bayezîdê xanî li sala (1961k/1651z)dest bi xwandna xwe feqayatîtê kirîye. Li gundê bayezîdê paşan qesta orfa ûxelat û bidlîsê û

cizîrê badînan kirye, li botan îcaza ilmî wergirtî ye, Nav û denge bi dîwana mem û zîn û nu biharê, wefat bo ye li sala (1119k/1706z)" (Tehsîn Îbrahim Duskî, 2007; 13).

2.6.2. Dahênana Hunerî

Hemû deman şêxî hizir di nwîyatî û dahênan de di kir ku berdewam ciwaz be ji hemû kesî, le wra hemû hewil di dan ji bo ku ew bi be dest pêş xer di nwîyatîyê de ji bû ku edebyata Kurdî herdem zengên bimne. Ji ber vê çendê di xebitî bê rawestan û dema xwe hemî terxand dikir ji bû xwendin û nivîsan û dîyanetê de ji bo ku xwedayê xwe ji xwe razî biket.

"Karê yekem ku livir behis bikin û bi din ber çav hoznak Şoşî raçandîye li dumahîya dîwna melayê cizîrî ewa wî pêdaçun kirî û bi xetê xwe yê ciwan nexşandî û teslîmî xwedîyê çapxana Kurdistan (Mukiryanî kirî)ji bu çapê, lê belê ev daneye berzebuye û hatîye sutin" (Abulhamîd Alî, 1977: 927).

"Dane yek din Şoşî pêda çun nek ji dîwanê kirye biber wê daneyek nivîsî bi hemî îşaret û zarav û rênmayên Şoşî li nav danay".(Mihsin Duskî,1989;73)

"Herwesa dema tehsîn duskî dîwana cizîrî belav kirî mifayek baş ji vê daneyê wergirt ewa Şoşî pêdaçun û tehqîq li ser kirî bi navê kuvilî daye nîyasîn lê kuvilî bi eşkera navê Şoşî li ser înaye"(Tehsên Îbrahîm Duskî, 2011; 13).

Dinava dîwnacizîrî de mifayek ew qas baş hate dîtin ji alîyê şêxîve ji bona ku ew bi xwaze minak li cem hebin ji bo ku ew berdewam bi xebite ji bo xwendin û nivîsan din û dahênan di hzanê de her wesa di nivîsandinê de.

"Ev hozane li ser dîmenê guleka (Deh) pel hatîye nexşan din gelek xalên pir seyîr û serinc rakêş li nav de danayne ku bi zimanê erebî di bê jinê (Elbedîat)" .(Elhaşimî,1960;73).

Wêne. 1: Mûma Dilî

Ev hozane biawayek balkêş hatîye nivîsîn bi destxetekî ciwan û balkêş hatîye nexşandin ku bi vî awayî di de xweya kirin mîna gulekê ye di evejî ew royên seyîr û bi dahênan tên hejmartin di vê hozana bi navê (Moma Dilî).bi nawazek ciwan û serinc rakêş ev hozane şirovekirye û endazeya wê bi şêwek seric rakêş daye xweya kirin, ev wêneye bi guleka deh malkî hatîe nexşandin, her malkeka gulê raçandîye bi destpêk û dumîka wê hemu pêkve girê dane, Anku lidemê xwandevan di xwîne bi şêwê stun di bîtît di xwînît honerê ciwan jê dwîr dikevît.kêşa vê hozanê li beramber kêşa hozan erebî dikevît ku kêm hozanvanê kurd ev kêşe ´eroza ´erebî nivîsî ye. Du herfên dumahîya hozanê parçeya kurdî dubre dibin despêk bo parça din ya ´erebî. Hozan di bêje:

Li moma dilê min taze şoxlek welê hilbo

Yuwecid elyem mîn hebîb micmel(Hamze Şoşî, 217;6).

li dîmahîyê jî di bêje:

Li cenet rehîqa weslê tahir vexor yek cem

Amanû teslîm lirac û muemil (HemzeTahir Şoşî, 2012, 42).

Ev hozane bi wayek zor ciwan û balkêş weke guleke deh malkî hatîye nexşan din, Her malkek wek belgekê gulê hatîye raçan dî ye, destpêk û dumahîka hemî malka pêkve grêdaye, Anku li demê xwandina wê pêtivî ye mirov li dor hozanê bi zivrît, ke wate ciwanîya hozanê di dîmen û nexşê gulê de ye. Ji berku dema tê nivîsandin bi şêwê situnî tê nivîsandin tama xwe nadet û ew honerê ciwan jê dwîr di kevît.

2.6.3. Hozana Mêjoyî

Dîsan şarezaya wî di hozanê de xweya di be demê vehan dina dîruka musilmanetî yê û jîyana Pêxemberî (Silavên Xwedê Lê Bin) rabu ye, heta sala pêncê kuçî ji berku êşa wî bi hêztir bo ye ku bikarît vî babetî temam bi ket. Ev pirtûke bi zaraveyê kurmancî ya jorî ve handî ye kumalkên wê gehiştîne sêzde hizar malka(Hemze Şoşî, 2017:11).

Lewra ji bu vê sefera dirêj karê xwe dikir ji bo ku vê dîrukê hemî bi şiir vehînît, bo vê mebestê dibêjît:

Ey dil kesera teya li mê je

Were wek te divê bi Kurdî bêje

Mewzonê kelam gelek şrîne hem

Dilvekere hem xemrevîne (Hemze Tahir Şoşî, 2012;73).

Mebesta wî eve ye dema di bê jît:

Min fikre bira ku ez bi bêjim daxa dilê xo ez bi rê jim

Jîn û esera wî dê vexwînim ***dê taze bi şiir û çak vehînim***

Behsê wî di ken biher zimanan ***medha wî dken li her mekanan***

Ema me heta niho nedî te ***jîna wî bi Kurdî şrîne*** (Hemze Tahir Şoşî, 2012; 73).

2.6.4. Hozana Şîret û Nesîhetan

Xwedê jê razî bi qelemê xwe xizmeta ayînê pîrozê îslamê de terxan kir ye, beşekê hozana xwearastey civakê xwe kirî ye ku mrovê musilman lazime yê çak û xêrdar û rehet bît di hemî karên xwe de, li duf şupa pêxember biçe û wî bi kin destur ji bo ku jîneka aram û berfireh û xweş bi bin serî bextewer bi jîn.

Ev namîlke pitir ji hizar malkan pêk hatî ye, Lipêşya wê di bê je:

"***Ey nazirê ev riyadê nore***

Min ser te bra selamê zore

Nushek jite ra di bêm bi çakî

Guhdê re ji min qelbê pakî

Hulçîneke min ji bax bijarî

Ez bu te di bêm di rahê barî

Guhdêre bi ciwan û pêbikey kar

Dê her du cîhan bi bî xodan bar

Ekser ji hedîs û ayetin ew

Yan qewlê xodan dîrayetin ew"**(**Hemze Şoşî,2017;28**).**

"Şoşî bi awyek ciwan şîret kirî ye ku mirov mifa û eqil û serboran jê wergire. Her çende Şoşî ev name kirye paşgoyek bo gulzarê belê hate pêşinyaz kirin ev çenda belav kirî di gulzara xwe de di gel namîlkek wîberhev kirî bi navê (şîreta biray) ev name li sala 1987z hatîye çap kirin binavê"(Tahir Şoşî 1997,18).

Ev nama şîretan ji gelek babetên ayînî û civakî pêkhatî ye ku mirov ser boran jê bistîne wek: pena ji bo xwedê, sipasî xwedê, vîyana pêxemberî û hevalên wî, rewşa musilmannetî ya evro, nivîsîn û zanîn û xwe fêr kirin, zekat û rîba, sebir û aramî, ramana

sebrê, jin xwastin, hevalînî, rênvberî, mal û diravê helal, abor û îsraf, qelsî û merdînî, zulim ê sitem, berhengar stemkara, yekbun û tifaq, meşoret, sêr bendî hesîdî, û gelekên din (Tahir Şoşî,1997;19).

2.6.5. Paşmay û Destkarîyên Honerî û Endazey

Ew di jîyana xwe de rastî gelek karan bo ye vîyana wî bo her karekê nifa tê de bît xwe hînî wî karî biket, Çunkî her delîveka di hêt morov pê dawîstîyên xwe biwî karî dike.

Lewra bizav dikir berdewam di demên xwe yên vale de di şoxilî herweha dema xwe bi nivîsan, Xet xweşê, Xwandin û jikarên din mîna: Tevir û sexbêr kirina bistanan û çandina daran û şitlên gulan. Jîyana xwe pê di bire serî.Bi hîvîya wê yekê ku ji bû gelê xwe û di rêka xweday de bi be fenerek herdem hil bi mîne, Xodayê mezin keremek mezin di gel kirye û bereket êxistîye berhem û darij tina qelemê wî li beramber wî jyê kêm ku tenê çil û pênc sal omir birye ji blî wan heşt salên jîyê xwe bi nexweşî û di xesteyan de bi ser birîn, Jivê dîyar dibît xwdî bizavek bê sinor û bilind bu ye.Ji wan destkarî û hner û endazeya wî bi kar di îna:

2.6.6. Endaze û Huner di Paşmayên Wî de

Xwedê jê razî nivîsana xwe bara pitir binexşe û endaze û şêwekarî yeke ciwan xemlandî ye, Pitir ev dahênan ve di gere bu kawdan û seruberê wî yê gîyanî û civakî, Li ser vê yekê re şwîn tiblên wî di dîyarin bu nimone di vî dest xetî de du karên şêwekarî peyda kirîne:

Wêne. 2: Xweşnivîsa Bi Xettê Celî

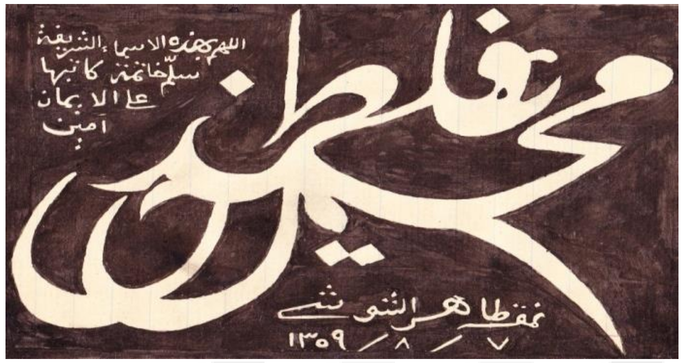

Wênekê xetxweşîya Şoşî: Armanca me dîyarkirina Ev wêne weke mînak me anî ji buku bizanin ku dest rengîya wî ewqas ciwan bu ye nexasime di warê xweş nivîsê de. Sere ray nebona êtvîyatîyên taybet weke perên ciwan û qelemên ciwan ên nivîsandinê lê her xem ji xweş nivîsîya di xar bi awayek ciwan pir romet di nivîsand û di xwand seraray ku pitrîya nivîsandinên wî di warê ayînîde ne ji berku vîyan û hez jê kirina wî ji bona xwedayê wî ewqas mezin bo ku herdem pesin û medha wî dikir eva di bin de şiroveya vî wê yeye.

Yek: Lêkdana seyîr û pir ji dahênan ji pênc navên pîroz pêk di hêt ew jî evene(Muhemed, Elî, Fatime, Huseîn, Hesen) çunkî di bêjît: (Allahime bihaza Elesma Elşerîfe slim xatîme katibha Ela Elî Elîman Amîn).

Du: Şoşî dest pêka vî karî bi reşkirina kaxezekê ra bo ye û nivîsîna sipî li nav hêlaye, anku nivîsîna xwe mîna nexşek kê şaye duaya li serde bi awayek wesa di yar dike ku me di serîde behiskir, Evcureyê xet xweşîyê li cem Şoşî gelek yê mişe u belave nimonên vî karîgelek hen.(Hemze Tahir,2017:45). Ev şiroveyebi awayek baş hatîye pejiranin ji bal şoşîve ji berku ew weke wêneyên dahêna kar karê xwe di de hesiban din zîrekî û lêhatîya wî xweya dibe, li vir em dikarin kesayetîyek mîna şoşî bi herî zana û xwedî ´ilim bi hesibînîn, Fere ku pêtir lêkulîn di warên code de bihên kirin li ser berhemên şoşî dest nivîsên wî.

2.6.7. Şêwekarî

Ji ber wî astê bilindê zanistî zewqa endazey û honerî di van bîyavan de Şoşî berhem ciwan li paş xwe hê laye, Ew jî berhemê nexş nîgarîya wîye dema gelek ji dst nivêsên xwe neqiş û nigarên ciwan û rengîn pê xemlani dîne, Eve di be sedema wê yekê ku mela û feqeyan destek rengîn di karê şêwekarî û nexşe kîşanê he bo ye. Ev rengê şêwekrî yê karek zor bi hêze kêm kes di karin tiştek weha berhem bînî nin bi rengekê endazey û ciwan û rêk û pêk û bê xeletî, Ne zasime li çaxên berê de ku amîrên taybet li ber dest ne bon.

"Bara pitir ji berhemê xwe kaxez li ser destê çepê di dana û di nexişand, Ev yek jî di bîte belgeyekê bi hêz û vejenîya wî di berhem înanê de" (Hemze Şoşî, 2017: 23). Eve hestekê zorê bilinde li cem Şoşî ku gelek demê xwe di vî warîde boran dîye ji bo ku xemleka ciwan û serincrakêş bi dete vê berhemê xwe. Li heman dem da wke dahênan û tehedîyên bu kesanên beramber ku bihênli heber wî van wêneên dest nivîs binivîsin, jiberku di kevin de her nivîskarekî bizav dikir nîşanên dhînanê yên coda cuda belav biket li nava berhemê xwe ne maze Şoşî. Ev ew wêneye.

Wêne. 3. Piştnivîsa Bergan

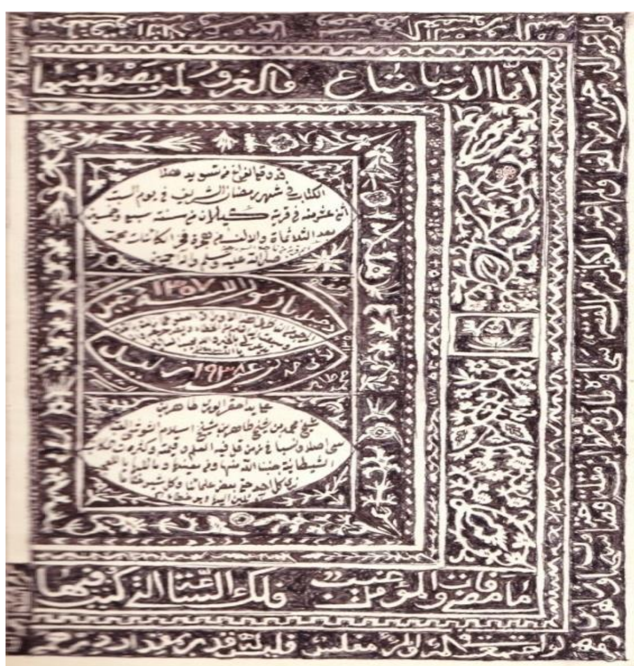

Ev daneya pîroz di pirtuka (Feraîd el-Menhec) hatîye nivîsîn bi destê Tahirê Şoşî li meha Şe´banê dîroka wê ve di gere sala(1359)li gundê başqala birex Akrê ve li çerxê cenga îngilîz û elmana, Her weha çendîn pêzanînên dî hevrikî têde hatine nivîsandin.

2.6.8. Xet û Başnivîsa Xweşnivîsî Şoş

Yek ji karên wî ên sereke dest nivîs û xet xweşikîya wî ye ku bi awayek zor ciwan karên nivîsan û xwendê karkirkiye, çunki Şoşî her di destpêka jîyana xwe mirovek bilîmet û pir bizav bûye kar didestên wî de ciwan di bon gelek hez li ser xet nivîsînê di kir xwe fêrî rênmayên xet xoşyê diket, ji ber wê çendê çend pirtûk li ser xet xweîyê peyda kirin yanli cem hind seydayên zanîyarî werdigirtin nivîsan di nivîsîn.

"Li sala 1366 ê mişextî beramber sala 1946-1947z, Disa min(eltelaq wlxeli fî eltehfe) li nik seyadayî bêtwatey xwend, Di vê salê de Muhemed Tahirê Kurdî destîr nameya xet xweşîyê binm re bexşî bo ji mekeha pîroz şand"(Sasiq Biaedîn Amêdî,1980; 514).

jibre ku xetek ciwan heboye îcaze bi xet xweîyê înaye çendîn mînakên xet xweşî heta niha jî mane û diparastîne li cem kurê wî hemze tahir Şoşî, çened mînakin ji xet xweşîya wî:

Wêne. 4: Destnivîsa Bawernameyê Şoşî

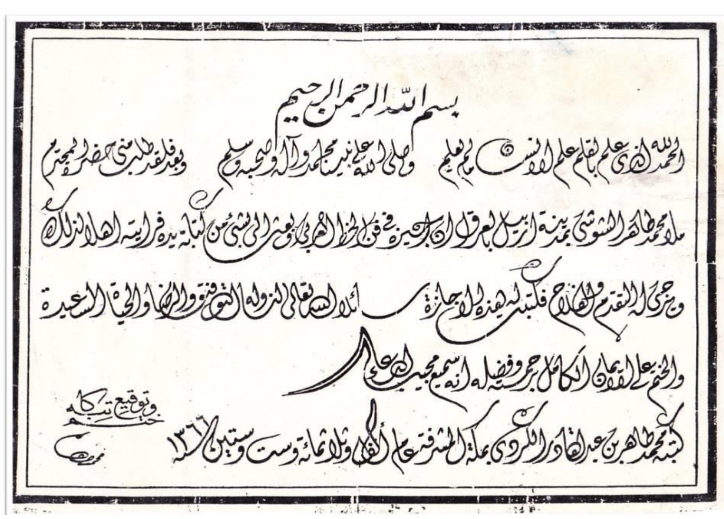
بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم وصلى الله على نبينا محمد وآله وصحبه وسلم وبعد فلقد طلب مني حضرة المحترم

ملا محمد طاهر الشوشي بمدينة اربيل بالعراق ان اجيزه في فن الخط العربي وبعث الى بشيء من كتابة يده فرأيته اهلا لذلك

ورجوت له التقدم والفلاح فكتبت له هذه الاجازة سائلا الله تعالى له دوام التوفيق والرضا والحياة السعيدة

والختم على الايمان الكامل بمنه وفضله انه سميع مجيب الدعاء

كتبه محمد طاهر بن عبد القادر الكردي بمكة المشرفة عام ألف وثلاثمائة وست وستين ١٣٦٦

Ev nivîsîne wêneyê destûrnameya xweşnivîsîya Şoşî ye, Ew bi xwe amaje dete vê yekê li ser vê çendê dem jîyana xwe di nîsa ku dîroka vê destîrnameyê dizivrîte sala(1366)hîcrî nokejî ew dinava pertukên wîdeye parastî ye.

2.6.9. Berhem û Berkarên Şoşî

Şêx Tahir Şoşî ji wan zana û hunermend û edebyat vana ye ku pir berhem û bilîmet hatîye nîsîn, Gîyan û jîyana xwe kirye fenerek daku xwedayê xwe ji xwe razî biker bi ser bilindî biçîte dîwana wî, Her dem berê civaka xwe daye zanîn û rewişt û çakîyan ji bo ku gelê xwe bi det nas kirin li hember milletên cîhanê ku belê emjî xwedî berhem û edebîyatek zengînîn û her dem ev xebate li ber çav bi mî ne. Lewra xwedê jê razî berhem ş başmayek zor li paş xwe hê laye ji bo ku ber zenebît xebatawî.Şoşî di temenê xweyê kurt de di gel kurîya kurmancî û Kurdîya soranî hînî zimanên Erebî, Farisî, tirkî bûye û hozan û helbestên xwe nivîsandine bi van zimana, hemû berhem û berkar û dest karî yên wî bi awayek ciwan hatine dariştin û dest rengînî di berkar û paşmayên wî de dîyare. Bi taybet berhema wî ya erebî bi navê Gulzaê berhemek ew qas zengîn id edebîyata Kurdî de ji ber ku bi şêweyê hozan wesfa Hebîbê xwday Pêxemberî dike. Dîsan hin berhemên wî li ser zanist helbestê hatine nivîsîn û dahênan û honerek ciwan di van berheman de kirye ku bi edebîyatê de eleqedarin. Gelek berehmên din bi zanista îslamê re eleqeda rin lewra emê di vir de çend berhem û bekar û dest karîyên wî bi din ber çav(Kovara Metîn, 2000;144).

2.6.10. Riyazî Nûr (Gulzar)

Berhema here serekî a Şêxî eve ku bi awayek ciwan bi hozan wesfa jîyana pêxemberê îslamê kirîye. “Yek ji berhem û paşmayê wî rêkxistuka Gulzar e yan (Rîyadê Nor) Ew rikxistukeka Kurdîye pitir ji (13)hizar malkan pêk di hêt li ser sîreta pêxember û xulefaên raşidîn”(Tehsîn Duskî, 2008: 253).

“Gulzar, Mesnewîyeke dînî-tehkîyeyî ya Kurdîya Kurmancî ye ku teqrîbî ji çardeh hezar beytan pêk hatîye û derheqê sîret/bîyografîya cenabê Pêxember de hatîye nivîsîn. Di mesnewîyê de ne tenê bîyografîya kronolojîk a Cenabê Pêxember, gelek

mijarên bi wî re pêwendîdar ên wek pêşîyên wî, malbata wî, hevalên wî, exlaq û şemaila wî jî cih digirin”.(Abdurehaman Adak: 2013: 112).

divê bê gotin ku nivîskar di nav metnê mesnewîyê de bi Kurmancî jî du nav li berhema xwe kirine ku ew jî Baxê Nûr û Gulzar in. Hêjayî gotinê ye ku her du jî wergerên navê Erebî ne:

Ya Reb tu ‘elîmî tu dizanî ***Mêje keserek ku min di canî***

Fikrek mi heye eger çî dûre ***Emma tu dizanî Baxê Nûre*** (Hemze Tahir Şoşî 1987:12).

(Gulzar, Riyad Elnor) Ev pirtûke bi hozan vehan dî ye, bi Şêwê kirmancîya jorî û pitir ji sêzde hizar malkan pêk hatî ye, Naveroka serekî ya wê liser jîyan nameya pêxemberî muhemed(Silavên Xwedê li rha wî Bin),û mêjoya busima netî yê ta sala pncê mişextî raçandîye, dîsan gelek babet û hizrên din din navde tumar kirî ne, Barapatir jê dest xete û bi xetekê zorê ciwan xemlandî ye.

2.6.11. Pend û Şîret

Di esil de ev kitê be babetek bu Şoşî gulzarê ve girê daye min dît babetê wê dîre ji babetê mêjoyî ku hemî nisîhet û peyvên mezinane demê di bêjîte:

lew min ev name cu da berhev kirîye bu çapê li sala 1997z malkên wê nêzîkî hizara ne. Xwedê jê razî şîyaye xwe weke hozanvanekî pir hêr bidet naskirin ku ravekirin di hemê coreyên hozanê de kirîye nêçîreke baş li paş xwe hêlaye, ne xasime li barê eşqa barî teala û pend û şretan. Ev rengê hozanê ya bela ve di gulzara wî de ewa li ser jîn û jîyara pêxemberî silav lê bin vehandî ku me goti bo ew ji sêzde hizar beytan pêk hatîye, dîsan di nivîsîneke bi navê Pend û Şîret pêve girê didet ku evejî ji hizar malkan pêkhatî ye û bara pitir ji ayet û peyvên pêxemberî silav lêbin û gutinên mezinan wergirtî yedema di nav gulzarê de di bêjît:(Hemze Şoşî,2008;138).

“***Ey nazirê ev riyadê nore***

Min ser te bra selamê zore

Nushek jite ra di bêm bi çakî

Guhdê re ji min qelbê pakî

Hulçîneke min ji bax bijarî

Ez bu te di bêm di rahê barî

Guhdêre bi ciwan û pêbikey kar

Dê her du cîhan bi bî xodan bar

Ekser ji hedîs û ayetin ew

Yan qewlê xodan dîrayetin ew

Tenbîye ji bo me ehlê xefletê

Tî dikare bo ehlê lar û hîmet(Hemze Tahir Şoşî,1987; 80).

Ji bilî vê çendê ji ber xweşî û kartêkirina hozanê û xemla wê ya xiwan, wî bi xwe çend pend û Şîret ji hizir û xeyala xwe bi hozan raçandîne weke di pirtûka xwe de ya bi navê Pend û Şîret de di bêje:

Mewzonê kelam gelek şrîne

Hem dilvekere û xem revîne (Hemze Tahir Şoşî,1997:14).

Şoşî ev çende kir ji bo ku peyîv ş gotinên wî jî di gel peîyv û gewherên mezinan bihên hejmartin lewra berdewam di de van hozanan lewra ew Pend û şîretan dike hind bo nimone di derbarê rewiştê ne ciwan û xirab di bê je:

Exlaq di pîs eger te abwer

Însanî nevî diken nixon ser

Xozmey li kesê ku çav li wî ket

Xolqê xo ciwan û espehî (Hemze Tahir Şoşî,1997;21-22).

Anku: rewiştê xerap û ne ji qam mirovan ser çemyay û bê beha diket, herwesa xelat ji wî kesî yê ku xodan rewiştekê ciwan û paqij bît û şavlêkerê pêxemberê xo bîtku serekanîya karên başe.

Mînakek din ji van Şîreta mifayên zekatê û xirabî yên rîbayê de di bîjît:

Hermalê zekat li nave me'lom

Bêzêr û herame pîse meşum

Dêbî bereket û xêr û hatê(Hemze Tahir Şoşî;1997;41).

Anku: her diravê behra zekatê ketê û ew behre jê dernexist, ew mal yê bêxêr û bê wece bereketb namîne di mala wî de ji berku mla bi dana zekat û sedeqeyan zêde di be.

2.6.12. Mucîzatên Pêxemberî

Dîsa evejî di gel gulzarê raçandîye çunkî babetê wê jî dwîre ji babtên mêjoy minev babete cu da kir ye, Ev babetejî herbihozan vean dî ye û ji pitir ji duhizar malkan pêk hatî ye hêj çap ne bî ye.

2.6.12.1. Eş-Şerhu'l-Menzûm 'ela Urcûzet eş-Şeyx Me'rûf en-Nodehî

Ev namejî bi hozan vehan dî ye bi zimanê erebê di babetê (Eroz) û kêşa şirê de, ku kurtîya şêx merufî şilove kirî ye, Ji (535)Malkan pêkhatî te ku hêj çap nebîye.

2.6.12.2. Fennu'l Qafîye

Ev babetejî her girê daye bi (´ilmê Erozê),bi erebî vehan dî ye, ji (98)Malkan pêk hatî ye û hêj çap nebî ye.

2.6.12.3. el-Muntexeb fî Zikra Mîladî Muhemmed Fexru'l-'Ecem we'l-'Ereb

Ev namîlke li ser bîr hatina bona pêxemberî (Silavên xwedê li ser bin) bi zimanê erebî danaye û bi xetî xo yê ciwan bu me hêlaye, Ji(40)laperan pêk hatî ye hêj çap nebî ye.

2.6.12.4. Mûciz Tarîx Heyatî Wema Şahedtuhu Mine'l Hewadis el-Muhîmme

Evv nameji bi ziman erebî dana ye hêj çap nebîye, dîruk û hizir û bîr û buçunên xwe tê de tumar kirine, nuçeyên serdemê xwe ew jî tê de dîyar kirîne.

2.6.12.5. Et-Tarîx - We Hazihî Nebzetun min Tarîx el-Hewadis we'l-Weqai' we Wefat kîbari'r-Rîcalat

"Ev name Şoşî kum kirî ye ji ewa bapîrê wî(Şêx Islamê Şoşî),Ku êk bu ye ji mirîdên (Şêx Noredînê Birîfkî)Nivîsî, Navbirî çend nuçeyên nu di gel rêz kirî ne û hêj çap nebî ye"(Ahmed Salih,2015; 23).

2.6.13. Nivîsîn û Binecih Kirina Dîwana Mela Ahmedê Cizîrî

Xwedê jê razî du dane ji vê dîwanê bu xo nivîsî ne bi xetê xweyê ciwan, yek di rêka(qahîre)de berze bo ye, Ya din bi destê (Mkiryanî) Xudanê Weşanxaneya Kurdistan bizir bo yebi hê ceta sutina çap geha wî, belê hevalekê wî (Mela Teahayê Kuvilî) danek bi xwe nivîsa ye, demê li gundê (xwîlî), ev dane keftî ye destî mamoste (tehsîn duskî).û îşaret pê daye bi dana (Kuvilî) Demê Duskî ev dîwane li çapê day, belê di esil de ev tehqîq û dahênane ya Şoşî bo. (Ahmed Salih, 2015: 25). Şêx Tahir Şoşî du caran dîwana Melayê Cizîrî bi xetê xwe istinsax û tehqîq kirîye. Yek ji vantehqîqan

2.6.14. Nivîsîn û binecih kirina tefsîra Tehqîqu Îşarati'l-Î'caz fî Mezanni'l-Îcaz

"Şoşî di vê xebatê de berhema Mela Se'îdê Nûrsî ya bi navê *Îşaratu'l-Î'caz fî Mezanni'l-Îcazê* ku bi zimanê Erebî ye istinsax kirye. Ihsan Qasim Salihî ev xebata Şoşî li ser navê xwe çap kirîye" (Aburahman Adak, 2020; 1511).

"ku nuke ankincîyê şarê Istenbulê ye, û tehqîqa wî binavê xwe belav kirî ye"(Hemze Şoşî,2012:38). Şoşî peywendîyeke herî mukim di gel Nûrsî hebo ji berku mirovek ew qas dîndar û zana boye lewra karîgerîya Nûrsî li ser Şoşî he bo.

2.7. Name û Hin Xebatên Wî Yên Biçûk

1- **Min Hikmîyat en-Nûrsî:** Ev name ye jî pêk îna ye ji çend pir hîz û mene yên Xudê jê razî Mela Se'îdê Nûrsî, Ewên belav di name û kitêbên wî de evejî hêj belan nebîye.

2- Şoşî wek xet xoşek: Sedan nimone ji xetê xu nivîsî ne û nîşana dahê nanê tê de dîyar kirî ye bi dehan kitêb û namîlke û ser meşiq û xbên coma bu xwe û bu hevalan nivî sîne, Her xodbekê nav û baet ş mêjoya wê yan ka bu kê nivîsî ye hemî li ser tumar krî ne.

3- Dîsan berhemê (Melayê Nûrsî) û nameyên wî bi navê (Resailu'n-Nûr) Hemîbi xetê xweyê ciwan dariş tî ye, Ku karek bu gelek feqîyan ne dizanî çê ken.

4- Şoşî di dimahîka dîwana cizîrî texmîsa pênc hozanên cizîrî kir ye: ku xewya diket şîyanên wî di ber bela vin û xwe li hember wan hozan vanan mezin dî tîye, Ev hozane dîmahîka dîwana cizîrî ewa wî tehqîq kirî nivîsîne.

5- Dîsan xişteyek li cem xwe dana ye bo zanî na demên nivêjan: busalêhamî yê, Eve jî wê çendê di gehînît ku pêzanîn hebî ne di (´ilmê Felek û Hisabê)de.

Ji ber ku demên nivêjan giringîyek mezin heye di ayînê pîrzê îslamê de û fiqhê îslamê, Nexasime li çaxên kevnar ku demjimêr nebîne zanayên musilmana gelek xwe pêve mandî kirî ye û binema jê re danayne, Şêxî jî vîyaye Şwîn tiblên wî di babetek ho se de dîyar di bin û du laperan berhemek pir dahênan encam da ye ji bo zanî na demên nivêja bu salê hemîyê, “Ropela yekem xiştê salane ye ya duyem şiloveya wî xişteye çewanîya bikar înan wê, qebarê wê (34 x 21sm), bi xetek û şêweyek zorê ciwan wek tev berhemên xwe nexşandî ye” (Hemze Şoşî, 2011: 29).

Li vir dîyar di be ku Şoşî zanyarî hebone di zanista hisab û felekê de ku êk buye ji babetên feqî û melayên berê li mizgeft û medreseyên Kurdistanê diaha te xwan din xwandî ye. Li ser çewanîya serhil bona vî xiştey di bêjît: “bi kar înana vî xiştey des pêbike ji hejmara rojan ji serê swîna rastê(10)kanîna êkê b jêrîya wê(10)xizîranê, paşî stuyîna çepê bigre heta (10)xizîranê û serkeve hetaku (10)kanîna êkê, her hosa ji serî bu xarê.”(Dest Xet Şoşî 60-29).

Li dumahîyê raveyekê di de ser, çunkî bikar înan karekê hosa pêtivî runkirnêye ta bikarît tê bigehît û bikar bînît.di bîjît: di desrkeftina rojê de rêjeya şikestinê me hejmar kirî ye, eger ya tundbî bo bilind bonê bilez di êxîtê pîçek, eger ya hêdî bo hêdî diket,

bizane ev pênc roj diborînî û rojên dinavberê de bi sanehî der dikevin bi rêjeyeka nêzîk, Jiber ku ev xişteye hatîye danan bo salê hemîyê tenê kesanên taybetmend û zana bi vî zanistî di karin tê bigehin û bikar bînin.

6- Kelepur û Destxetên Kevin: Eve û gelek berhemên din li paş xwe hê layne ku feqîyên berê pê radi bon wek: çêkirna sitirk ûcewyê û çêkirina hobrî qelemên leven, disan xiçxiç kirina laperan û cizî bendikirina ktêban ji karên wan bu.(Hemze Şuşî,2011:34). Hemu ji berhem û edgarên wî li bal hemzey kurê wî mayne û destek bala heboye di hozana kurî de lewra me fer zanî ku mînakên wek wî di zêde bo nê de bin .

2.8. Peyîtkirin û Ciwankarîya Kitêban:

2.8.1. Cild kirin

Bi karekê honerî di hêt hijmar tin, ew jî paşî nivîsîna kitêbênxwe xilas boyne dest bi cild kirnê kirye tak kitêbên wan bi mînin parastî û zîyan vê nekeve, Xwedê jê razî xwdî nefsek honerî bo ye tev pirtûk ku pitirin ji pêncîn kitêban cild kirîne bi Şêweyek peyît û ciwan(Ahmed Salih,2005:56).Ev yek ve di gere ji bo zanîn û zansita şêxî çunkî berdewam hes dikir di warên jîyanê de xwe ew qas zirek boye jîyana xwe hemî bi renc û mandî bon di bire serî çunkî herdem ewî di vîa xwedî dahînan bît û hewcey kesên din nebît û ihtimamê bi xe ser xwe.

2.8.2. Xemiladin

Ev berkare li duf cilid kirinê di hêt, ew jî di hate kirin bi kaxeza rengîn teysandî ku ciwan û mukum di bo, Gelek caran nexiş û nigar û gul ûbelg li ser pirtûkan di xemlandin.(Elrizqanî,1363h:78).

2.8.3. Cizîbendkirin

Mexsed jê mukum kirina pirtûkê ye, li dîv cild kirin û xemlandinê di hêt ku ser û binê kitêban di hate girê dan bi dava rengîn ewa di gotinê sentîn anku sentî metir mînank jê ku ji dest xetê xwe nivîsye “ tahirê Şoşî ev kitêbe ciwan kirî ye û peîyt kirî ye ji bo

seydayê xwe MelaMuhemedê Akrey îmamê camîa mezin li duhok ê”(Elrizqanî,1363h:78).

2.8.4. Xîçkêşan

Kaxeza xiç xiç li zemanê berê de gelek ya kêm bo yan her nebo ye, anku kaxeza sipî bo ye, Nivîskarên berê neçar boyne qalibekî çêken bi daveka stuwîr li ser kaxezê peîyt di kir, Şîna wan xişka li ser kaxezên sipî dîyar di bo, Ev kare li cem feqeyan he bo ye û zor beya wan ev qalibe heboyîne, Şêxî jî berhemek jê maye tanu ke licem kurê wî maye di nav pirtûka xaneya mala wî de.

2.9. Berhem û Berkarên Destî

Ji wan karên ku Şêxî çîkirine ji bo pêda wîstîyên jîyana wî serdemî weke alavek di hatin bi kar anîn ji wan jî:

2.9.1. Xamê Levena

Nivîsan dina berê hemmî bi darekê ziravê taybetê levenan boye, Ev curê levenan bara pitir ji gundê (Gundikî) li nêzîk Şoşê, Ev dar bi awayek ciwan di hatin çêkirin serên daran di hatin birîn bi wî şêwey ku xet xweşyek ciwan jê derkeve.

2.9.2. Niklandina Beran

ji berkarên din ên Şoşî bi kar di înan têkulîna berî ye ku nihujî du berhemên destê wî mayne, Yk jiwan berekê lakêşeye bi qebarê(44x15sm),Sala nujen kirina xanî li sere li gundê Şoşê, ew jî sala(1958z-1377h) ev bere li nava berbankê xanî deye. Nuke ev bere li cem (hemze Şoşê)ye piştî ku ew xanî hatîye herifandin li sla 2015 ji bo firehkirina rêka gund.

2.9.3. Berê Duwê

Berek nikrandî ye li ser kevrekî li hinavî birka çenmê wan li jêrî ya gundî di bê jinê (Rezê Qesrukê)mêjoya sala(1366k)anku: (1946z) li ser dîyar kirî ye, heya dema îrojî ew nikrandin maye lê belê barana û seqay lawaz kirî ye.

2.9.4. Çêkirina pêtivîyên nivîsînê

Dizemanên berê de mele û feqeyên mizgefta neçar boyne kitêbên xwo bi destê xwe binivîsin û ew amîrên pê tivî weke qelem û kaxez û xiçkirin û dav perukên rengîn bo xwe peyda kirîne, Ji wan kersteyan kumkirin û çêkirina stirkê yan cewyê bo lêkdana binkên pirtûkan û ciwan kirina wan, lew raboyne bikumkirina cewyê ji qormên: miûmije û hilîk û xox û kezana, Ev kereste hişik dikir û di hêra ta di bo tuz û di gel avê karê xwe pê di qetand.

Taybetîyeke Şoşî ew e ku ne tenê bi dayîna dersan û nivîsîna berheman re mijûl bûye. Ew di heman demê de di hunerên curbicur de jî xwedî qabilîyet bûye ku di serê wan de hunera xettatî xweşnivîsîyê tê. Wî di sala 1946an de berî ku îcazeta medreseyê bistîne bi du salan ji xettatê Kurd ê navdar Mihemed Tahirê Mekkî icazeta xetê standîye. Şoşî nimûneyên xetên xwe bi rêya posteyê şandine Mekehê û pêşkêşî Mekî kirine, piştî ku Mekî nimûne nirxandine jê re îcazeta xetê amade kirîye û şandîye navnîşana wî. Şoşî Mesnewîya Gulzarê ku mijara gotara me ye, Berhemên Mela Se‘îdê Nûrsî, Dîwana Melayê Cizîrî û gelek berhemên ku di medreseyan de hatine xwendin bi xetê xwe yê xweşik nesx kirine. Bi heman rengî di endazeya xetkêşanê, Neqşên li ser wereqên destnivîsarîyê, cizûbendkirina bergên destnivîsaran û gelek biwarên dî de huner û me‘rîfetên wî hebûne. Hêjayî gotinê ye ku Şoşî di şeklê gulekê de helbesteke hendesî çê kirîye ku ew jî bi hunermendîya wî re eleqedar e û di helbesta Kurdî de nimûneyên wê kêm in. Helbet Şoşî ne tenê hozan van bo ye yan xweş nvîs belku ew di piranîya bowaran de şarezîyek ew qas baş hebo ye her ji karên destî yan jî dahênan di nvîsandinê de evca çi li ser wereqeyan yan jî hind caran li ser keviran di nvîsand, hemû hîyana xwe di kire fenerek ji bo ku xwedayê xwe ji xwe razî bike û ew qas mirovek dîndar û xwedê tirs bû ku wî hemî deman dema xwe rêk di xist ji bû wê yekê dema wî belaş neçe, hem ji alîyê xwendin û nvîsandê de hem ji jîalîyê dînî de .

ENCAM

Şêx Tahirê Şoşikî, Di nav alim û zanistên dewra me de xwediyê ciyek girîng e. Ew bi ilm, zanist û mucadeleya li ser danasîn û teblîxa dînî hatiye naskirin. Ji ber ku ew di medreseya gundê xwe de perwerde bûye, bi saya vê medreseye hem di warê ilmî hem di warê zanistî hem jî di warê edebiyata Kurdî gelek pêş ve çûye.

Şêx Tahir, Di jîyana xwe de gelek berhem, gotar, name û lêkolînên li ser berhemên cüda kirine. Di nav wan berheman de nexasim kitêba wî ya bi navê Gulzar gelek hatiye nas kirin. Di derbarê kirin û jiyana wî de em dikarin wan çend xalên jêrîn rêz bikin:

1- Şêx Tahir ne tenê hozanvan bo ye, belku ew kesek gelek şareza û biqîmet zîrek bûye. ne tenê di warê nivîsînan de belku karên destî jî gelek çêdikirin.

2- Berhem û berkarên baş li paş xwe hêlaye ji bo ku edebyata Kurdî her di zengîn bonê de bît, Çendîn pirtûk û berhemên coda berçavkirîne.

3- Berî ku bi be mela û zana ew her di zaroktîya xwe şarazay zanistên dînî bi bo gelek zanin li ba babê xwe li cem xwe pey dakir bû.

4- Di vehandina hozana û helbesan de de destek bala heboye bi taybet di hozana kilasîk de, nexisime hozan mêjoy ku gulzarek ji helbestan li ser jîyan nameya oêxemberî û dîroka musilmane tîya wan raçandîye.

5- Herweha xweşnivîsek zîrek bû ev yek jî dizvre ji lêhatî û zîrekîya wî, Çunkî di sedema kevin de hind pêdawistîyîn xwendinê bi dest ne dikeftin yan ji li gundê wan ne bûn lê belê wî bi xwe bi destên xwe ev yek dursit kir, ku ewji çêkirina xamê levenan ewî çêdikirin, ku serên wan dihatin jê vekirin xweşnivîsîn pê dihat kiein.

6- Piştî ku me lêkolîn encam da, Ji me re diyar bû ku Gundê Şoş ew beşek mezin ji dîroka vê herêmê dagir kirîye, ku ji pênûsa mirovên çavbirçî yên ku pirraniya wê veşartin û berevajî kirin tune bû. Dîrok û sûdwergirtin, û me karîbû, bi alîkariya Xwedê, tiştek ku zindî mayî di pirtûkên ku wî pêşengiya piştgirî û beşdariya wan di dabînkirina çanda Îslamî û zanîna wê ya cûrbecûr de bû.

7- Gundê Şoş ne tenê gundek sade ye belku gundek pirî zana û Şêx Mela ye, herweha ev gund pirî cihên şonware ku heya roja îrojî ev şonware mayne.

8- Ya ku me di warê tomarkirin û berhevkirina karûbarên kesayetiyên vî gundî de û danasîna çendîn zanyarên aîdî wî gundî cihê şanazî û serbilindiyê ye, û bi vê minasebetê ez vexwendim pênûsên akademîk ku çi ji destê wan tê bikin ji bo lêkolînên kûrtir û berfireh da ku ew karibin qewlên din ên mîrata meya kevnar bibînin, û ez piştrast im Ku pir ji wê mîratê di nav pelên destnivîs û pirtûkxaneyên cîhanê de hatî veşartin û bin av kirin.

9- Linava edebîyataKurdî de dîyardibe ku hind ku kultura Kurdî xwedî edebek mezine û cudaye û zengîne dinava edebîyatên cihanê de.

10- Edebîyata Kurdî ew qas zengîne em gihiştin wê encamê ku divê ev zengînî û balkişîya di edebîyata Kurd de hey neyê bin pê kirin lêkolîn di derheq de bên encam dan.

ÇAVKANÎ

Adak, Abdurrahman. (2020). "*Gulzar*a Şêx Tahırê Şoşî: Mesnewîyeke Xweser A Edebîyata Kurdî Ya Klasîk Û Taybetîyên Wê Yên Avahîya", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR),* Aralık-2020 Cilt:12 Sayı:4 (29) / December-2020 Volume:12 Issue:4 (29) Sayfa:1506-1534.

Ahmad Salih Hacî, ***Gundê Şoş Vekolîneka Dîrokî û Civakî***, Zankuya Duhok, Dihok. 2013.

Ahmed Salih Şoşî. ***Vekulîneka Dîrukî Li Ser Gund û Kelha Şoşê***, kovara dîrok, hejmar, 10, 2015.

Ahmed el-Haşimî. ***Ciwahir el-Belaxe***, Mekteb Mosena, Bexdad, 1960.

Abdulkerîm Findî. ***Qela behdînan***, Weşanxaneya Hawar, Duhok, 2011.

Amêdî, Sadiq Bihaedîn Amêdî. ***Hozanvanên Kurd***, weşanxaneya kurî zanyarî Kurd, Bexdad. 1980.

Abdurrahman Adak***, Gulzara Şêx Tahirê Şoşî: Mesnewîyeke xweser a edebîyata Kurdî ya kilasîk û taybetîyên wê avahîya derekî***, Nûbihar, İstanbul. 2020.

Sadiq Bihaedîn Amêdî ***Dîwana Melayê Cizîrî,*** weşanxaneya kurî zanyarî Kurd, Bexdad, 1977.

Tehsîn Îbrahîm Duskî, Şêx Tahirê Şoşî û Gulzara Wî, ***Kovara Nûbiharê,*** hejmar 112, 2010.

Tehsîn Îbrahîm Duskî, ***el-Medxel li Diraseti'l-Edebi'l-Kurdî***, Cem'iyetu 'Ulemaî Kurdistan, Dihok, 1993.

Tehsîn Îbrahîm Duskî "Eş-Şeyx Tahir eş-Şoşî: Muheqqîqen li Dîwan eş-Şeyx el-Cizîrî", ***Kovara Metîn***, 2000.

Tehsîn Îbrahîm Duskî, ***Dîwana Melayê Cizîrî***, Weşanxaneya Xanî, Duhok, 2011.

Tehsîn Îbrahîm Duskî ***Mu`ecim Şo`era el-Kurdî***, Metbe`et Haşîm, Erbîl, 2008.

Enwer Maîy, ***el-Ekrad Fî Behdînan***, Metbe`et Hawar, Duhok, (2011.

Derwêş Yusif Hirorî Û Şivan Şokrî Hirorî, ***Kela Şoş***, Kovara Duhok, Hejmar25, 2004.

Faiq Abu Zaid Akrey, Kurte dîrokek Keleha Arkê û lojîk a Aqrah, ***Kovara Laliş,*** Hejmar: 18 û 19, Dihok. 2002.

Fadil Omer, Edebê Kurdî Li Devera Behdînan, ***Kovara Peyv,*** Hejmar 35, Dihûk. 2005.

Hemze Tahir Şoşî, ***Êkîtîya Nivîserên Kurd, Kovar Peyîv*** hejmara 35, rupel; 29, Duhok, 2005.

Hemze Tahir Şoşî, Peyvên Mezinan Di Hozanên Şêx Tahir Şoşî De, ***Kovara peîyv***, hejmar 46, Êkîtîya Nivîserên Kurd Duhok, 2008.

Hemze Tahir Şoşî, Pênansîna Şair Şêx Enwer Şoşî, ***Kovara Sîpe***, Akrê, 2011.

Hemze Tahir Şoşî, ***Şêx Tahir Şoşî Pend û Şîret***, weşanxaneya Xebat, Duhok, Duhok. 1997.

Ahmed Salih Şoşî, ***Pend û Şîret di Şozana Şoşî da,*** Kovara karwan jimare 90, Hewlêr, 1990.

Hemze Tahir Şoşî, ***Peyvên Mezinan Di Hozana Şoşî Da***, kovara Peyv, Dihok, 2008.

Hemze Tahir Şoşî ***Dastana Dîroka Bûsilmanetîyê û Jîyana Pêxemberî***, Weşanxaneya Hawar, Duhok, 2012.

Hemze Tahir Şoşî, ***Rîyad el-Nor Şix Tahir el-Şoşî-Gulzar***-Weşanxaneya El Seqafet û el-Şebab, Bexda,1987.

El- Nûrsî, Seîd Kurdî, ***Îşarat el Îcaz fî el îcaz,*** metbe` el nesil, Istanbol, 1994.

Hêriş Kemal Rêkanî, ***Gencîneya Behdînan Ji Dest Nivîsên Zana û Mîr***, Weşanxneya Bender, Îran,2020.

Hecî Cindî û Emîî Evdal, ***Foliklora Kurmancî***, Weşanxaneya hîvî, Hewlêr. 2008.

Hîkmet Mela Yasîn. ***Akrê Di ropelên dîrukê de***, weşanxaneya xanî, Duhok. 2001.

Abdulhemîd Alî. ***Inisaykulu pîdêya giştî***, Weşanxaneya Silêmanî, Silêmanî, 1977.

Muhsin Duskî, ***Pênc Malkîya Şêx Tahirê Şoşî***, kovara Rewşenbîrî Nwê jimare 184, Dihok, 1989.

Mehfoz el-Ebasî, Imaret Behdînan El-Ebasîye, Metbeet El-Comhrîyet, Mosil, 2017.

Muhemed Elî Qeredaxî, ***Mêjoy Zanyarî Kurd***, Bexdad, 1999.

Muhemed Tahir el-Mekî el-Xeyat, ***Tarîx Xet el-Erebî we Adabe***, metbe`et Etîcarîye, Sikakînî, 1939.

Muhemed Emîn, Meşahîr el-Kurd we'l-Kurdistan, Tircimet, Sanihe zekî beg, Dar Zeman, dîmeşq, 2006.

Muhmede Ehmed, ***Şêx Nureddîn el-Birîfkanî***, Heyat we Esareh, metbe` el-Neşir Erebî, Qahîre, 1983.

Muhsin Duskî, ***Çwar Texmisên Şêx Tahirê Şoşî***, kovara Rewşenbîrî Nwê jimare 124, Duhok, 1989.

el-Badlisi, Şerefxhan, ***Al-Şerafnameh Fi Tarîx Dur Welîmarat El-Kurd***, rûp. 139 Weşanxaneya, En-Nejah, Bexda, 1953.

Xalid Muhemed Sindî. ***Ferhenga Sindî***, Weşanxaneya, Hawar, Duhok, 2010.

Îmad Ebduselam Reof, ***El-Moecim Tarîx Lî Êmaret Behdînan***, Metbe` Elhac Haşim, Erbîl, 2011.

Şerefxan Bedlîsî***El-Şerefnamet Fî Tarîx Dul Welîmarat El-Kurdî***, Metbe`et Enecah, Bexdad, 1953.

Îbin el-Esîr***el-Kamil Fî el-Tarîx***, Dar kitab el-`emelîye, Beyrot, 1983.

Îbin Xeyat***Xelîfet Ebo `Omru, Tarix Xelîfet***, Dar kitab el-`emelîye, Beyrot, 1995

Mehfoz el-Ebasî, ***Îmarat Behdînan el-Ebasîye***, Metbe`et el-cimhorîyet, Mosil, 1969.

Muhemed Cemîl Rjbîyanî, ***Mudin kirdîye Qedîme***, Suleynanîye,1999.

Reşîd Findî. ***Men Yenabî` Eşi`Ril Kurdî***, Metbe`et Wezaret elseqafe, Erbîl, 2004.

Se`îd Nursî. ***Îşret elîcaz fî Mekan elîcaz***, Metbe`et Enesil, Istanbul, 1994.

Se`îd Na`Man Hernî***Kela Şoş Û Pênasînek***, Kovara Metîn, Hejmar 97, 2000.

Şêx Tahir, ***Cedwel Bilweqat Eşer`Îye***, Dest Xet.

Şêx Tahir, ***Eşerih el-Menzom ela Ercoz eşeyx Me`rof Nodhî el-Berzincî***. Dest Xet.

Sedîq El-Dumbilocî. (1999). ***Îmaret Behdênan El-Kurdî,*** Metbe` Erbîl: Elhac Haşim.

Sadiq Bihaedîn Amêdî,(1980.). ***Hozznvanên Kurd,*** weşanxneya kurê zanîyarî Kurd, Bexdad.

Selefî, Hemdî Ebdulmecîd, Duskî, Tehsîn Îbrahîm. (2008). ***Iqdull-Ciman fî Teracimî 'Ulema we Udeba el-Kurd we'l-Mensûbîne îla Qura we Mudun Kurdistan***, Mektebetu'l-Esaletî we't-Turas, berg, 3., Bağdat.

Şêx Tahir. Gulzar, ***Êkîtîya Nivîserên Kurd Tayê duhok,*** (Ber. Hemze Tahir Şoşî), Dihok, 2012.

Hemze Tahir Şoşî,(1997). ***Gulzar,*** Nusxeya Destnivîs, Pirtûkxaneya Taybet a Dr. Hemze Tahir Şoşî..

………………….., (2017.). ***Dahênan û Honermendî Di Hozanên Şêx Tahirî de***, Gotar, Kulîja Zanistên mirovayetî, Zankuya Duhok, Duhok,

……………………… (2011)***Îlam Qeryet Şoş el Kurdî wedur el seqafî,*** Meqal, Kilyet Ilom el îslamye, camîe duhok, Duhok.

Zekî Beg, Muhemed Emîn,(2006). ***Mejûy Kurd û Kurdistan***, Wergera sanihe zekê beg, Dimeşq: Daru'l Zeman.

Qanatê Kurdo,(2010).***Tarîxa Edebîyata kurdî,*** Amed: Weşanên Lîs.

Yildiz, Rojdar,(2019). ***Di Edebîyata Zarkan De Çirok,*** Çapa Yekem, Wan: Weşanên Sîtav.

Boekey, Sadiq Borekey,(2008). ***Mêjoy Wêjey Kurdî,*** berga yekem, weşanxaneya giştî Hewlêr, Hewlêr.

Doskî, Tehsîn Ibrahim Duskî,(2013).“***Mîrên Kurd yên Şair û Rola Wan Di Pêşvebirina Edebiyata Kurdî de***”, Bîngol: Bingöl Üniversitesi Yayınları.

PÊVEK

PÊRISTA WÊNEYAN

Wêne. 1: Wêneya Şêx Tahirê Şoşikî

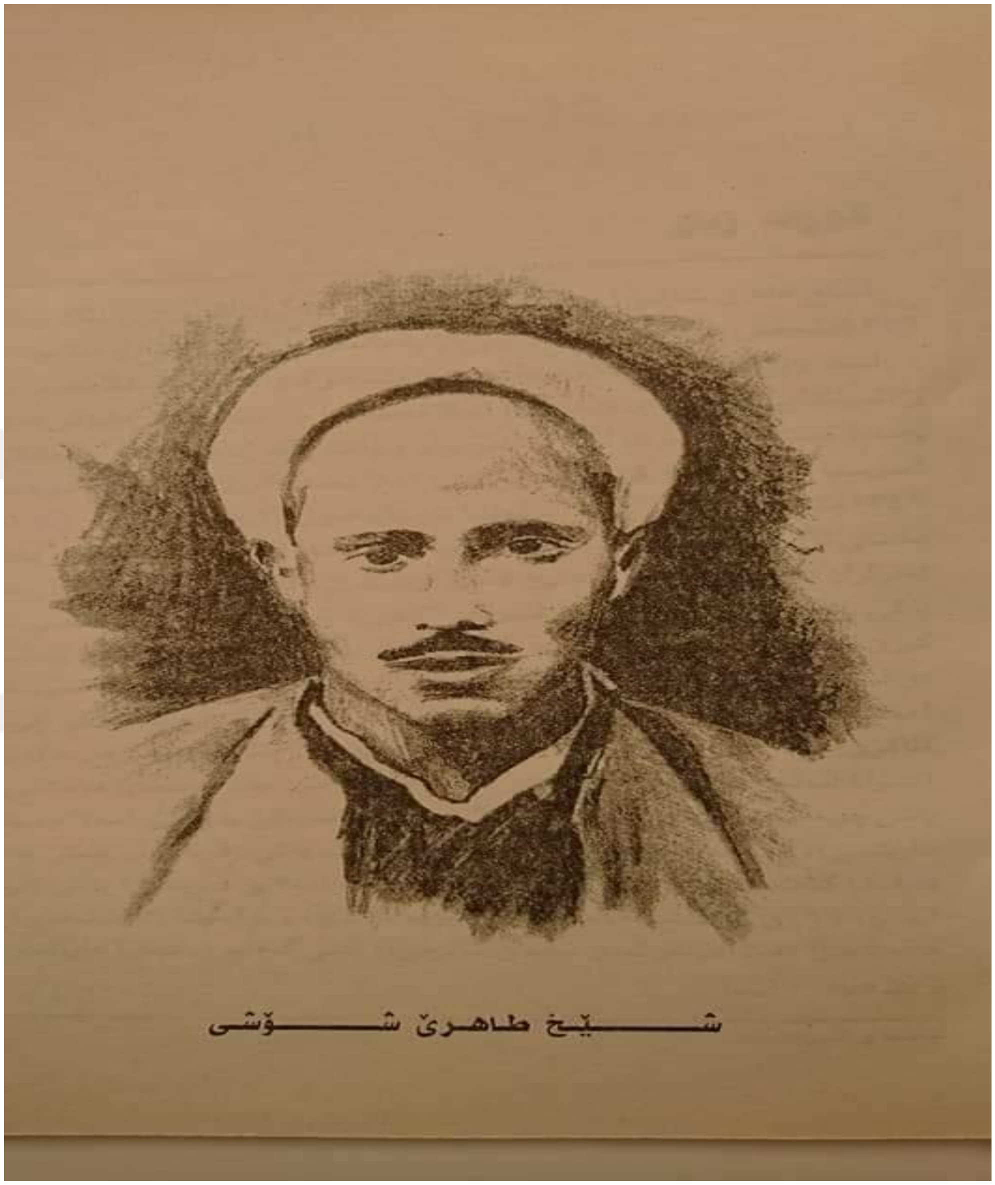

Wêneyê Şêx Tahir Şoşî ev wêne ji bo wê yekê me danîye armanca sereke ku her kesê nameyê bi xwîne rengê Şêxî bi hête pêş çavên wan, Le wra me ev wêne da naye.

Wêne. 2: Wêneyên Bergên *Gulzar*’a Şêx Tahir (Wî bi xwe çêkirye)

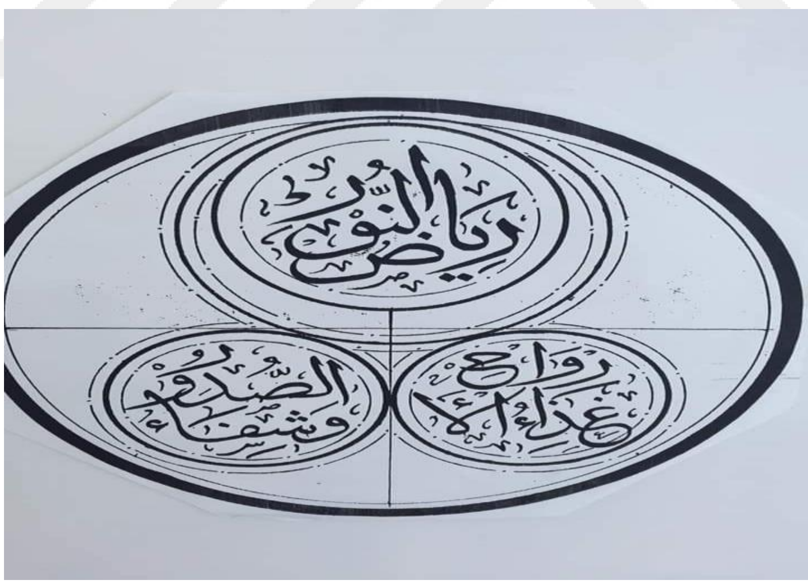

Ev herdu wê ne ye berga dest pêkê ya ji berhem û pertuka gulzarê (Rîyaê Nor) Ev wêne ji bal şoşîve hatîye nexişandin bi endazeyek ciwan û seric rakêş hatî ye nexişan din, Armanca me ewe ku ev xweşnivîsîye û ciwn û serinca vê nivîsînê neyê ji bîr kirin û li ber çavan xweya bi bît ku her çi qas mirov lê binêre ciwanî û serinca mirov pêtir ra di kêşe. Bi şêweyek endazey û pir ciwankarî ev yek xistîye ber çav ku armanca wî hemu

deman ew bo ku nivîsînên cian û yên serinc rakêş bi dete xweyakirin. Lewra me ev wêneyên golzarê bi destxistin û danan ber çavkirin.

Wêne. 3: Wêneyên Berga Kitêba Teşrih el-Eflak

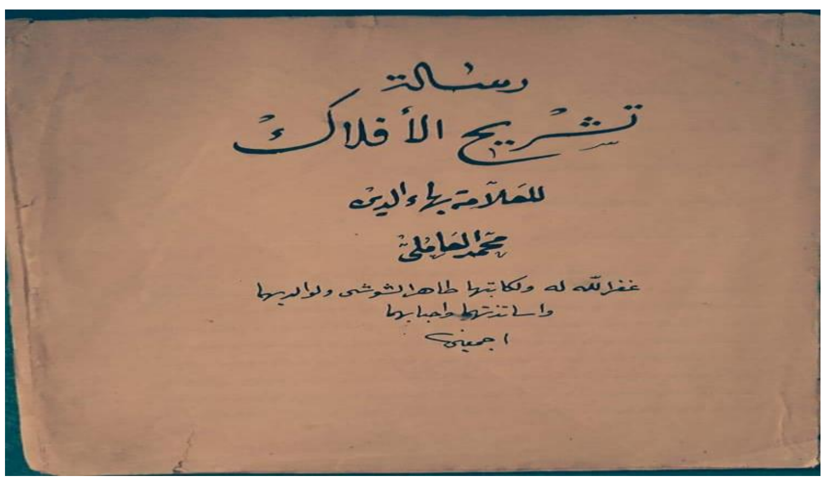

Ev wêneyên henê du kopîne ji pirtuka Rûyê kitêba (Teşrih El-Eflak) li ser `ilmê erd ezmanan.ku ev wêne hatine nivîsan din ji bal şoşkî ve dîroka wan ve digere sala(1365)ê hicrî nivîsandine, Li pertuxaneyeke hewlêrê parastîta wê kirye û aniha jî li cem kurê wî maye di pertukxaneya wî deye, Merem û mebest û armanca me ji van wêneyan ewe ku xweşnivîsîyek taybet li cem Şoşî he bu ye heya nihajî berhemên wî de

xwe ya di be û aramnca din ewe da ku xebat û mandî bona vî edebyat nasî neyê ji bîr kirin binirx bihê hesibandin.

Wêne. 4: Ji Arşîva Şêx Tahir Destxetek Zanistî

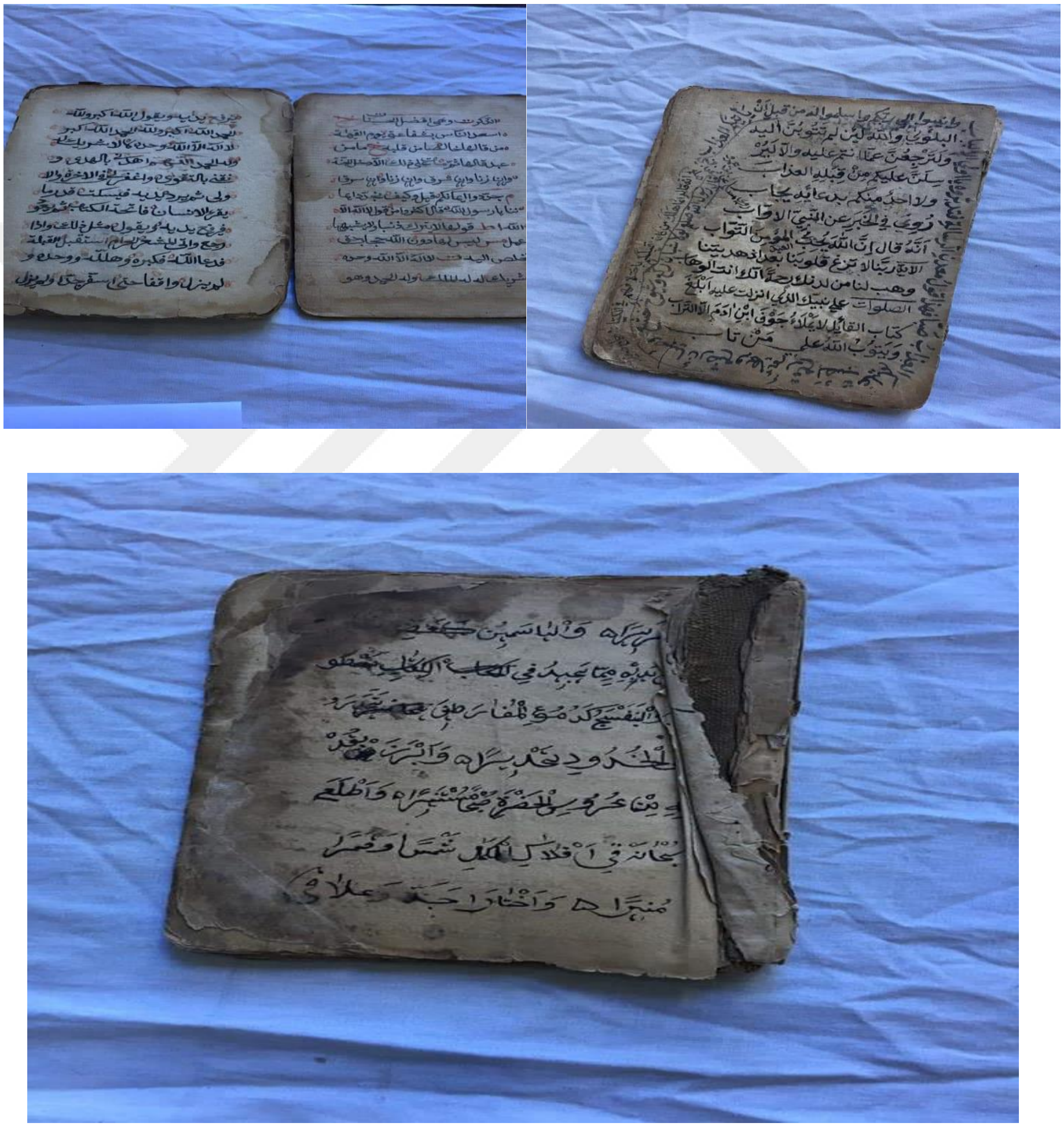

Ev her sê wêne di nava pertukxaneya Şoşî de ne. Lêbelê dîroka wan nayê zanîn ji ber ku li ser ne nivîsîye ka aya dîroka wan bu kijan salê ve di gerît, Lê di nava pertukxnya Şoşî deatine dîtin, Jêderên ku ev ek xweya kirê ev wêne di be ne ji dest xetên wî bin di hê gotin ku di be li ser van kevneşopên nivîskî bi awayek baş xwen di be `ilim jê wergirti be, Ev yek me da xoya ku wî dîvçun û wergirtina zanînê dikir di nava

jîyana wîde me ev yek xweya kiri bo, Ji ber ku li wî sedemî hind amîrên pêşkesftî ne bon wekeçape menî weşandin û gerandinazanînê,Lewra ew bixwe di çun dîv çuna zanînû zanistê di kir.

Wêne. 5: Çend wêne ji kitêba Ferid el-Menhec ya destxeta Şôşî

Ev jî mînakin ji dest nivîsa Şoşî ku ev jî her di xweşnivîsa wîda dîyar di bin ev xweş nivîse hatinepîşandan li penelektaybet da li qezaya Akrê weke pîşangehek taybet ve di derbarê Şoşî de hatinenîşandan gelek xweşnivîsên wî hatinnîşan dan ev jî wekewan hatin nîşan dan, Dîroka van wêneyanve di gere sala(1359)ê hicrî de, Ev nusxeyêndest nivîs di pertuka (Ferid el-Menhec)di ´ilmê mîrasî û mîratî de, Ku wî ku wî ji xwe re

nivîsandiye û di beşên xwe yên endezyarî û estetîkî de li gundê Paşaqal. Li rojhilatê Eqreyê de hat’ne xweyakirin.

Wêne. 6: Ji Arşîva Hemze Şoşî Destxetek Şêx Tahir

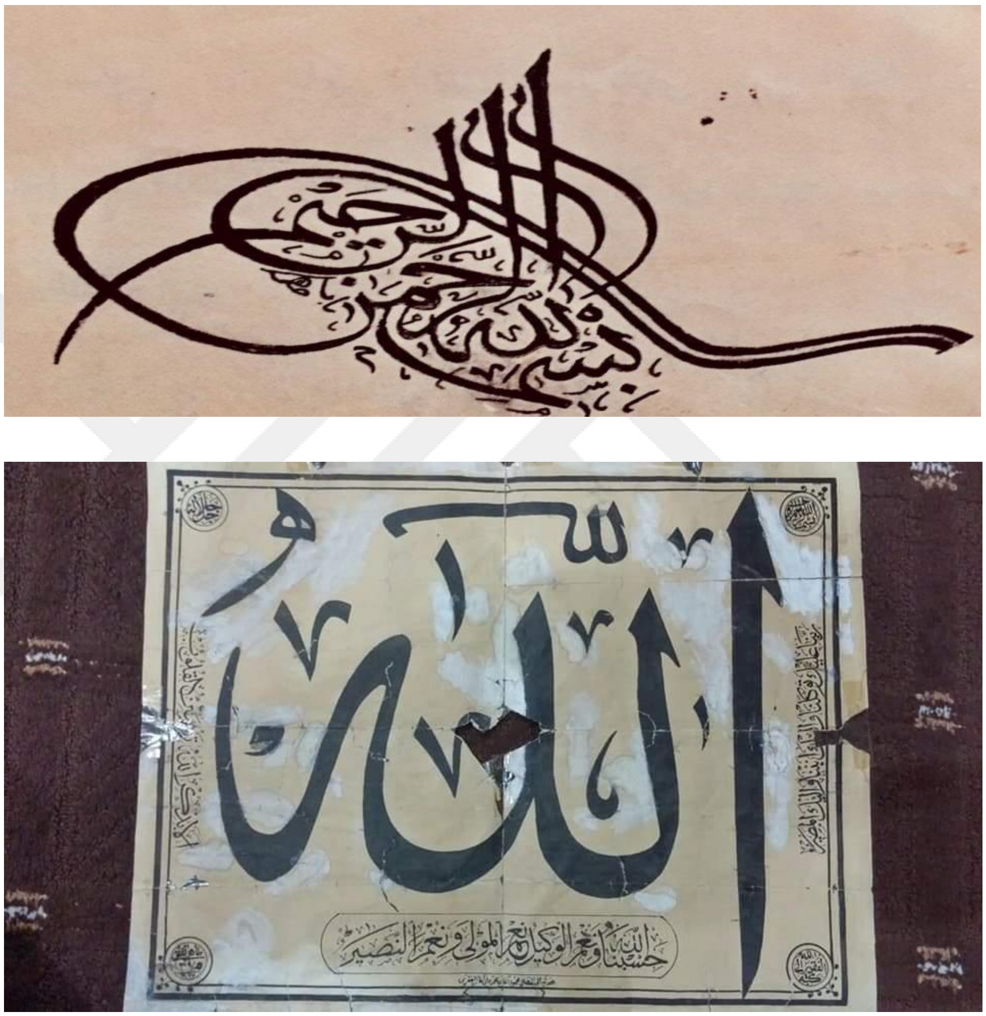

Tablatên ku me li serî danîne bi navê Xwedê hatîne nexişandin ev wêne li ser girekê bajarê Akrê diroka vanher du wêneyên xweşnivîs ve di gere bo sala (1370)ê hicrî ev hatîyeine nivîsandin. Bi awayek newaze bi dest xetê Şoşê hatine nivîsan din ku heya roja îrojî di nava pertukxayê de parastî ne li cem kurê wî(Hemze Şoşî) Hemî armanca Şoşî ew bo ye ku xwedayê xwe ji xwe razî biket û hemu deman daxaz û dîvçuna zanînê dikir bi taybet ji alî yê ayînî ve, Ji berku ew wke mela dihat hesiban din lewra heskirina

xweday li cem wî weke jîyanek taybet bu ku wî zor hez ji xweday dikir her timpesna wî û pêxemberê wî dikir.

Wêne. 7: Wêneyên Merqeda Şoşî

Torba Şoşî ku her li Gundê Şoşê hatîye veşartin ew berîya bimrît pesna mirinê diket ju tovê me rivan her bo mirênê ye, lê xwezîyên wî kesê ku karê vê mirinê diket.

Lewra daxaz kirîye ku li ser turba wî were nexşandin ji bal kurên wî ve,lewra li ser gora wî nivîsan dîye.

Min hîvîye ey bira û yaran hûn bîrve neken me car bi caran
Ez maîy tenê sikut di qebrî paşmayê meye feçengê hobrî
Çengek me hobir dinav qelem kir şirîn me ryadê nor reqem kir
Belkî bo sebe duayê çakan heşra me biket xwedê li pakan

Mebesta wî a sreke beryabimrit wî hes dikirku herdema bi çe ber rehma xwedê piştî mrina wîher kes ê ku bi hê ba gorawî dua yan fatîhe ye kê li gorawê bi xwîne, Lewra hemêamranca Şoşî razî kirina xwedayê wî bo ku li dunya û axretê serferaz be, xwê bi rehma xwe di el bike, helbet mînakên weke Şoşî hewceye ku berdewam nivîsan liser jîyana wî berhemên wî her tiştê ciwan ê wî bi hê kirin....

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : **Bewar Abdullah Salih**

Uyruğu : Irak

ORCID : o19950001010

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van YYÜ	29.11.2021
Lisans	Irak	01.01.2016

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2017	Dihôk	Mamoste
……………	…………………………	……………………
……………	…………………………	……………………

Yabancı Dil

Kürtçe-İngilizce

Yayınlar

…………………………

Hobiler

…………………………

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

Tez Başlığı / Konusu: **ŞÊX TAHİRÊ ŞOŞÎ (1917-1962) DI EDEBIYATA KURDI DE**

/12/2021

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 97 sayfalık kısmına ilişkin, 05/11/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Trinitriun intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 (iki) dır.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,

7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

/11/2021

Bewar Abdullah Salih

Adı Soyadı : **Bewar Abdullah Salih**
Öğrenci No : 019950001010
Anabilim Dalı : Yaşayan Diller
Programı : Kürt Dili ve Edebiyatı
Statüsü : Y. Lisans☐

DANIŞMAN	ENSTİTÜ ONAYI
Assoc. Prof. Dr. Nesim SÖNMEZ /11/2021	UYGUNDUR …/…/2021 Doç. Dr. Abdülhadi TİMURTAŞ Enstitü Müdürü